

ธรรมเจติยา

นุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพพระธรรมเจดีย์

ณ เมรุวัดโพธิสมภรณ์ อุดรธานี

2 มิถุนายน 2506

ธรรมเจติยา
นุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพพระธรรมเจดีย์

ณ เมรุวัดโพธิสมภรณ์ อุดรธานี

๒ มิถุนายน ๒๕๐๖

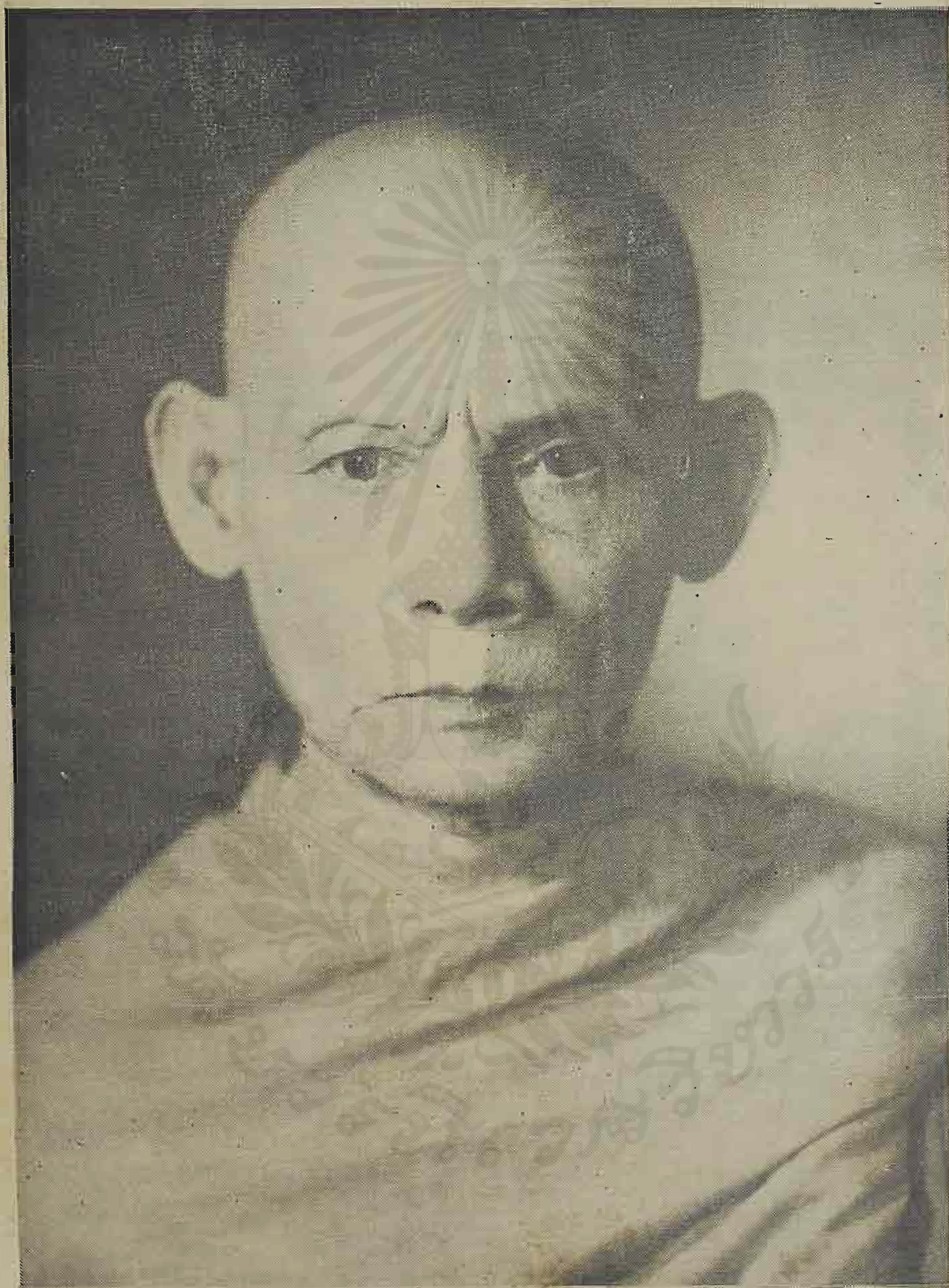

พระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล)

อดีตเจ้าอาวาสวัดโพธิสมภรณ์ จ. อุดรธานี

ชาตะ วันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๑

มรณะ วันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๕

วัดบวรนิเวศวิหาร

คำปรารภ

ด้วยความซาบซึ้งในคุณูปการะ ของท่าน เจ้าคุณพระอุบาลีชญาย์ พร้อมทั้งเพื่อนสหธรรมมิก และท่านสัปบุรุษผู้เคารพสักการะในพระเดชพระคุณท่าน ฯ ได้มาปรึกษาหารือกับข้าพเจ้าว่า ควรจะมีอะไรเป็นอนุสรณ์แด่พระเดชพระคุณท่าน ฯ มีหลายเสียงที่ต้องการอยากจะให้มีหนังสือ "อนุสรณ์" สักเล่มหนึ่งเพื่อเป็นธรรมบรรณาการ แก่แขกผู้มาในงานพระราชทานเพลิงศพ

ประมวลเหตุการณ์เหล่านี้ ก่อให้เกิดแรงใจแก่ข้าพเจ้าเพิ่มพูนทับทวีขึ้น ในอันที่จะจัดทำหนังสือ อนุสรณ์ ก็อีกทั้งความเอื้ออารีของเพื่อนสหธรรมมิกหลายรูป ที่แสดงกตเวทิตาจิต โดยการวิ่งเต้นขอบทความจากพระเถระผู้ใหญ่ ทุนรอนในการจัดทำ กระทั่งเขียนเรื่องราวต่าง ๆ เท่าที่ตนได้รู้และได้ฟังจากโอฐของท่านเจ้าคุณพระอุบาลีชญาย์

บทความเหล่านี้จึงเป็นประหนึ่งหรีดร้อยมาลาทองที่วิจิตรไปด้วยอักขรวลี และคุณภาพ

ความจริงงานนี้ได้เริ่มกันมา ตั้งแต่เดือน กันยายน ๒๕๐๕ แต่ที่ยังปล่อยเวลาให้ล่วงเลยมาจนถึงบัดนี้ เป็นเพราะเหตุหลายประการ *ประการแรกเป็นเพราะหมายกำหนดการพระราชทานเพลิงยังไม่แน่นอน ประการที่สองเป็นเพราะ*

คณะผู้จัดทำยังติดการดูหนังสือสอบบาลี ประการสุดท้ายเป็นเพราะคณะผู้จัดทำเห็นว่าเวลายังเหลืออยู่อีกมาก ซึ่งก็ยังไม่ควรรีบด่วนอะไรนัก

หลังจากได้ข่าวกำหนดการ พระราชทาน เพลิงศพที่แน่นอนแล้ว คณะผู้จัดทำหนังสือ อนุสรณ์ จึงได้หันมาร่วมงานกันอีกวาระหนึ่ง เพื่อจะเร่งให้หนังสือสำเร็จเรียบร้อยก่อนวันพระราชทานเพลิงศพ

อนึ่ง หนังสืออนุสรณ์เล่มนี้จะสำเร็จเป็นรูปเล่มเรียบร้อย ดังที่ท่านได้เห็นอยู่นี้ ก็ด้วยอาศัยความร่วมมือของคณะผู้จัดทำทุกท่าน และประการสำคัญที่สุดซึ่งคณะผู้จัดทำจะลืมเสียมิได้ก็คือความสนับสนุนของ พระเดชพระคุณท่านเจ้าพระคุณพระพรหมมุนี วัดพระศรีมหาธาตุ ซึ่งเป็นประธานจัดงานพระราชทานเพลิงศพ ตลอดถึงพระมหาเถรานุเถระอื่น ๆ ซึ่งได้มีเมตตาธรรม อนุเคราะห์สงเคราะห์โดยได้เมตตาเขียนบทความให้ นี้เป็นสาเหตุแห่งความเป็นมาของ " ธรรมเจติยานุสรณ์ " ที่ท่านถืออยู่นี้

ในที่สุดท้าย " ธรรมเจติยานุสรณ์ " ก็สำเร็จเรียบร้อยซึ่งคณะผู้จัดทำขอกราบขอบพระคุณ *ท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนี และพระมหาเถรานุเถระ* ที่ได้ให้ความเมตตา ช่วยอนุ-

เคราะห์ และขอขอบคุณเพื่อนสหธรรมมิกสัปบุรุษผู้เสียสละทั้งแรงกาย, แรงใจ และทุนรอนตลอดจนเขียนบทความให้

เหล่านี้คณะผู้จัดทำรู้สึกเต็มตื้น จนไม่รู้จะสรรหาคำพูดอะไรมากล่าวขอบพระคุณ และขอบคุณไว้ในที่นี้ และหากกุศลผลบุญใดๆ ที่มีในเพราะการทำหนังสือ "อนุสรณ์" นี้ คณะผู้จัดทำขอน้อมอุทิศกุศลนั้นๆ เป็นเปตพลีแด่วิญญาณอันบริสุทธิ์ของท่านเจ้าคุณพระอุปัชฌาย์ผู้จากไปแล้วตามคติวิสัยนั้นๆ.

พระครูปลัดธรรมจริยวัฒน์

ประธานผู้จัดทำหนังสือ

ชีวประวัติย่อของท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์

(จูม พนฺธุโล)

ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ เกิดเมื่อ วันพฤหัสบดีที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๑ มรณภาพเมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ รวมอายุได้ ๗๔ ปี

พระคุณท่านเดิมชื่อ จูม จันทรวงศ์ เป็นบุตรคนที่สามของนายคำสิงห์ และนางเขียว จันทรวงศ์ ณ บ้านท่าอุเทน ต. ท่าอุเทน จ. นครพนม

ลำดับพี่น้องบิดามารดาเดียวกันมีดังนี้

๑. นายคำดี จันทรวงศ์ ถึงแก่มรณกรรมแล้ว

๒. นายมี จันทรวงศ์ ,,

๓. พระธรรมเจดีย์ (จูม) จันทรวงศ์

๔. นายดวง จันทรวงศ์

๕. นายอ่อน จันทรวงศ์ ถึงแก่มรณกรรมแล้ว

๖. นางคำปน จันทรวงศ์ ,,

๗. นายบน จันทรวงศ์ ,,

๘. นายเอื้อ จันทรวงศ์

๙. นางสีทา แก้วมาตย์

บรรพชา – อุปสมบท

ท่านได้บรรพชา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ที่วัดโนนแก้ว อ. ท่าอุเทน โดยพระ–

อาจารย์เหง้า เป็นพระอุปัชฌาย์ และต่อมา เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๔๕๐ เวลา ๑๗.๐๐ น. ท่านก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดมหาชัย ต. หนองบัวลำภู อ. หนองบัวลำภู จ. อุดรธานี โดยมีฉายาว่า "พนฺธุโล" พระครูแสงเป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูสีมา เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และพระครูสารภาณพนมเขต เป็นพระอนุสาสนาจารย์

การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ท่านสอบนักธรรมชั้นตรีได้ในสนามหลวง สังกัดสำนักเรียนวัดเทพศิรินทราวาส พระนคร

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ สอบนักธรรมชั้นโทได้ในสนามหลวง สังกัดสำนักเรียนวัดเทพศิรินทราวาส พระนคร และในศกเดียวกันนี้ก็สอบได้เป็นเปรียญ ๓ ประโยคด้วย

ตำแหน่งหน้าที่

พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นเจ้าอาวาสวัดโพธิสมภรณ์ และได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ด้วย

พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นผู้รักษาการเจ้าคณะมณฑลอุดรธานี

พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นเจ้าคณะธรรมยุติกา

พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นสมาชิกสังฆสภา

พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นเจ้าคณะธรรมยุตผู้ช่วยภาค ๓—๔—๕ รูปที่ ๑

พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นผู้รักษาการเจ้าคณะธรรมยุตจังหวัดอุดรธานี

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นพระครูสังฆวุฒิกร ฐานานุกรมของพระศาสนโสภณ วัดเทพศิรินทราวาส

พ.ศ. ๒๔๖๙ เป็นพระครูชิโนวาทธำรง

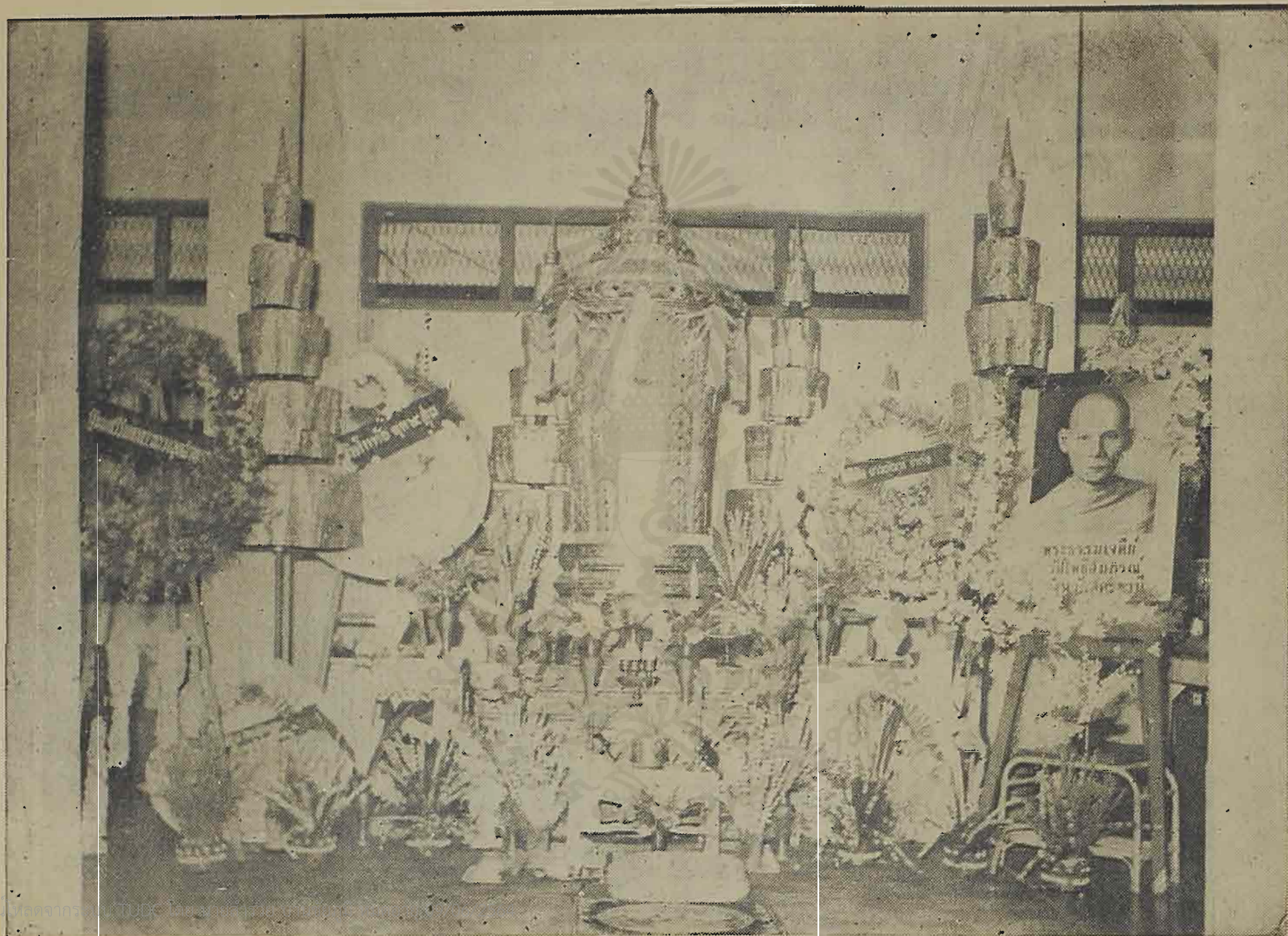
พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นพระญาณดิลก

พ.ศ. ๒๔๗๓ เป็นพระราชเวที

พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นพระเทพกวี

พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นพระธรรมเจดีย์

หมายเหตุ – **ชีวประวัติพิศดาร ทางวัดโพธิสมภรณ์ได้จัดพิมพ์เป็นหนังสือเล่มหนึ่งต่างหาก ดังนั้น ที่นำลงไว้นี้ เป็นเพียงสังเขปประวัติเท่านั้น**

เถรธรรม

ธรรมที่ปรุงแต่งสมณะบรรพชิตให้เป็นพระเถระ คือผู้มั่นคงในพรหมจรรย์ หรือผู้ใหญ่ มี ๕ ประการ ตามพระพุทธภาษิตบรรหารว่า

ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธมฺโม จ อหึสา สญฺญโม ทโม
สเว วนฺตมโล ธีโร โส เถโรติ ปวุจฺจติ.

ภิกษุใดมีธรรม ๕ ประการ คือ สัจจะ ๑ ธรรม ๑ อหิงสา ๑ สัญญมะ ๑ ทมะ ๑ ภิกษุนั้นแลเป็นปราชญ์ผู้ทรงปัญญา มีมลทินอันคายแล้ว ภิกษุนั้นเรายกย่องว่าเป็นพระเถระดังนี้ ฯ

มีอรรถาธิบายว่า สัจจะนั้นได้แก่ความเป็นผู้จริง คือทำอะไร ทำจริงจนสำเร็จผลที่ต้องการในทางที่ชอบ เพื่อตนเอง หรือหมู่คณะ และความเที่ยงธรรมในหน้าที่ คือปฏิบัติหน้าที่ด้วยมุ่งธรรมมุ่งวินัย มุ่งความถูกต้องตามคลองธรรมเป็นใหญ่ ไม่เห็นแก่อามิส ไม่เห็นแก่หน้าบุคคล ธรรมนั้นได้แก่ หิริ ความละอายใจตนเอง ไม่กล้าทำการใด ๆ ที่เป็นบาปอกุศลผิดธรรมผิดวินัย โอตตัปปะ ความเกรงผิด และเกรงความเสื่อมเกียรติของตนและของหมู่คณะ จึงไม่กล้าทำผิดทำนองคลองธรรมทั้งในที่ลับและที่แจ้ง เป็นเหตุให้รักษาสัจจะ คือความยุติธรรมไว้ได้ อหิงสา ความไม่เบียดเบียนได้แก่เมตตา ความปรารถนาดี คือมุ่งความสุขความเจริญแก่ผู้อื่น เป็นเหตุให้ระวังกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมของตนให้เป็นกุศลสุจริตอยู่เสมอ กรุณา ความหวั่นใจด้วยอำนาจความสงสาร เมื่อเห็นผู้อื่นประสบทุกข์ ทนนิ่งอยู่ไม่ได้ ต้องขวนขวายช่วยเขาให้พ้นทุกข์ สัญญมะ ความสำรวม ได้แก่ความระวังตัว มิให้มีจิตใจเศร้าหมองด้วยอำนาจความยินดีหรือยินร้าย ในเมื่อประสบอารมณ์หรือเรื่องที่พอใจ หรือไม่พอใจ มีสติยับยั้งใจไว้ไม่ปล่อยให้ไหลไปตามอารมณ์ ย่อมยั้งคิดพิจารณาด้วยปัญญาให้เห็นความจริงว่า ทั้งอารมณ์ที่พอใจ และที่ไม่พอใจ ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรปรวนไปตามกฎธรรมดาของสังขาร มีเกิดขึ้นแล้วดับไปเหมือนกันทั้งนั้น สิ่งใดเป็นคุณเป็นประโยชน์ก็เกี่ยวข้องด้วยมุ่งประโยชน์เป็นสำคัญ ไม่หลงไหลมัวเมาด้วยอำนาจความยินดีพอใจ

สิ่งใดไม่เป็นคุณประโยชน์ก็รู้เท่าทันแล้วไม่เกี่ยวข้อง ด้วยอำนาจความยินร้ายไม่พอใจ มุ่งความรู้จริงตามความเป็นจริงในอารมณ์นั้น ๆ เพราะไม่หลงไม่มัวเมา ย่อมรักษาจิตให้สงบเป็นปกติอยู่ได้ ทมะ ได้แก่ความปราบปรามกิเลสที่เกิดขึ้นในจิตให้สงบราบคาบด้วยปัญญาที่รู้แจ้งอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสตามเป็นจริงว่า เป็นเหยื่อเครื่องล่อให้ติดอยู่ในทุกข์ของกิเลสมาร ทำจิตให้หลุดพ้นจากอาสวะ คือ กาม ภพ อวิชชา บรรลุความบริสุทธิ์สิ้นเชิง อันเป็นผลที่มุ่งหมายในพรหมจรรย์นี้

คุณธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ มีในภิกษุใด ย่อมปรุงแต่งภิกษุนั้นให้เป็นพระเถระผู้คายมลทิน คือกิเลสเป็นนักปราชญ์ คือผู้ทรงปัญญาคั้นสูงในพระพุทธศาสนา

ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ เป็นพระเถระผู้ทรงคุณธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ จึงเป็นที่เคารพนับถือสักการะบูชาของพุทธบริษัททั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต มีชีวิตเป็นอยู่เป็นประโยชน์แก่โลก คือสังคมแห่งมนุษย์ เมื่อท่านถึงมรณะภาพไป จึงเป็นที่อาลัยเสียดายของผู้ที่เล็งเห็นคุณความดีของท่าน จึงนับว่าท่านเป็นผู้มาดี อยู่ดีและไปดี ตามวิสัยสัตบุรุษในพระพุทธศาสนา.

(สมเด็จพระมหาวีรวงศ์)

วัดมกุฏกษัตริยาราม

๒ เมษายน ๒๕๐๖

คนตาย คือตรง เข้าเตา

ของ

*พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (วาสน)

วัดราชบพิธ พระนคร

ยามไป ในคราว เผาศพ
เคยคิด ปรารภ บ้างไหม
ศพนั้น เราท่าน นำไป
ประดิษ— ฐานไว้ เชิงตะกอน.

ญาติมิตร ชิดห่าง ต่างเศร้า
หงอยเหงา เจ่าจอด ทอดถอน
อารมณ์ อาลัย อาวรณ์
ตายจร จากพลัน พรั่นดวง.

คิดถึง ที่เคย เผยพร่ำ
เคยเล่น เคยทำ เคยห่วง
ร่วมนอน ร่วมกิน สิ้นปวง
โอ้ล่วง แต่นี้ หนีไกล.

ครั้นตรง เวลา ประธาน
ขึ้นคำ— นับกราน ไฟใส่
ญาติมิตร ติดตาม ขึ้นไป
อุทิศใจ ให้สุข สวัสดี.

---

* ในระหว่างจัดทำหนังสือ เจ้าประคุณได้รับสถาปนาเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นที่ "สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์"

ที่เคย เลยก้ำ ทำผิด
โปรดคิด อภัย ใช้หนี้
อโห– สิเรา เท่านี้
อย่ามี ผูกเวร เป็นกรรม.
แล้ววาง ธูปเทียน ขะมา
คำนับ กลับลา คลาคล่ำ
เลี้ยวลง บันได ใจช้ำ
ด้วยรำ– ลึกคุณ วุ่นวาย.
เห็นไหม ขึ้นไป แล้วเลี้ยว
กลับลง ทางเดียว ทั้งหลาย
ผู้ใหญ่ เด็กยิ่ง หญิงชาย
เลี้ยวซ้าย ขวาลง คงชีพ.
ส่วนผู้ ไม่เลี้ยว เลยตรง
ขึ้นเชิง ตะกอนหลง ลงหีบ
แล้วสัป– ปะเหร่อ เผยอรีบ
นำเข้า เตาบีบ บ่มไฟ.
คนตาย คือตรง เข้าเตา
เป็นคน เต้นเร่า เลี้ยวได้
คนตาย นำทาง อย่างไว้

คนเป็น อย่าใจ ทะนง.

วันหนึ่ง ถึงเรา เข้าแน่
หนุ่มสาว เฒ่าแก่ อย่าหลง
สร้างชีพ รีบเสริม เพิ่มคง
ค้ำคุณ บุญจง เจริญ.

ร่างกาย สลาย ย่อยยับ
ชื่อโคตร ยังกลับ อยู่เน้น
ทำชั่ว ตัวตาย ร้ายเกิน
เสียงเกริ่น กล่าวร้าย ตายทราม.

หากสร้าง คุณงาม ความดี
เป็นอนุ- สรณีย์ ล้นหลาม
คนยัง นับถือ ลือนาม
เป็นอยู่ พยายาม ทำดี.

สร้างตน ให้พ้น เผ่าร้อน
สร้างเกียรติ กระฉ่อน เฉลิมศรี
สร้างคุณ ธรรมเทิด ทวี
สร้างชี- วิตฝาก หรากคุณ.

ช้างม้า วัวควาย ไก่กา
เขาหนัง ยังมา ใช้วุ่น
เป็นประ- โยชน์ใหญ่ ไพบูลย์
ชีพสุน- ทรล้น สนใจ.

ธรรมปฏิบัติ

.... เมื่อได้พิจารณาให้เห็นความดับประกอบเข้าไปด้วยนั้นแหละ ความยึดถือเกี่ยวเกาะและความยินดียินร้ายจะตกไป เหมือนอย่างบุคคลซึ่งเป็นที่ชอบใจ ก็เพราะบุคคลนั้นยังเป็นอยู่ ครั้นบุคคลนั้นสิ้นชีวิตเป็นศพ ความรักใคร่ ชอบใจก็ถ่ายถอนออกจากร่างนั้น ถึงจะชอบเท่าไร ความชอบนั้นก็ถ่ายถอนออกจากศพ เพราะฉะนั้นจึงได้นำไปเผาไม่รักษาเก็บไว้....

พระสาสนโสภณ (สุวฑฺฒโน)
วัดบวรนิเวศวิหาร

จะได้แสดงวิธีปฏิบัติในสติปัฏฐาน ในทางที่จะเป็นเครื่องเกื้อกูลแก่การปฏิบัติโดยเฉพาะและโดยทั่วไป ก่อนที่จะแสดงประมวลก็จะได้กล่าวถึงหลักของสันโดษและมักน้อยเพราะเกี่ยวแก่ผู้ปฏิบัติธรรม สันโดษนั้นอธิบายกันว่า ได้แก่ความยินดีตามมีตามได้ ขยายออกไปก็คือ ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามลาภผลที่ได้ ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง ยถาสารุปสันโดษ ยินดีตามสมควร มักน้อยนั้นอธิบายกันมาว่า ได้แก่ความยินดีจำเพาะที่จะต้องอาศัยใช้สอยไม่ยินดีมากไปกว่านั้น นี้เป็นอธิบายที่อธิบายกัน แต่ได้พบบาลีพระพุทธภาษิตที่แสดงอธิบายธรรม ๒ ข้อนี้ สันโดษ พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงอธิบายตามที่กล่าวนั้น ส่วนมักน้อยนั้นได้ทรงอธิบายไว้ว่า ได้แก่เมื่อปฏิบัติอย่างนั้น การไม่แสดงตนนั้นก็เป็นการมักน้อย เพราะเมื่อแสดงตนก็จะมีบุคคลบางจำพวกกล่าวว่าโอ้อวด บางจำพวกก็จะมีความนับถือมากขึ้น เพราะฉะนั้นเมื่อไม่แสดงตนจึงหมายความว่ามักน้อย คือไม่ปรารถนาจะให้เขานับถือ เพราะเหตุที่เขาเห็นว่าเป็นผู้ปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ ความอธิบายนี้ พบในบาลีเป็นอธิบายของพระพุทธเจ้า จึงเป็นข้อเตือนใจของผู้ปฏิบัติที่จะไม่เป็นผู้แสดงการปฏิบัติเป็นการเปิดเผยไม่เลือกสถานที่ ไม่เลือกเวลา แม้ไม่ปรารถนาจะโอ้อวดก็ยิ่งเป็นการไม่ถูกต้อง ในการปฏิบัตินั้น

เช่นการนั่งทำสมาธิหรือทำกัมมัฏฐาน ก็ควรจะมีเวลากำหนดมีสถานที่อันควร ไม่เป็นการประเจิดประเจ้อ ถ้าไม่ใช่สถานที่เช่นนั้น ไม่ใช่เวลาเช่นนั้นก็ไม่ทำ นี้หมายถึงว่าการนั่งปฏิบัติเหมือนอย่างที่นั่งปฏิบัติกันอยู่ในเวลาปกติ เมื่อจะทำการงานอะไรก็ทำไปโดยปกติ ไม่แสดงตนว่าเป็นนักกัมมัฏฐาน หรือว่าเป็นนักปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้

ข้อสำคัญอยู่ที่การรักษาจิต ซึ่งควรจะทำทุกกาละและทุกเทศะในเวลาประกอบการงานก็ดี ในเวลาจะไปทางไหนก็ดี ก็ย่อมประสพอารมณ์ ซึ่งทำให้เกิดยินดีบ้าง ยินร้ายบ้าง ดังที่เป็นไปอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็รักษาจิตให้มีความสงบระงับให้มีสติ ให้มีปัญญาเป็นเครื่องรักษา ดังนี้จึงจะเป็นนักปฏิบัติ แต่ถ้าเวลาที่ออกไปจากการนั่งปฏิบัติและไปประสพอารมณ์ก็ปล่อยให้ยินดีบ้าง ยินร้ายบ้าง ดั่งนี้ไม่สมกับนักปฏิบัติ การรักษาจิตดังกล่าวนี้เป็นข้อสำคัญของนักปฏิบัติที่ควรจะมีอยู่ ไม่เลือกกาลเทศะ และอันนี้เองเป็นเครื่องแสดงภูมิธรรมของบุคคลนั้น ๆ กล่าวโดยเฉพาะก็คือของตนเอง

การที่จะรักษาจิต ก็ต้องอาศัยสติ อาศัยปัญญา คือจะต้องตั้งสติให้อยู่กับตน ก็มีสติปัฏฐานอยู่กับตน สติปัฏฐานก็แปลว่า ตั้งสติ หรือว่ามีสติปรากฏ สติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ ย่อมมีอยู่ในอารมณ์ที่ประสบ ทุกกาละและทุกเทศะ และก็พึงใช้ได้ทุกกาละทุกเทศะ เป็นต้นว่าเมื่อทำการงานก็ดี เมื่อไปทางไหนก็ดี ก็ย่อมจะต้องได้เห็นรูปต่าง ๆ บ้าง ได้ยินเสียงต่าง ๆ บ้าง และย่อมจะเกิดความยินดี ความยินร้ายบ้าง ในอารมณ์เหล่านั้น โดยปกติก็เป็นอยู่ดั่งนี้ตั้งแต่เช้าจนถึงนอนหลับไป เพราะฉะนั้นนักปฏิบัติในสติปัฏฐานก็สามารถจะใช้สติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้มากำหนดพิจารณาได้ และก็มีอยู่ทั้ง ๔ ข้อ กล่าวคือเมื่อดูออกไป ความยินดี ความยินร้ายเป็นธรรม เมื่อกำหนดดูความยินดีความยินร้ายก็ได้ชื่อว่ากำหนดดูธรรม แต่ว่าเป็นอกุศลธรรมในจิตใจ นี้ก็เป็นธรรมานุปัสสนาจิตที่มีความยินดียินร้าย กำหนดดูจิตดังนี้ก็เป็นจิตตานุปัสสนา ความรู้สึกเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ที่นำให้เกิดความยินดีความยินร้ายเป็นเวทนากำหนดดูความสุขหรือความทุกข์ ก็เป็นเวทนานุปัสสนา คราวนี้กำหนดรูป เสียง ที่ตาเห็น หูได้ยิน

เป็นต้นซึ่งนำให้เกิดเวทนา รูปเสียงนั้นก็เป็นกาย กำหนดดูรูปเสียงนั้นก็เป็นกายานุปัสสนา นี่กำหนดดูออกไป และเมื่อจะกำหนดดูเข้ามา ก็กำหนดที่รูปที่เสียงนั้น ก็เป็นกายานุปัสสนากำหนดความรู้สึกเป็นสุขหรือเป็นทุกข์เพราะได้เห็นหรือได้ยินก็เป็นเวทนานุปัสสนา กำหนดจิตที่เวทนาทำให้เกิดความยินดีหรือความยินร้าย ก็เป็นจิตตานุปัสสนา กำหนดตัวความยินดี ความยินร้าย ก็เป็นธรรมมานุปัสสนา เพราะฉะนั้นการกำหนดสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ จึงใช้ได้ทุกกาละและทุกเทศะ และก็เป็นสิ่งที่มีอยู่ที่ตนเองครบทั้ง ๔ ข้อ เมื่อกำหนดก็จะรู้สึกเห็นได้

การกำหนดนั้น ก็กำหนดดูทั้งภายใน ทั้งภายนอก กำหนดดูทั้งเกิดทั้งดับ และกำหนดยกจิตขึ้นไม่ให้เป็นนิสสิต คืออาศัยยึดถืออยู่ในกาย เวทนา จิต ธรรม นั้น

ดูทั้งภายในทั้งภายนอกนั้นหมายความว่า กำหนดทั้งหมด และเขตของภายในภายนอกก็มีกว้างและแคบ กว้างก็คือส่วนของผู้อื่น ก็เป็นภายนอก ส่วนของตนก็เป็นภายใน เพราะว่าบางทีไม่เป็นนิสิตคือไม่อาศัยยึดถืออยู่ที่ส่วนของตน แต่ไปเป็นนิสสิตคือไปอาศัยยึดถืออยู่ในส่วนของผู้อื่น ได้แก่ไปยึดถืออยู่ในกาย เวทนา จิต ธรรม ของผู้อื่น เมื่อเป็นดั่งนี้ก็กำหนดทั้งภายนอกทั้งภายใน อีกอย่างหนึ่งวงแคบเข้ามาทั้งภายในทั้งภายนอก ก็อยู่ที่ตนทั้งนั้น กาย เวทนา จิต ธรรม ที่เป็นอารมณ์สำหรับกำหนดนั้นก็เป็นภายนอก ส่วนสมาธินิมิต คือนิมิตเครื่องกำหนดที่ปรากฏอยู่ในใจก็เป็นส่วนภายใน เช่นว่า รูปตาที่เห็น รูปนั้นก็เป็นส่วนภายนอก แต่ว่านิมิตของรูปที่มาตั้งอยู่ในใจนี่เป็นส่วนภายใน รวมความก็คือ กำหนดดูทั้งหมด

และกำหนดให้เห็นเกิดเห็นดับ เพราะว่าโดยปกตินั้น ความยึดถือเกี่ยวเกาะ ความยินดียินร้ายที่บังเกิดขึ้น ก็บังเกิดขึ้นในส่วนที่เป็นตัวตั้งอยู่ ดำรงอยู่ เป็นอยู่ คือเป็นตัวเป็น เป็นตัวตั้งอยู่ เป็นตัวดำรงอยู่ ปรากฏอยู่ในจิต รวมความว่าเห็นแต่ความเป็น ความตั้งอยู่ ความดำรงอยู่ แต่ว่าไม่เห็นความดับ แต่ว่าเมื่อได้พิจารณาให้เห็นความดับประกอบเข้าไปด้วยนั้นแหละ ความยึดถือเกี่ยวเกาะและความยินดียินร้ายจะตกไป เหมือนอย่างบุคคลซึ่งเป็นที่รักใคร่ชอบใจก็เพราะบุคคลนั้นยังเป็นอยู่ แต่ครั้นบุคคลนั้นสิ้นชีวิตเป็นศพ ความรักใคร่ชอบใจก็ถ่ายถอนออก

จากร่างนั้นถึงจะชอบเท่าไรความชอบนั้นก็ถ่ายถอนออกจากศพ ไม่ตั้งอยู่ที่ศพ เพราะฉะนั้นจึงได้นำไปเผาไปฝัง ไม่รักษาเก็บเอาไว้ อารมณ์ในใจก็เหมือนกัน ถ้าไม่เป็นศพ หมายความว่าไม่เห็นความดับก็ยังนิสสิตคืออาศัยยึดถืออยู่นั่นเอง เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนให้พิจารณาให้เห็นความดับประกอบด้วยและในการพิจารณาให้เห็นความดับนั้น ก็เห็นตามเป็นจริง ดูทั้ง ๔ ข้อ รูปที่ตาเห็น เสียงที่หูได้ยิน ก็เห็นไปแล้ว ได้ยินไปแล้ว ก็เป็นอันว่าเกิดดับไปแล้ว เวทนาก็เหมือนกัน เกิดสุขเวทนา เพราะรูปเสียงที่ชอบ หรือว่าทุกขเวทนาเพราะรูปเสียงที่ไม่ชอบ เวทนานั้นก็เกิดดับไปคราวหนึ่ง ๆ ตามที่เห็น ตามที่ได้ยิน คราวหนึ่ง ๆ จิตที่ยินดีเพราะสุขเวทนา หรือยินร้ายเพราะทุกขเวทนาก็เกิดดับไปในอารมณ์ ๆ ความยินดี ความยินร้ายเองก็เหมือนกันก็เกิดดับ ๆ ดังเช่นเมื่อเกิดความยินดีหรือความยินร้ายขึ้น ก็ไม่ใช่ว่าจะคงยินดีอยู่ตลอดไป ยินร้ายอยู่ตลอดไป ย่อมเกิดดับ คือเปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นสติปัฏฐานทั้ง ๔ ข้อนี้ พิจารณาให้เห็นเกิด เห็นดับที่ต้นทางก็คืออารมณ์ เมื่อเห็นเกิดดับในอารมณ์ข้ออื่นๆ ก็เห็นตามไปด้วยโดยตลอด เพราะฉะนั้นจึงตั้งต้นด้วยข้อกาย และข้ออื่น ๆ ก็สืบต่อกันขึ้นมา จะทิ้งกันเสียไม่ได้

การปฏิบัติพึงให้เป็นไปโดยลำดับ และในการนั่งกำหนดปฏิบัตินั้น สติปัฏฐานทั้ง ๔ ข้อนี้ ย่อมสืบต่อกันขึ้นมาและก็กำหนดสืบต่อกันขึ้นมา ดังเมื่อปฏิบัติในอานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก กำหนดให้จิตตั้งมั่นอยู่ในสมาธินิมิต คือ เครื่องกำหนดทำสมาธินั้น หายใจเข้าก็มีสติรู้ หายใจออกก็มีสติรู้ ยาวก็รู้ สั้นรู้ และกำหนดรู้กายทั้งหมด ส่วนรูปกายเบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป มีหนังหุ้มอยู่เป็นที่สุดรอบ กำหนดให้รูปกายทั้งหมดนี้เป็นนิมิตอยู่ในจิตตลอดถึงลมหายใจซึ่งเป็นกายด้วย และกำหนดจิต เจตสิก คือกำหนดตัวความรู้ทั้งหมดที่มีอยู่ เมื่อกำหนดรู้กายทั้งหมด ลมหายใจละเอียดเข้า กายสงบเข้า จิตสงบเข้า ก็ให้มีความรู้อันนี้ก็เป็นกายานุปัสสนา ตั้งสติกำหนดพิจารณากาย

เมื่อตั้งสติกำหนดพิจารณากายจนจิตเป็นสมาธิ ก็จะเกิดปีติ ความอิ่มใจอิ่มกาย สุขความสบายกายความสบายใจ ก็กำหนดดูสุข ดูปีติที่บังเกิดขึ้น และก็คอยประคับประคองไว้ไม่ให้ปีติสุขโลดโผนเกินไป คอยระงับปีติและสุขอยู่ อันนี้ก็เป็นเวทนานุปัสสนา กำหนดเวทนา เพราะ

ฉะนั้นการกำหนดเวทนาในการปฏิบัตินี้ ก็กำหนดปีติสุขที่เป็นผลของอานาปานสติดังกล่าวนั้น

ต่อจากนี้ก็กำหนดดูจิตที่มีปีติและมีสุข ถ้าจิตจะเกิดความยินดี ความติดในปีติและสุขก็ต้องคอยเปลื้องจิตไว้ ไม่เช่นนั้นนิวรณ์ก็จะเข้ามา แต่ว่าตั้งจิตให้เป็นสมาธิยิ่งขึ้น ไม่ติดอยู่ในปีติและสุขที่บังเกิดขึ้น อันนี้ก็เป็นจิตตานุปัสสนา กำหนดจิต

เมื่อกำหนดจิตคอยเปลื้องปีติสุขที่จะทำจิตให้ยินดี และทำจิตให้เป็นสมาธิยิ่งขึ้นก็จะได้ความสงัดสงบมากขึ้น ได้ความผ่อนคลายจากความสุขความยินดีมากขึ้น ได้ความดับเครื่องเศร้าหมองจิตมากขึ้น ก็กำหนดดูความสงบสงัด ความคลายติด คลายยินดี และความทุกข์นั้นก็เป็นธรรมมานุปัสสนา กำหนดธรรมที่เป็นฝ่ายกุศล เมื่อเป็นดังนี้ก็จะส่งต่อไปเป็นโพชฌงค์

การอธิบายสรุปสติปัฏฐานดังกล่าวมานี้ เป็นข้อปฏิบัติโดยทั่วไปด้วย เมื่อปฏิบัติในกายานุปัสสนา เช่นในอานาปานสติจนจิตเป็นสมาธิแล้ว ก็กำหนดเวทนา กำหนดจิต กำหนดธรรมสืบต่อไป เมื่อเป็นดังนี้การปฏิบัติก็ย่อมสูงขึ้น.

คติธรรมที่น่ารู้

พระมหารัชชมังคลาจารย์
วัดสัมพันธวงศ์ พระนคร

เจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) เจ้าคณะธรรมยุตผู้ช่วยภาค สมาชิกสังฆสภา เจ้าอาวาสวัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี เป็นพระเถรผู้ใหญ่รูปหนึ่ง ซึ่งสามารถใช้ชีวิตให้สำเร็จประโยชน์แก่คณะและแก่พระพุทธศาสนาอย่างน่าพอใจ น่าอนุโมทนาสาธุการ ทั้งในด้านอัตตหิตปฏิบัติ และปรหิตปฏิบัติ คือทำคนให้อบอุ่นในพระธรรมวินัยอย่างดี นอกจากนี้ก็ท่านบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ทั้งด้านการปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการปฏิบัติสมถะวิปัสสนา ซึ่งผลปรากฏเป็นที่เจริญใจของมหาชนพ้นประมาณ

สภาพที่ประมวลกันปรากฏขึ้น ทรงตัวอยู่ เป็นเหตุแห่งผลต่อไป บัญญัติเรียกสิ่งนั้นว่า "ธรรม" ถ้าเป็นเหตุแห่งประโยชน์และความสุข เรียกสิ่งนั้นว่า "กุศลธรรม" ถ้าเป็นเหตุแห่งโทษและทุกข์ภัย ก็เรียกสิ่งนั้นว่า "อกุศลธรรม" คนที่รู้จักเหตุแห่งประโยชน์สุข รู้จักเหตุแห่งโทษและทุกข์ภัย เรียกว่า "ธัมมัญญู ผู้รู้จักเหตุ" ผู้เห็นผลที่ปรากฏทั้งดีและชั่ว ทั้งที่เป็นสุขและที่เป็นทุกข์ว่าเป็นผลเกิดจากอะไรเป็นเหตุ เรียกว่า "อัตถัญญู" ผู้รู้จักผล

คนที่รู้จักเหตุและรู้จักผลนั้น รู้ชั้นเดียวหรือ ๒–๓ ชั้น และรู้แต่ที่หยาบ ๆ ไม่สามารถจะให้ตนพ้นจากบาปกรรมได้ ฝ่ายผู้รู้ลึกซึ้งหลายชั้นหลายเชิง รู้ทั้งรูปธรรมนาม-

ธรรมทั้งหยาบและละเอียด ทั้งกุศลธรรมที่เป็นเหตุแห่งสุข และอกุศลธรรมที่เป็นเหตุแห่งทุกข์ภัย

ทั้งที่เป็นสมมติสัจจะ จริงไปตามกระแสแห่งกรรมกิเลส และที่เป็นปรมัตถสัจจะ จริงอย่างละเอียดยิ่งพ้นสมมติบัญญัติ และรู้ทั้งขตสังธรรม ๆ ที่มีปัจจัยปรุงแต่ง อสังขตธรรม ธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง รู้ทั้งโดยศึกษาตามตำหรับตำราที่เรียกว่า "ปริยัติธรรม" เข้าใจความหมายของภาษา เพื่อเห็นลักษณะคุณประโยชน์สุข และรู้ลักษณะของโทษทุกข์แห่งสังขารอย่างไร เมื่อเข้าใจความหลักแล้ว ศึกษาให้รู้ด้วยปฏิบัติ กาย วาจาใจ ให้เป็นไปเหมาะสมกับความที่ได้ศึกษา คือ พยายามระวังสังวรกำหนดพิจารณาค้นคว้าฝึกฝนจนให้เห็นผลประจักษ์ที่กายใจของตนว่า ศีลอย่างนี้ ศีลสาระอย่างนี้ อธิศีลอย่างนี้ สมาธิอย่างนี้ สมาธิสาระอย่างนี้ อธิจิตอย่างนี้ บัญญาอย่างนี้ บัญญาสาระอย่างนี้ อธิบัญญาอย่างนี้ ศีล สมาธิ บัญญาแยกกันนั้นหน้าตาอย่างนี้

ศีล สมาธิ บัญญา สามัคคีเป็นอันเดียวกันอย่างนี้ เป็นโลกิยะหน้าตาอย่างนี้ เป็นโลกุตรหน้าตาอย่างนี้ วิมุติเป็นอย่างนี้ วิมุติสาระเป็นอย่างนี้ สมุจเฉทวิมุติเป็นอย่างนี้ วิมุติญาณทัศนะสาระอย่างนี้ ที่นี่อย่างไร ที่นั่นก็ฉันนั้น เดี๋ยวนี้อย่างไร อดีตหรืออนาคตก็เช่นกัน โลกสามไม่เที่ยงเป็นเหมือนฟองน้ำ เกิดตั้งแล้วก็สลายไป โลกสามไม่มีอะไรจริงเหมือนพยับแดดเห็นยิบ ๆ แต่ไกล เข้าไปใกล้หายหมด สิ่งนั้นเป็นมายาหลอกลวง ให้ผู้ไม่รู้เท่าสัญญาตามเป็นจริง หลงสำคัญว่า สังขารวิบากดีชั่วสุขทุกข์เป็นของจริง แล้วเกิดยินดียินร้ายเป็นเหตุให้ทำกุศลกรรมซึ่งมีผลเป็นสุข และกรรม ซึ่งให้ผลเป็นทุกข์บ้าง อันเป็นความจริงชั้นสมมติสัจจะ จริงชั้นสมมติ จริงชั่วคราว ดังความฝัน ปรากฏชั่วกาลแล้วก็อันตรธานหมด บุคคลเมื่อยังไม่เข้าถึงปรมัตถสัจจะ ความจริงอย่างยิ่ง (คือจริงสภาวะ จริงอริยะสัจจะ จริงสังขตะ จริงนิพพาน) ก็ย่อมจะเป็นไปตามกฎเกณฑ์แห่งกรรม หรือเป็นไปตามกระแสแห่งวัฏฏะ คือเสวยสุขอันเป็นผลของกุศลกรรมบ้าง เสวยทุกข์อันเป็นผลของอกุศลกรรมบ้าง ก็ต้องผจญภัยน้อยใหญ่ไปตามวิสัยของสังขารบ้าง เป็นเรื่องยุ่งที่น่าสังเวชยิ่งนัก ผู้รู้รอบคอบทั่วถึง ทลุปรุโปร่ง ไม่มีอะไรกำบัง เหมือนดังรู้วิธีเล่นกลของนักเล่นกลแล้ว ย่อมไม่ตื่นเต้นตระหนกตกใจ ไม่เพลิดเพลินในการแสดงกลเลย ไม่เห็นการเล่นกล

เป็นของประหลาดน่าพิศวงงงงวยเลย ท่านจึงไม่ติดใจในการเล่นกลฉันใด อารมณ์ทั้งหลายก็ไม่ติดใจท่านผู้รู้ ไม่หุ้มห่อใจท่าน แม้ท่านจะเห็นรู้ใช้สอยเกี่ยวข้องก็สักแต่ว่าเป็นไปตามธรรมดาของสังขาร และหน้าที่ของสัตบุรุษ ดุจน้ำตกในใบบัวถึงจะเกลือกกลั้วก็ไม่ซึมซาบและแยกทางกันไปในที่สุด ผู้รู้จึงไม่ลำบากในเรื่องสังขารมีไม่มีเป็นผู้ที่สุขสงบ ควรเคารพบูชาน่าที่สาธุชนจะพยายามศึกษาปฏิบัติ โดยถือท่านเป็นแบบอย่างเพื่อสร้างชีวิตอนาคตของตนให้รุ่งเรืองเป็นประโยชน์สุขอย่างยอดเยี่ยมต่อไป

ในบุคคลจำนวนที่มีกำลังกายกำลังใจ สติปัญญาอุตสาหะและสามารถ อาจถือเอาประโยชน์สุขดังกล่าวแล้วได้ โดยดำเนินกาย วาจา ใจ ตามทางลัดที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนทรงสร้างไว้แล้ว ด้วยความไม่ประมาท

เจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) เจ้าคณะธรรมยุต ผู้ช่วยภาค สาชิกสังฆสภาเจ้าอาวาสวัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี เป็นพระเถระผู้ใหญ่รูปหนึ่ง ซึ่งสามารถใช้ชีวิตให้สำเร็จประโยชน์แก่คณะและแก่พระพุทธศาสนาอย่างน่าพอใจ น่าอนุโมทนาสาธุการทั้งในด้านอัตตหิตปฏิบัติ และปรหิตปฏิบัติ คือทำตนให้อบอุ่นในพระธรรมวินัยอย่างดี นอกนี้ก็ท่านบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ทั้งด้านการปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และปฏิบัติสมถะวิปัสสนา ซึ่งผลปรากฏเป็นที่เจริญใจของมหาชนพ้นประมาณ

เชื่อว่าบรรดาผู้เคารพนับถือที่ใกล้ชิด คงจะได้ทำประวัติไว้เป็นที่ระลึกส่วนหนึ่งแล้ว ผลงานอันใหญ่หลวงนี้ ไม่ใช่เพราะได้ศึกษาประโยคสูง แต่เพราะตั้งเค้าใจไว้ชอบ ประกอบตนอยู่ในสัมมาปฏิบัติ เคร่งครัดตามพระธรรมวินัย มีอัธยาศัยไมตรี มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร ประกอบกรณียกิจในหน้าที่ รับภาระการพระพุทธศาสนามานาน ปรากฏว่าเป็นที่ไว้ใจของผู้ใหญ่ และเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์มากมาย ท่านจึงควรได้รับยกย่องว่า เป็นผู้นำที่ควรจะดำเนินตาม ให้สำเร็จประโยชน์ที่น่าภาคภูมิใจ ตลอดถึงญาติ มิตร ศิษย์ บริวารที่รักใคร่นับถือบูชาทั่วกัน

แม้ไม่สามารถบรรลุถึงชั้นสูงสุด ได้เพียงชั้นต่ำ ซึ่งเป็นที่มั่นว่า พ้นจากอบายภูมิแน่นอน ก็น่าภูมิใจไม่น้อย น่าเสียดาย บางท่านที่ได้โอกาศศึกษากว้างขวาง น่าจะทำประโยชน์น้อยใหญ่ให้สำเร็จด้วยดี แต่เพราะตั้งเค้าใจไว้ผิด โดยคิดเห็นว่าคุณสมบัติเหล่านี้เกินวิสัยบ้าง พ้นสมัยบ้าง หรือถ้าอาจประสพพบเห็นคุณที่พิเศษเช่นนั้นได้ ก็ต้องใช้เวลาศึกษาตรากตรำดูแสนเข็ญ เหมือนจะเกินความสามารถของตนที่จะทำได้ เพราะยังอาลัยเพลินในกามารมณ์คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ซึ่งเป็นเหยื่อล่อใจให้มึนเมา จนฝันตลอดวันตลอดคืน แม้ได้โอกาสศึกษามากก็ไม่เข้าใจ ไม่ดูดดื่ม ไม่แช่มชื่นในรสพระธรรม

เมื่อเมากามารมณ์เคลิ้มไม่ตื่น ก็ไม่สามารถจะบำเพ็ญสาระประโยชน์ได้ นอกนั้นก็เป็นคนอาภัพไม่ได้พบตำหรับตำราที่ดี ไม่มีกัลยาณมิตรแนะนำ เหมือนมีตาดี แต่อยู่ในที่มืดไม่มีแสงสว่าง ก็ไม่สามารถเห็นแม้ทางที่ควรเดินหรือไม่ควรเดิน เขาจึงเดินทางผิดทำชีวิตให้เป็นหมัน หรือประสพผลที่ไม่ปรารถนาเสียมาก ความจริงนั้นการทำตนให้มีคุณธรรมไม่ใช่ต้องกรากกรำ ประพฤติปฏิบัติด้วยความลำบากยากเข็ญเสมอไป ดังความคิดเห็นของบางคนผู้อ่อนการศึกษา ทางตรงทางสบายมีอยู่ เหมือนไปทางเรือล่องไปในแม่น้ำ แม้จะเห็นข้างหน้าว่ามีแต่ต้นไม้ ภูเขา ดูเหมือนจะไปไม่ได้ แต่ก็ไม่ใช่แม่น้ำตัน ล่องไปข้างหน้าต้องมีทางไป เพราะน้ำไหลไปออกทะเลได้

ทางปฏิบัติพระพุทธเจ้าตรัสสอนให้เดินทางสายกลาง ถ้าเราไม่ไปซ้ายจัดคือ อัตตกิลมถานุประโยค ประกอบตนให้ลำบาก หรือขวาจัดก็ไม่ต้องลำบาก หากผู้ใดสดับคติธรรมนี้ถือเป็นกัลยาณมิตร ตั้งเค้าความคิดใหม่ให้ถูกต้องตามคลองธรรม ก็จะได้ความอุ่นใจเอิบอิ่มใจ เบาใจ เพราะมั่นใจว่า ได้เดินไปในทางที่ถูก ซึ่งแน่นอนว่าจะถึงที่มุ่งหมายจะเร็วหรือช้าไม่มีปัญหาที่จะทำให้ร้อนใจ เพราะไปในทางที่ราบรื่น เรียบร้อยปลอดภัย อันเป็นทางที่ท่านผู้ประเสริฐดำเนินแล้ว และทำให้ผู้ดำเนินเป็นผู้ประเสริฐ พ้นข้าศึกศัตรูหมู่มารทั้งปวงล่วงถึงสันติสุขได้ ก็ควรถือว่าเป็นลาภที่ควรอนุโมทนาสาธุการ ขอความดีจงบันดาลให้ได้ประโยชน์สุขเกษมสันติทั่วกันเทอญ

ถวายอนุสรณ์

พระเดชพระคุณเจ้าคุณธรรมเจดีย์ (พนฺธุโล จูม บาเรียญตรี)

พระธรรมเจดีย์ เป็นศรีธรรมเจดีย์องค์ปฐมแห่งอุดรธานี ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนเลย ประดุจดวงประทีปรุ่งเรืองสุขใส ไม่เฉพาะอุดรธานี ทั้งนี้ย่อมหมายถึงทั่วไปในวงการพระศาสนาด้วย

ณ บัดนี้ สรีระยนต์สลายไป ตามวิสัยของสังขาร แต่ความดี ความงาม คุณธรรม แลกิตติคุณ อันเป็นสารัตถะที่จริง ที่แท้เป็นธรรมชาติ ไม่ตายยังปรากฏอยู่

ท่านนักแสวงบุญทั้งหลาย ! โปรดอำนวยพรอุทิศถวายบุญกุศลให้เถิด ในวาระที่ดวงวิญญาณกำลังจากกันไป หรือหลบลี้หนีหน้าไปสู่โลกอื่น.

โปรดพิจารณารับทราบด้วยว่า "ชีวิตกับความตายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสภาวะธรรม"

ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีกำเนิด "มาจาก" แล "กลับคืน" ไปสู่ "ศูนย์รวม" ร่วมกัน (บ้านเก่า)

มีพระพุทธดำรัสว่า "คนเราทุกคนเป็นสมาชิกของมนุษย์ชาติ เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บตาย มีสายมิ่งสายแนนร่วมโลก

ณ ที่นี้ของจริงกำลังแสดงตัวโดยสัญชาติ ธรรมชาติ ท่านผู้ปรีชาญาณโปรดใช้ความเสมอภาค อิสรภาพ ความคิดทางจิตใจ ของท่านให้เป็นธรรม ไม่ว่าต่อมิตรแลอมิตร

จงพยายามเปิดประตูหน้าต่างหัวใจของท่านให้กว้างขวาง เพื่อใช้อิสรภาพอันบริสุทธิ์ ให้สำเร็จประโยชน์ ฯ

ความบริสุทธิ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าน่าอัศจรรย์ เป็นมหัคฆภัณฑ์ของพระอริยะเจ้ายั่งยืนชั่วกัลปาวสานต์

ใครเล่าจะสามารถ เคลื่อนไหว ดิ้นรน ต่อสู้ เพื่อมีชีวิตอยู่ได้ในโลก หาก ท้องฟ้าอันกว้างขวางใหญ่นี้ ปราศจากเสียซึ่งความสัตย์ ความเคารพรัก ความบริสุทธิ์ แลกตัญญูกเวที ฯ.

พระเทพญาณวิสิฏฐ์

วัดบรมนิวาส พระนคร

๓ สิงหาคม ๒๕๐๕

คำ "ถวายอนุสรณ์" นี้ ท่านเจ้าคุณเทพญาณวิสิฏฐ์ เขียนให้ในขณะที่ท่านยังคงปกติสุข แต่แล้วเมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๖ พระคุณท่านกลับมรณภาพด้วยโรคมะเร็งที่คาง ณ ร.พ. พระมงกุฎเกล้า

คณะผู้จัดทำ

เมตตาธรรม

เมตตาธรรม คือเมตตาที่เป็นธรรม เมตตานี้เป็นอาการบ่อเกิดแห่งความเย็นใจ หรือความสบายใจ เพราะเป็นธรรมเครื่องป้องกัน หรือกำจัดความพยาบาทอาฆาตจองเวร และเป็นธรรมเครื่องผูกไมตรีให้เกิดสามัคคีธรรมเป็นอันดี เพราะเหตุนั้นในทางพระพุทธศาสนาจึงได้ยึดเอาเมตตาธรรมเป็นหลักปฏิบัติประการหนึ่ง และได้มีการแนะนำสั่งสอนอบรมประชาชนให้เจริญเมตตา แผ่เมตตา หรือปลูกเมตตาในคนและสัตว์ โดยมีประมาณบ้าง หรือหาโดยประมาณมิได้บ้าง ทั้งนี้ก็เพื่อความอยู่ร่วมกันด้วยความผาสุกทุกยุคทุกสมัย ก็การเจริญเมตตา *การแผ่เมตตา หรือการปลูกเมตตา นั้น มี ๒ คือ*

โอทิสสผรณา	**การปลูกเมตตาในสัตว์มีประมาณ**
อโนทิสสผรณา	**การปลูกเมตตาในสัตว์ไม่มีประมาณ**

การเจริญเมตตา การแผ่เมตตา หรือการปลูกเมตตานี้ จุดประสงค์ก็คือ เพื่อความไม่เกิดขึ้นแห่งเวรภัย และเพื่อความอยู่ร่วมกันด้วยความผาสุกราบรื่นตลอดกาล *โบราณว่า "หว่านพืชต้องหวังผล" นี้เป็นความจริง ก็แต่การปลูกเมตตาในลักษณะผิดรูป ย่อมมีผลเป็นทุกข์และเป็นกรรมเป็นเวรติดต่อไปไม่รู้จบ แต่การปลูกเมตตาที่เป็นธรรมเท่านั้น ย่อมได้ความสุขโดยส่วนเดียว หาเวรหาภัยมิได้เลย อนึ่งจะอยู่ในภาวะอย่างไรก็ตาม อย่าได้มุ่งหมายในอันให้คนอื่นมีเมตตาเฉพาะแก่ตนคนเดียว ตนนั้นแหละก็ต้องควรมีเมตตาแก่คนอื่นด้วยจึงจะชอบ* คนมีตนเป็นที่รักยิ่งเพราะตนเป็นที่พึ่งของตน จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะปลูกเมตตาในตนและคนอื่นสัตว์อื่นอยู่เป็นนิตย์ เราเย็นเขาก็เย็นเพราะหมดเวรภัย จึงจะได้ชื่อว่า เขมี อเวรี อภโย ฯ

ปลูกต้นไม้	ได้พึ่งร่ม	ชมดอกผล
สัตว์หรือคน	ได้พึ่งพิง	อิงอาศัย
ปลูกเมตตา	ให้อารี	มีสุขใจ
ตัดเวรภัย	ไร้ศัตรู	อยู่เกษม ฯ

ควรลืมตา อย่าลืมตัว มัวหลงผิด
ควรเตือนจิต คิดคำนึง ถึงเมตตา
มวลสัตว์โลก จะสบสุข ทุกเวลา
ด้วยเมตตา อุปถัมภ์ ค้ำชูธาร ฯ
การทำดี ดีก็อยู่ คู่กับจิต
การทำผิด ผิดก็อยู่ คู่กับใจ
ควรละชั่ว คว้าทำดี ศรีอำไพ
จะสุขใส เกษมสันต์ นิรันดร ฯ

พระราชวินยาภรณ์
วัดบรมนิวาส พระนคร

ธรรมเจติยานุสรณ์

โดย

พระสุเมธากรกวี เปรียญ ๙

ตามปกติ ถ้ามองอย่างผิวเผิน จะเห็นได้ว่า ท่านเป็นบุคคลประเภทโทสจริต เมื่อมีสิ่งที่ไม่สพอัธยาสัย อาจแสดงโทษะออกให้ปรากฏเห็นได้ง่าย ... แต่ท่านไม่ถือเป็นอารมณ์ เลือกที่รัก มักที่ชัง แม้บางคนจะถูกท่านดุหรือว่ากล่าว เพราะความผิดพลาดบางประการ เมื่อหลังจากท่านว่ากล่าวสั่งสอนแล้ว เป็นเหมือนหนึ่งไม่มีอะไรเกิดขึ้น แสดงให้เห็นว่าไม่มีอาการผูกโกรธหรือผูกพยาบาทในผู้ใด ....

ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ พระอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้า ผู้มรณภาพไปแล้วนั้น ถ้าพิจารณาในแง่การศึกษา ตามปฏิปทาของท่านตั้งแต่ต้นจนถึงมรณสมัย จะได้พบความจริงว่า ท่านได้บำเพ็ญประโยชน์ทั้งสองประการ คือ ประโยชน์ด้านคันถธุระได้แก่ประโยชน์ที่เกี่ยวแก่การศึกษาทางด้านปริยัติ ประโยชน์ในด้านวิปัสนาธุระ ได้แก่การศึกษาเกี่ยวแก่การปฏิบัติทางด้านจิตใจ ซึ่งเป็นสาระที่มุ่งหมายในพระพุทธศาสนา ในบั้นปลายแห่งชีวิต...

ท่านปฏิบัติหนักไปในด้านจิตใจ ธุระประการต้น ในสมัยที่ท่านเป็นเจ้าคณะมณฑลได้ทำการฟื้นฟูปริยัติศึกษาเป็นการใหญ่ เมื่อท่านได้พบเห็นภิกษุสามเณรมีแววแห่งความเป็นผู้ฉลาด ก็สั่งให้นำไปวัดโพธิสมภรณ์อันเป็นสำนักของท่าน จัดให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียนตามความสามารถ

บางครั้งท่านขอพระภิกษุสามเณร จากสำนักต่าง ๆ ให้มาเรียนนักธรรมบ้าง บาลีบ้าง ที่สำนักเรียนวัดโพธิสมภรณ์ เมื่อท่านพิจารณาเห็นว่า ท่านผู้ที่มาศึกษาเหล่านั้นมีความรู้ความประพฤติดี สมควรจะให้ไปเป็นผู้ปกครองหมู่คณะได้แล้ว ก็สั่งให้ไปประจำ ณ สำนักของตนให้จัดการศึกษาในสถานที่นั้น ๆ

การศึกษาพระปริยัติธรรม โดยการนำของท่านเจ้าคุณพระอุปัชฌายะแพร่หลายอย่างรวดเร็ว เพราะการศึกษาให้เกิดความรู้ ความฉลาด เข้าใจในสิ่งที่ควรและไม่ควรแก่เพศภูมิของสมณะ ก็พยายามเลิกละกิจนั้น ๆ ตามที่เห็นควร ความประพฤติของภิกษุสามเณรก็เรียบร้อยดีงามตามพระธรรมวินัย สมแก่ภูมิที่ตนได้รับการศึกษา จัดว่าเป็นการสร้างคนให้เป็นคนดีมีศีลธรรมด้วยอย่างหนึ่ง

ส่วนทางด้านวัตถุ คือวัดวาอาราม ที่อยู่ ที่อาศัย ย่อมขึ้นอยู่กับบุคคลผู้อยู่อาศัยสถานที่นั้น ๆ ก็ได้รับการปรับปรุง เพราะถ้าบุคคลได้รับการศึกษาอบรมดี รู้กิจการที่ควรทำและไม่ควรทำ จัดสถานที่อยู่ที่อาศัยให้สอาดสอ้านน่าดู น่าชม สมกับสถานที่อยู่ของท่านผู้ประพฤติธรรม *เป็นอันว่าท่านเจ้าคุณพระอุปัชฌาย์ ได้สร้างคนและสถานที่อยู่อาศัยให้เจริญไปพร้อม ๆ กัน สถานที่ก่อสร้างซึ่งสำเร็จด้วยความอำนวยการของท่านยังปรากฏเป็นผลประจักษ์อยู่จนในขณะนี้*

การสร้างคนและสถานที่อยู่อาศัยนี้ ท่านถือเป็นสำคัญสำหรับองค์ท่าน ข้อนี้พึงเห็นได้ในการที่ท่านส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในสำนักเรียนของท่าน ก็พยายามส่งเสริมให้มาเรียนที่กรุงเทพ ฯ เพื่อให้รับการศึกษาสูงยิ่งขึ้นไป โดยหวังว่านักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาเหล่านั้น จะได้นำความรู้ความฉลาด ไปปรับปรุงบ้านเมืองของตน ให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นตามกำลังความสามารถของตน

โดยวิธีการดังกล่าวนี้ ท่านจึงได้นำลูกศิษย์ที่ท่านพิจารณาเห็นว่าสมควร ฝากในสำนักเรียนในกรุงเทพ ฯ เป็นนิตย์ตลอดมา ซึ่งนับว่าเป็นวิธีสร้างคนให้เป็นคนมีความรู้ ความเฉลียวฉลาด และไม่เรียกว่าเป็นบุคคลชั้นไหน ได้แผ่เมตตาธรรมทั่วถึงศิษยานุศิษย์ทุกชั้น

ตามปกติ ถ้ามองท่านอย่างผิวเผิน จะเห็นได้ว่าท่านเป็นบุคคลประเภทโทสจริต เมื่อมีสิ่งที่ไม่สพอัธยาศัย อาจแสดงโทษะออกให้ปรากฏเห็นได้ง่าย แต่ท่านไม่ถือเป็นอารมณ์เลือกที่รักมักที่ชัง แม้บางคนจะถูกท่านดุว่ากล่าว เพราะความผิดพลาดบาง

ประการ เมื่อหลังจากท่านว่ากล่าวสั่งสอนแล้ว ก็เป็นเหมือนหนึ่งไม่มีอะไรเกิดขึ้น แสดงให้เห็นว่าไม่มีอาการผูกโกรธ หรือผูกพยาบาทในผู้ใด

ดังนั้น การที่ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ กลายเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนหลายจังหวัดนั้น ไม่เป็นสิ่งที่น่าแปลกประหลาดอะไร เพราะความเคารพนับถือเหล่านั้นขึ้นอยู่กับคุณธรรม คือความประพฤติไม่ด่างพร้อยของท่าน และความรู้จักเอาใจบริษัทตามฐานะที่ควร ผู้ใดต้องการธรรมก็สั่งสอนธรรม ผู้ขัดข้องด้วยปัจจัยลาภก็สงเคราะห์ด้วยปัจจัยลาภตามมีตามได้

ในครั้งพุทธกาลมีพุทธสาวกบางรูป คือพระอุรเวลากัสปะเป็นผู้ปรากฏว่ามีบริษัทบริวารมาก แต่ก็ปรากฏว่าท่านประพฤติมั่นในสังคหธรรม คือสงเคราะห์บริษัทผู้ต้องการอามิส ด้วยอามิส สงเคราะห์ผู้ต้องการธรรมด้วยธรรม บริษัทบริวารมากขึ้นเพราะความรู้จักเอาใจบริษัท ท่านเจ้าพระธรรมเจดีย์ดำเนินตามวิธีการนี้

บรรดาบริษัทผู้มีความเลื่อมใส ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ จึงมีจำนวนมากมาย ปฏิปทาตามที่กล่าวนี้ จัดว่าเป็นโลกิยปฏิปทา เป็นปฏิปทาเครื่องสงเคราะห์แก่โลก โดยฐานะที่เป็นสัตว์โลกด้วยกัน อีกนัยหนึ่ง เรียกว่าวิธีการสร้างคนให้เป็นคน และสร้างวัตถุอันเป็นที่อยู่อาศัยของคนให้มีคุณค่าสมกับเป็นที่อยู่อาศัยของบุคคลที่ได้รับการอบรมมาดีแล้ว วิธีการที่กล่าวนี้ ท่านดำเนินมาแต่แรกเริ่มการเผยแผ่การศึกษาในเขตมณฑลอุดรนี้ ผู้ที่บำเพ็ญประโยชน์ได้อย่างท่านนี้ชื่อว่ามีชีวิตไม่เป็นหมัน

การบำเพ็ญประโยชน์ที่กล่าวมาในตอนต้น จัดว่าเป็นฝ่ายคันถธุระ หรือประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลก ทางด้านการศึกษาจัดว่าเป็นประโยชน์สำคัญตามที่ท่านประสงค์อย่างที่สุดก็คือวิปัสนาธุระ ได้แก่การฝึกฝนจิตใจให้ได้รับความสงบโดยธรรม หรือบำเพ็ญสาระธรรมให้เกิดมีในใจ

ในฤดูแล้งของปีนั้น ๆ ท่านมักจะออกเที่ยวหาวิเวก คือสถานที่เงียบสงัดปราศจากสัททสำเนียงใด ๆ อันเป็นข้าศึกต่อความสงบทางจิตใจ การเที่ยวไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งห่างจากความเจริญ เพื่อเสพเสนาสนะอันสงัด ในขณะเดียวกันก็หาโอกาสสั่งสอนบริษัทในด้านศีลธรรมตามสมควรแก่โอกาสนั้น จัดว่าได้บำเพ็ญประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่นไปพร้อมกัน

แต่ท่านตระหนักเป็นอย่างดีว่า ประโยชน์สำคัญก็คือ การบำเพ็ญหลักธรรมะให้เกิดขึ้นในจิตใจ จึงจะพบที่พึ่งอันเกษมและปลอดภัยจากกิเลสมาร ซึ่งเป็นวิธีผูกจิตใจให้สูงกว่าระดับที่กิเลสจะรบกวนได้ ตามปกติท่านจะอยู่ในที่ไหนก็ตาม ย่อมถืออิริยาบถ ๔ เป็นเครื่องสงบใจและปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นอาจิณ บรรดาศิษยานุศิษย์ผู้มีคุณวุฒิขั้นสูง เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะก็แนะนำให้แบ่งเวลา เพื่อแสวงหาความสงบทางใจบ้าง แนะนำให้ทำตนแก่หมู่คณะบ้าง บางครั้งก็ชวนบรรดาศิษย์ผู้ประจำอยู่ในตำแหน่งนั้น ๆ ให้เข้าป่าเพื่อค้นหาปรมัตถธรรม อันเป็นหลักความจริงโดยเฉพาะผู้ปฏิบัติจริง

ปฏิปทาเช่นนี้ย่อมนับได้ว่า ปีนวิปัสสนาธุระ ซึ่งท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ได้บำเพ็ญมาแล้วอย่างสมบูรณ์ นับว่าเป็นปฏิปทาที่ศานุศิษย์ควรถือเอาเป็นตัวอย่าง ในการบำเพ็ญประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม โดยไม่ทำชีวิตของตนให้เป็นหมัน เปล่าประโยชน์ในความรู้ ซึ่งไม่ทำให้เกิดผล ซึ่งเรียกว่า "โปฐฐิระ" ผู้ถือคัมภีร์เปล่า!

ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นสัทธิวิหาริก มองเห็นปฏิปทาของท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์บำเพ็ญมาอย่างนี้ตลอดจนอายุของท่าน

บัดนี้ไม่มีองค์ท่านปรากฏอยู่แล้ว นอกจากคุณคือปฏิปทาของท่านจะปรากฏแจ้งในใจของท่านศิษยานุศิษย์นั้น ตามที่ท่านเหล่านั้นจะระลึกถึง.

นิทาน จาก.. มโนสารนิเทศ

พระครูปลัดธรรมจริยวัฒน์

(คัดลอก จากหนังสือ " วิปัสนาภูมิ ")

ของ

พระโพธิวงศาจารย์ สิริจนฺโท (จันทร์) วัดบรมนิวาส

พูดแต่เรื่อง ธาตุ ๆ ขันธ์ ๆ เบื่อหู เบื่อตาเต็มทนแล้ว ถ้าอย่างนั้น จะเล่านิทานสู่ฟังสักเรื่องหนึ่ง เพื่อแก้รำคาญ . . . .

นิทานเรื่องที่หนึ่ง

กิรดังได้สดับมา อิมสฺมึ ปจฺจุปนฺนสมเย ในสมัยอันเป็นปัจจุบันกาลนี้ เอโก จกฺกวตฺติราชา ยังมีพระเจ้าจักรพัตราธิราชพระองค์หนึ่ง มโนจิตฺตราชานาม ทรงพระนามว่า พระเจ้ามโนเจตตราช พระองค์เป็นพระราชาที่น่าอัศจรรย์ เป็นบุรุษก็ได้ เป็นสตรีก็ได้ อิมสฺมึ กายนคเร รชฺชํ กาเรนฺเต เสวยราชสมบัติอยู่ในกายนครนี้ ซึ่งเป็นพระนครอันอุดมสมบูรณ์ ไปด้วยสมบัติและเทวดาสมบัติ สารพัด แล้วแต่จะเลือกสรร

ส่วนพระเจ้ามโนเจตตราชนั้น มีจักรรัตนะสำหรับพระองค์ ๗ ประการ คือ จักรแก้ว สำหรับนำเสด็จไปสู่ทิศานุทิศได้ตามพระราชประสงค์ กล่าวคืออิริยาบถทั้ง ๔ หนึ่ง มีช้างแก้ว ม้าแก้วคู่หนึ่ง สำหรับเป็นราชพาหนะนำเสด็จไปได้ตามพระราชประสงค์ กล่าวคือเท้าทั้งสองหนึ่ง มีขุนคลังแก้วคู่หนึ่ง สำหรับประมูลพระราชทรัพย์ ทางน้ำและทางบกมาบรรจุลงท้องพระคลังหลวงมิให้ขาดเขิน กล่าวคือมือทั้งสองหนึ่ง และมีขุนพลแก้วคู่หนึ่ง สำหรับรู้ข่าวคราวข้าศึกทางใกล้แลทางไกลมีกำลังน้อยหรือมีกำลังมาก กล่าวคือหูทั้งสองหนึ่ง และ

มีรัตนะมณีคู่หนึ่งสำหรับส่องที่มืดให้สว่างกล่าวคือจักษุทั้งสองหนึ่ง และมีปรินายกแก้วคนหนึ่ง

สำหรับว่าราชการแผ่นดินแทนพระองค์ กล่าวคือมุขทวารหนึ่ง และมีนางแก้วอันอุดมด้วยรูปสมบัติมาแต่อุดรกุรุทวีป ทรงพระนามว่าสกลกายาราชเทวี บำรุงพระราชสามีให้เป็นที่พอพระราชหฤทัยทุกประการหนึ่ง

ส่วนพระเจ้ามโนเจตตราชนั้น ทรงสถิตย์สำราญอยู่ในมโนวิมานตลอดกาลเป็นนิตส่วนนี้เป็นส่วนมนุษย์สมบัติ ยังได้เสวยเทวสมบัติอีก คือมีนางอัปสรเทพกัลยามาจากกามาพจรสวรรค์ชั้นละนาง นางที่เป็นประถมเป็นพระมเหษีเอก มาจากชั้นปรนิมมิตวัสสวดีทรงพระนามว่า พระนางมโนธรรมารมณ์ราชเทวี สถิตย์อยู่ในมโนวิมานร่วมกับพระเจ้ามโน-เจตตราช คอยบำเรอพระราชสวามีด้วย เบญจกามารมณ์ ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืนมิได้ขาด อีก ๕ นางให้อยู่ภายนอก คือให้อยู่ปราสาทองค์ละหลัง นางที่สองมาจากชั้นนิมมานรดี ทรงพระนามว่าพระนางกายสัมผัสสาราชเทวี ให้สถิตย์อยู่ในกายปราสาท นางที่สามมาจากชั้นดุสิตเทวสถาน ทรงพระนามว่าพระนางชิวหารสาราชเทวี ให้สถิตย์อยู่ในชิวหาปราสาท นางที่สี่มาจากชั้นยามา ทรงพระนามว่าพระนางคันธาราชเทวี ให้สถิตย์อยู่ในฆานปราสาท นางที่ห้ามาจากดาวดึงสเทวโลก ทรงพระนามว่าพระนางโสตสัทธาราชเทวีให้สถิตย์ในโสตปราสาท นางที่หกมาจากชั้นจาตุมมหาราชิกา ทรงพระนามว่าพระนางจักขุรูปาราชเทวี ให้สถิตย์อยู่ในจักษุปราสาท

ส่วนพระบาทสมเด็จพระเจ้ามโนเจตตราชบรมจักรพัตราธิราช ผู้ครองพระนคร ทรงเสวยมนุษย์สมบัติและเทวกามารมณ์ทั้งหกชั้น ทรงลุ่มหลงอยู่กับนางมโนธรรมารมณ์ราชเทวีอย่างมากมาย ถ้าอยากจะชมเชยโผฏฐัพพารมณ์ก็เสด็จออกไปสู่ปราสาทพระนางกายสัมผัสสา-ราชเทวีชมเชยตามพระราชประสงค์ อยากจะเสวยรสารมณ์ ก็เสด็จไปปราสาทพระนางชิวหา-รสาราชเทวีทรงชมเชยกลิ่นต่าง ๆ ตามพระราชประสงค์ อยากจะทรงสดับสัททารมณ์ก็เสด็จออกไปปราสาทนางโสตสัทธราชเทวีทรงสดับศัพทสำเนียงเสียงต่าง ๆ ตามประราชประสงค์ อยากจะเชยชมสรรพรูปต่าง ๆ ตามพระราชอัธยาศัย คือนางเทพกัลยาทั้ง ๕ องค์นั้น ครั้นสมเด็จพระราชสามีเสด็จมายังปราสาทของตน ก็ตั้งพระทัยบำเรอบำรุงให้เต็มตามพระราชประสงค์ตามหน้าที่ของตน สมเด็จพระเจ้ามโนเจตตราช ทรงเพลิดเพลินลุ่มหลงอยู่ด้วยมนุษย์สมบัติสวรรค์สมบัติเห็นปานนั้น ก็สมควรอยู่แล้วที่จะประมาทเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น พระ

เจ้ามโนเจตตราชมิได้ทรงเหลียวแลราชกรณียกิจน้อยใหญ่ ตลอดถึงการปกครองพระนคร จึงเป็นโอกาสแก่ราชศัตรู คือเจ้าพระยามฤตยุราช ในที่สุดก็เสียพระนครและทรัพย์สมบัติทั้งสิ้นแก่เจ้าพระยามฤตยุราช ถ้าพระเจ้ามโนเจตตราชมิได้เพลิดเพลินเหลือเกิน มิได้เมาเหลือเกิน มิได้ประมาทเหลือเกิน เมื่อทรงเห็นกำลังของตนว่าคงจะสู้พระยามฤตยุราชไม่ไหว ก็คงจะรวบรวมทรัพย์สมบัติสรรพวัตถุทั้งปวงฝังเสียในที่อันใคร ๆ ไม่สามารถจะนำไปได้ ทิ้งแต่เปลือกเมืองไว้แก่เจ้าพระยามฤตยุราช จะเป็นอันสมควรยิ่งนัก เอวํก็มีด้วยประการฉนี้

นิทานเรื่องที่สอง

ดังได้สดับมา .... ในอดีตกาลยังมีบุรุษเสียจักษุ ๖ คนเป็นสหายกันวันหนึ่งปรึกษากันว่าทำอย่างไร เราจะได้ดูช้างสักที ถึงตาเราไม่เห็นคลำดูก็รู้ได้เหมือนกัน คนหนึ่งพูดขึ้นว่า เขาบอกว่า ช้างพลายของตากำนันแก้วเป็นช้างใจดี เด็กเล็กขี่เล่นสุดหัวสุดหางก็ไม่เป็นอะไร มาไปด้วยกันเถอะ ว่าแล้วก็ชวนกันไป ครั้นถึงบอกเจ้าของเขาแล้วก็ปันวาระกันเข้าไปคลำดูคนละคราว คนที่ ๑ ไปคลำถูกงวงก็คลำขึ้นคลำลงจนตลอดงวงแล้วก็ออกมา คนที่ ๒ เข้าไปคลำถูกงาก็คลำไปคลำมาจนสุดงาแล้วก็ออกมา คนที่ ๓ เข้าไปคลำถูกหู ก็คลำไปคลำมาจนตลอดใบหูแล้วก็ออกมา คนที่ ๔ เข้าไปคลำถูกหางก็คลำไปคลำมาจนตลอดหางแล้วก็ออกมา คนที่ ๕ เข้าไปคลำถูกขาก็คลำไปคลำมาจนตลอดขาแล้วก็ออกมา คนที่ ๖ เข้าไปคลำถูกสีข้างก็คลำไปคลำมาจนตลอดสีข้างแล้วก็ออกมา ครั้นแล้วต่างคนต่างก็ดีใจคุยกันว่าเป็นบุญของพวกเราพึ่งได้รู้จักช้างวันนี้เอง แล้วก็พากันกลับบ้าน ครั้นมาถึงบ้านแล้วมานั่งสนทนากันถึงเรื่องไปคลำดูช้าง ใครเห็นเป็นอย่างไรลองเล่าสู่กันฟังดูจะเหมือนกันหรือไม่ ? คนที่คลำถูกงวงบอกว่าตามที่ฉันสังเกตุ เข้าใจว่าช้างเหมือนกับตัวปลิงนั่นเอง เป็นแต่ว่าโตมากยาวกว่ามากเท่านั้น คนที่คลำถูกงาบอกว่า เพื่อนเอาอะไรมาพูด ฉันเข้าใจว่าช้างมันเป็นกลม ๆ เหมือนไม้กระบอกเป็นแต่มันเรียวมากเท่านั้น คนที่คลำถูกใบหูบอกว่าเพื่อนสองคนนี้เข้าป่าเข้ารกไปแล้ว ฉันได้สังเกตุแน่นอน – ช้างนั้นมันเป็นรูแบน ๆ เหมือนพัดด้ามจิ๋วเรานี้เอง เป็นแต่หนามากเท่านั้น คนที่คลำถูกหางบอกว่า นายสามคนนี้ไปเอาอะไรมาพูดเหลว ๆ ไหล ๆ ฉันได้สังเกตุแน่นอนแล้ว ช้างนั้นมันเหมือนไม้กวาดที่เรากวาดเรือนนี้เอง เป็นแต่ด้ามมันยาวนิดหน่อยเท่านั้น คนที่คลำถูกขาบอกว่า นายทั้งสี่นี่ก็ยุ่งเสียอีกแล้ว ไปเอา

อะไรมาพูด ฉันคลำขึ้นคลำลงจนถึงดินสังเกตุได้แน่นอนว่า ข้างนั้นมันเหมือนกับสูบที่เขาสูบตีเหล็กเรานี้เอง เป็นแต่ยาวหน่อยเท่านั้น คนที่คลำถูกสีข้างร้องขึ้นว่า พุโธ่ ๆ เพื่อนห้าคนนี้ไปคลำเอาอะไรเข้าแล้ว ไม่ถูกตัวช้างเสียแน่ละ กันคลำเสียจนเหน็ดจนเหนื่อย เกือบจะนับเส้นขนได้ แลได้สังเกตุไว้แน่นอน ข้างนั้นมันเป็นแผ่น ๆ แบน ๆ เหมือนพรมที่เราปูเรือนนี้เองไม่ผิดเลย บุรุษตาบอดทั้ง ๖ คน คลำช้างตัวเดียวกันความเห็นแตกต่างไม่ลงกัน ยกวาทะของตนขึ้นข่มคนอื่น ว่าพวกแกมันเหลวไหลทั้งนั้น ส่วนตนคลำถูกอะไรแลได้หมายไว้ว่าเหมือนกับอะไร ก็ยกสิ่งนั้นขึ้นว่าข้างมันเป็นอย่างนี้ ๆ มันเหมือนสิ่งนี้ ๆ ต่างหาก พวกแกใช้ไม่ได้ทั้งนั้น ต่างคนต่างวิวาทกันกับผู้ที่ไม่ลงความเห็นกับด้วยตน ในเรื่องนี้ก็น่าขันความจริงก็ถูกช้างด้วยกันทั้งหกคนไม่มีใครผิดเลย เป็นแต่ว่าถูกโดยเอกเทศ คือถูกไม่เต็มตัวนั้นเองจึงเป็นเหตุเกิดมีปากเสียงกันขึ้น จนถึงแก่วิวาทกัน ถ้าถูกเต็มตัวด้วยกันแล้ว ก็ไม่ต้องวิวาทกันเลย ข้อนี้ฉันใดแม้ในหมู่พุทธบริษัทที่ประพฤติธรรมแลสั่งสอนธรรมกันอยู่ทุกวันนี้ ก็คล้ายกับคนตาบอดคลำช้างฉนั้นนั้น เพราะรู้ธรรมไม่เต็มที่ รู้แต่เพียงเอกเทศของธรรม เพราะธรรมเป็นของกลางใครเห็นอย่างไรก็ไม่รับไม่ปฏิเสธ ผู้เห็นอย่างใดก็ยึดเอาเป็นถูกของตนอย่างนั้นจะยกตัวอย่าง ดังพวกที่ถือนามรูปเป็นที่พึ่ง พวกถือขันธ์ ๕ ก็ยึดขันธ์ ๕ เข้าไว้เป็นที่พึ่ง พวกนิยมธาตุก็ยึดธาตุไว้เป็นที่พึ่ง พวกถืออายตนะก็ยึดอายตนะเข้าไว้เป็นที่พึ่ง พวกถืออนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ก็ยึดเข้าไว้เป็นที่พึ่ง พวกถือ พุทฺโธ อรหํ ก็ยึดเข้าไว้เป็นที่พึ่ง

ตลอดไปถึงพวกเพ่งกสิณต่างก็ยึดเข้าไว้ว่าเป็นที่พึ่งของตน ๆ ถ้าใครถือไม่ตรงกับตนก็ว่าเป็นคนเห็นผิดถือผิดไปหมด ถูกแต่ตัวคนเดียวเท่านั้น แล้วสั่งสอนลูกศิษย์ตามลัทธิของตน ฝ่ายลูกศิษย์นั้นได้ความตามอาจารย์ของตน พลอยไปติพวกอื่นเขาด้วย ยกแต่อาจารย์ของตนว่าเป็นผู้รู้ถูกรู้ดี พวกอื่นผิดหมด จึงต้องวิวาทกับผู้ที่มีความเห็นไม่พ้องกับตน บางพวกที่ยังงมงายมากถึงกับโกรธหรือเกลียดแก่ผู้ไม่ลงความเห็นด้วยกับตน เพราะความเห็นธรรมของตน เป็นแต่เพียงเอกเทศเท่านั้น ถ้าหากเห็นพระธรรมเต็มโลกด้วยกันแล้ว ก็หมดวิวาทเท่านั้น คิดดูก็ขัน ๆ

คนหูดี ตาดีกลายเป็นเหมือนคนตาบอดคลำช้างไปได้น่าสังเวชน์ใจยิ่งนัก ความจริง ผู้ประพฤติธรรมถูกด้วยกันทั้งนั้น ไม่มีผู้ใดผิดเลย เป็นแต่ถูกโดยส่วนมากหรือถูกโดยส่วนน้อยเท่านั้น เอวํก็มีด้วยประการดังนี้.

ครั้งหนึ่งยังจำได้

พระอาจารย์เทสรังษี

.... "ผมไม่ค่อยเชี่ยวชาญฉลาดในการค้นคว้าธรรม เห็นจะเป็นเพราะผมไม่มีราคจริต เมื่อผมยังเป็นหนุ่ม เป็นเณร พวกสาว ๆ เขาพูดยุยั่วล้อเลียนผมต่าง ๆ นานา ผมก็เฉย ไม่เห็นมันจะทำให้จิตผมแสดงปฏิกิริยาทางเพศ ถึงสุกะเคลื่อนในเวลานอนหลับก็เป็นธรรมดาของธาตุ ไม่เห็นจะไปเกี่ยว กับเรื่องเพศ ตรงกันข้าม อย่างนั้น อย่างนี้ ผมกับอาจารย์ของผม (หมายถึงสมเด็จ ฯ อดีตเจ้าอาวาสเทพศิรินทร ฯ) ก็เหมือนกัน ....."

พระครูปลัดธรรมจริยวัตร ประธานผู้จัดทำหนังสือ "ธรรมเจติยานุสรณ์" ได้ขอบทความจากข้าพเจ้า ไปลงพิมพ์เพื่อแจกแก่ผู้ที่มาร่วมงานพระราชทานเพลิงศพพระคุณเจ้าพระธรรมเจดีย์ในครั้งนี้ ข้าพเจ้าไม่ได้เป็นสัทธิวิหาริกอันเตวาสิกของพระคุณท่าน ฯ แต่ในฐานที่ท่านเป็นพระมหาเถรองค์หนึ่งในภาคอิสาณ จึงเป็นเสมือนดวงตราประทับน้ำใจของคนทั้งภาค นับตั้งแต่ชนผู้ต้มหน้ามีตาตลอดถึงคนกำพร้าอนาถา โดยเฉพาะนักกัมมฐาน เมื่อพูดถึงด้านการปฏิบัติแล้ว ทุก ๆ คนมักจะกล่าวขวัญถึงท่านเสมอ เรื่องนี้แม้พระเถรผู้ใหญ่ที่อยู่ในกรุงเทพ ฯ ก็ย่อมทราบดี

พระอาจารย์สอนกัมมฐานที่มีชื่อเสียงโด่งดังทั้งหลายในยุคนี้ โดยมากเป็นสัทธิวิหาริกอันเตวาสิกของท่านทั้งนั้น อาทิ เช่น**พระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ, พระอาจารย์ฝั้น, พระอาจารย์ขาว, พระอาจารย์มหาบัว** เป็นต้น ศิษย์ฝ่ายฆราวาสที่เป็นเจ้าใหญ่นายโตขนาดเป็นรัฐมนตรี,

ผู้ว่าราชการจังหวัดและผู้พิพากษาก็มาก แต่ข้าพเจ้าเคารพบูชาพระคุณท่านในฐานที่ท่านเป็นพระมหาเถรที่มีนิสัย, คุณธรรมและจริยาที่น่าเลื่อมใส ข้าพเจ้ารู้จักท่านครั้งแรกเมื่อสมัยเจ้าพระยามุขมนตรี สมัยยังเป็นพระยาราษฎร์นุกูลมาเป็นข้าหลวงภาคอยู่ที่อุดร ฯ นิมนต์ท่านมาครองวัดโพธิสมภรณ์ เพื่อขยายการศึกษาฝ่ายปริยัติธรรมและบริหารคณะสงฆ์ คุณงามความดีที่มีในพระคุณท่านในทรรศนะของข้าพเจ้า ซึ่งควรจะนำมากล่าวในหน้ากระดาษอันจำกัดนี้ มีดังนี้

ในด้านวิทยาการ ถึงแม้ท่านจะเป็นเพียงสามประโยค แต่ความรู้ของท่านอาจเทียบเปรียญหกได้ ดังจะได้เห็นได้จากคำชมเชยของเจ้าคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อดีตเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส) ว่า มหาจูมเธอได้เพียง ป. ๓ แต่ความรู้ของเธอ ป. ๖ บางองค์ยังสู้เธอไม่ได้ ดังนี้ สมจริง นิทานและคาถาในธรรมบททั้งแปดภาค ดูเหมือนท่านจะจำได้ทั้งหมด ตอนท่านมาอยู่อุดรทีแรก ไม่ว่าจะเทศนาหรือคุยธรรมะ ต้องชักอุทาหรณ์นิทานและคาถาในธรรมบทมาอ้างเสมอ ที่ท่านสอบประโยคสูงไม่ได้กับเขาก็ไม่น่าตำหนิ เพราะบุญกรรมคนเราสร้างไว้ไม่เหมือนกัน ส่วนความรู้ในด้านการบ้านการเมืองท่านไม่ค่อยสนใจเมื่อมีใครมาพูดถึงท่านก็ชักมาเป็นธรรมเสีย ด้วยความรู้ทั่ว ๆ ไปก็เช่นกัน สมกับที่ท่านเป็นพระหนักในธรรมแท้

ในด้านการบริหาร ท่านเป็นพระเถรองค์แรกที่มาตั้งวงศ์คณะธรรมยุต และจัดการบริหารคณะสงฆ์ให้เข้าระเบียบแบบแผน ต่อมาก็ได้เป็นเจ้า**คณะมณฑล–ผู้ช่วยภาค–เจ้าคณะธรรมยุตจังหวัดและสังฆสภา** ลำดับมาตามกาลของยุค ท่านบริหารคณะสงฆ์ด้วยความเยือกเย็นเป็นกันเอง ไม่ว่าจะต่างคณะ ต่างนิกายก็สนิทสนมกัน เช่นเจ้าคุณดี ดีสมชื่อจริงๆเข้ากันได้กับธรรมใจดีดีกับธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตลอดมาแต่ต้นจนอวสาน แม้แต่สัทธิวิหาริกอันเตวาสิกของท่านก็เช่นนั้นเหมือนกัน ยิ่งคณะพุทธบริษัทฝ่ายฆราวาสแล้วถือเสมอเหมือนบิดากับบุตรธิดาหรือพี่น้องกันเลย ท่านมีคนเคารพนับถือมากแต่มีความยำเกรงน้อย เห็นจะเนื่องด้วยนิสัยของท่านอ่อนโยน และเกรงใจคนมากเกินไปก็ได้หรือที่เรียกว่ามากไปด้วยพระคุณ แต่พระเดชอ่อนไป เมื่อพูดถึงด้านจัดการฝ่ายปริยัติธรรมแล้วในภาคนี้เว้นเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อดีตเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส) แล้วท่านเป็นองค์หนึ่งที่ได้ทำประโยชน์มากที่สุด

ในด้านธรรมปฏิบัติ ท่านสนใจในแนวธรรมปฏิบัติเป็นพิเศษ เมื่อท่านได้มาอยู่อุดร ก็พอดีกับเจตจำนงของท่าน เพราะเวลานั้น*พระอาจารย์มั่น–พระอาจารย์เสาร์* กำลังเผยแพร่แนวปฏิบัติธรรมกัมมฐานอยู่ในแถบนั้นอย่างกว้างขวางและได้ผลเลิศ เมื่อท่านมาอยู่วัดโพธิสมภรณ์

การก่อสร้างก็รวดเร็ว พอออกพรรษาแล้วก็ได้ทำการปลูกพัทธสีมาในงานนี้ ท่านได้นิมนต์พระอาจารย์ทั้งสองมาร่วมด้วย ซึ่งอาจแสดงถึงศุภนิมิตรความเจริญก้าวหน้าในการที่ท่านได้อยู่อุดรนี่ก็ได้ เพราะท่านทั้งสองนี้เป็นอาจารย์ของท่านคนแรกนำท่านไปฝากให้ได้รับการศึกษา ฝ่ายพระคณาธิการก็ได้มาร่วมงานนี้เป็นอันมาก อาทิ เช่น **สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์** (อดีตเจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทราวาส ซึ่งเป็นอาจารย์ของท่านโดยเฉพาะ) และ**สมเด็จพระมหาวีรวงศ์** (อดีตเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส ครั้งดำรงเป็นพระเทพเมธี ดำรงค์ตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลทั้งสาม คือ อุบลฯ, ร้อยเอ็ด, และอุดรธานี)

ฝ่ายข้าราชการและประชาชนแล้วไม่ต้องสงสัย เพราะข้าหลวงภาคผู้ศาสนูปภัมถ์เป็นประธานในงานอยู่แล้ว ในครั้งนั้นท่านได้แสดงคุณงามความดีของพระอาจารย์ทั้งสองให้ปรากฏในที่ประชุมสันนิบาตเป็นอันมาก ทำให้**คุณนายน้อย** (มารดาข้าหลวงภาคและอุปัฏฐากของท่าน) ได้รู้จักและเลื่อมใสในพระอาจารย์ทั้งสองแต่นั้นมาจนถึงอนิจกรรม โดยเฉพาะตัวท่านแล้วจำเดิมแต่นั้นมาท่านก็ได้ติดตามสดับธรรมบายและข้อวัตรต่าง ๆ ของพระอาจารย์ทั้งสองเรื่อยมา สิ่งที่น่าชมเชยอย่างยิ่งก็คือ ท่านได้ให้ความอุปถัมภ์และสิทธิพิเศษบางประการแก่พระอาจารย์ทั้งสองพร้อมด้วยคณะศิษย์ของท่าน แต่เป็นที่น่าเสียดายท่านมาอยู่อุดรได้เพียงสองปี **ท่านอาจารย์มั่น** พร้อมคณะศิษย์เป็นอันมากได้จากท่านไปอุบล ฯ เสีย ภายหลัง**พระอาจารย์เสาร์**ก็ได้ตามไปอีกด้วย คงยังเหลือแต่คณะของ**พระอาจารย์บุญ**กับข้าพเจ้าที่พำนักอยู่ในแถวนั้น จึงเป็นเหตุให้ข้าพเจ้าสนิทสนมกับท่าน

ไม่ว่าจะเป็นด้านการสังคมหรือการบริหารคณะ ตลอดถึงแนวปฏิบัติและความคิดความเห็นต่าง ๆ ข้าพเจ้าได้รู้นิสัยของท่านดีขึ้นว่า ท่านเป็นผู้สนใจในด้านการปฏิบัติธรรมมาก ข้าพเจ้ายังจำได้ว่า ครั้งหนึ่งได้เคยเรียนถามความเห็นของท่านถึงเรื่องที่ว่า "พระพุทธองค์ได้รับสั่งให้พระจุนทเถรแสดงโพชฌงค์คราวพระองค์ทรงอาพาธ เมื่อได้ทรงสดับแล้วก็ทรงร่าเริงและอาพาธนั้นก็หาย โพชฌงค์พระองค์เป็นผู้ตรัสเองมิใช่หรือ ทำไมจึงรับสั่งให้พระจุนทเถรแสดงในคราวพระองค์ทรงพระอาพาธ จะว่าพระองค์ลืมไปก็ใช่ที่ และพระอาพาธของพระองค์ก็หายไปเพราะได้ทรงสดับโพชฌงค์

ปัญหานี้ทำให้ท่านสนใจอยู่ถึงสามปี เห็นหน้าข้าพเจ้าที่ไรท่านก็ปรารภถึงเรื่องนี้ก่อน แล้วก็ได้อธิบายโดยนัยต่าง ๆ เป็นอันมาก นับว่าท่านได้เปิดหูเปิดตาให้ข้าพเจ้าได้รับแสง

สว่างมิใช่น้อย จึงขอขอบพระคุณของท่านไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย ตอนที่น่าเห็นใจท่านมากที่สุดก็คือเมื่อพระอาจารย์ทั้งสองได้จากไปอุบล ฯ แล้ว รู้สึกว่าท่านว้าเหว่มากไม่ทราบว่าจะไปศึกษาธรรมะกับใคร เห็นหน้าข้าพเจ้าทีไรมีแต่บ่นถึงพระอาจารย์ทั้งสอง

ต่อมา**ท่านเจ้าคุณอุบาลี ฯ** ได้นิมนต์**ท่านอาจารย์มั่น**ไปเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๗๖ ข้าพเจ้าได้ตามท่านไปที่เชียงใหม่ด้วย เจ้าพระคุณได้สั่งนักหนาว่าขอได้ตามนิมนต์ท่านอาจารย์มาให้ได้ เมื่อข้าพเจ้าไปถึงเชียงใหม่อยู่จำพรรษากับท่านสี่พรรษาแล้ว ภายหลังข้าพเจ้าจึงได้ปรารภถึงผู้สนใจในการปฏิบัติธรรมทางภาคอิสาณ โดยอ้างเอา**เจ้าพระคุณพระธรรมเจดีย์** (สมัย**ท่านยังเป็นพระเทพกวี**) และพุทธบริษัททั่ว ๆ ไปมาเป็นเหตุ ตอนท้ายท่านเห็นด้วยโดยนัยตามนิสัยของท่าน ข้าพเจ้าจึงได้มีจดหมายมาเรียนท่านพร้อมด้วยแนะแนวที่จะไปนิมนต์ เมื่อท่านใช้ให้**พระอาจารย์อุ่น ธมฺมธโร** ไปนิมนต์ไม่ได้ผล ภายหลังท่านจึงไปนิมนต์เอง เมื่อข้าพเจ้ามีจดหมายมาเรียนท่านแล้ว พอออกพรรษาเสร็จธุระก็ออกเดินกลับอุดร เมื่อข้าพเจ้าได้มาถึงอุดรแล้วก็ได้เรียนเรื่องราวต่าง ๆ ถวายท่าน ท่านขอบใจ แล้วได้ถามถึงแนวปฏิบัติ พร้อมทั้งผลของการปฏิบัติของพระอาจารย์และของข้าพเจ้าด้วย

ข้าพเจ้าไม่นึกไม่ฝันเลยว่า ท่านจะถ่อมตัวถึงขนาดนั้น ทีแรกทำให้ข้าพเจ้าเหนียมตัวมาก แต่เมื่อได้ทราบว่าท่านปรารถนาทราบเรื่องนั้น ด้วยสัจจคารวะจริง ๆ พร้อมด้วยกริยาที่ท่านแสดงออกมา เรื่องนี้ทำให้ข้าพเจ้าเคารพบูชาท่านมากไม่มีเวลาลืมเลือน เพราะเห็นว่าท่านเป็นผู้ยอมสละมานะทิฏฐิเพื่อแลกเปลี่ยนเอาคุณธรรมอันอุดมสูงส่งจริง ๆ

เมื่อ**ท่านอาจารย์มั่น**ได้กลับมาถึงอุดรแล้ว ท่านก็จัดเสนาสนะให้อยู่จำพรรษา ณ วัดโนนพระนิเวศ แล้วท่านเองได้เป็นหัวหน้าชักชวนพุทธบริษัทให้ไปรับการอบรมกรรมฐานฟังเทศน์ประจำ ถึงแม้บัดต่อมา**ท่านอาจารย์มั่น**จะได้ไปอยู่ทางสกลนครแล้วก็ตาม ปีหนึ่ง ๆ อย่างน้อย ๒ ครั้ง ท่านจะต้องตามไปรับการอบรมฟังเทศน์เป็นนิตย์ ไม่ว่าท่านอาจารย์จะไปอยู่ ณ ที่ใด ๆ ก็ตาม ส่วนด้านการอุปถัมภ์ท่านได้มอบให้ศานุศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ของท่านในที่นั้น ๆ อุปัฏฐากแทน ท่านเป็นผู้หนักแน่นในการปฏิบัติกัมมฐานมากและได้ผลเป็นที่พอใจ ท่านเคยเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า ได้เวลาตี ๓ กลางคืนตรงเป๋งต้องลุกทำความเพียรจนสว่างทุกคืน เวลานั้นผมใช้นาฬิกาอัตโนมัติเลย แล้วท่านเล่าต่อไปว่าการปฏิบัติเป็นอัจฉริยอภูตธรรม ทำให้เกิดความรู้แปลก ๆ อย่างไม่เคยคาดไว้เลย

ท่านชอบสงบมากกว่าค้นคว้า ฉะนั้นถึงจะมีเรื่องอะไรกระทบท่านก็นิ่งเฉยยอมเป็นผู้แพ้เสมอ บางคราวมีผู้มาพูดกระทบกระแทกแดกดันท่านด้วยเรื่องนานาประการ ท่านก็ยอมนิ่งเฉยอย่างน่าเคารพ ท่านเป็นที่ขี้เกรงใจคน บางคราวเมื่ออารมณ์ท่านไม่ค่อยจะดี บ่นคนนั้น โทษคนนี้แต่แล้วในขณะนั้นเอง เมื่อคน ๆ นั้นเขามาหาเฉพาะหน้า กลับชมเชยเขาไปเลยก็มี ท่านเป็นคนตรงไปตรงมาและเปิดเผย ไม่ว่าจะเป็นด้านการงานและธรรมปฏิบัติ

ครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้ากับท่านได้เดินทางเท้าตัดลัดเขาป่าอันทึบ กลับจากไปอบรมธรรมกับ**ท่านอาจารย์มั่น**ที่บ้านหนองผือ เป็นระยะทางยาว ๒๐ ก.ม. ตลอดเดินทางได้คุยธรรมกันอย่างเพลิดเพลินเป็นกันเอง ตอนหนึ่งข้าพเจ้าได้สรรเสริญ**ท่านอาจารย์มั่น** และพระผู้ใหญ่ที่มีความเชี่ยวชาญ และฉลาดอาจหาญในการปฏิบัติธรรม ตอนท้ายข้าพเจ้าพูดว่า "ท่านเหล่านั้นเป็นผู้หนักในจริตสองอย่าง คือราคจริตและโทสจริต ราคจริตเป็นพื้นภูมิฐานของธรรมทั้งหลาย เปรียบเหมือนป่าทึบ มีอ้อพงศ์ต่าง ๆ โทสะจริตเปรียบเหมือนมีดพร้าหรือไฟสำหรับปราบ ถ้าไม่มีสิ่งทั้งสองเป็นปรปักษ์แก่กันและกันแล้ว พื้นที่และที่นั้นก็จะไม่มีผล"

ในขณะนั้นท่านพูดขึ้นว่า "ผมไม่ค่อยจะเชี่ยวชาญฉลาดในการค้นคว้าธรรม เห็นจะเป็นเพราะผมไม่มีราคจริต" แล้วกล่าวต่อไปว่า "เมื่อผมยังเป็นหนุ่มเป็นเณร พวกสาว ๆ เขาพูดยุยั่วล้อเลียนผมต่าง ๆ นานา ผมก็เฉย ๆ ไม่เห็นมันจะทำให้จิตผมแสดงปฏิกิริยาในทางเพศ ถึงสุกะเคลื่อนในเวลานอนหลับก็เป็นธรรมดาของธาตุ จะไปไม่เห็นเกี่ยวกับเรื่องเพศตรงข้ามอย่างนั้น อย่างนี้ ผมกับอาจารย์ของผม (หมายถึงสมเด็จ ฯ อดีตเจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทร์) ก็เหมือนกัน น่าสมจริงท่านเป็นคนไม่มีพิษ (ราคะ) ฉะนั้นผู้หญิงทุกชั้นทุกวัย จึงเข้าหาท่านได้อย่างสนิทสนมและเคารพรักท่านยิ่ง เหมือนกับบุตรธิดาทำกับบิดามารดาของตนเอง ฉะนั้นถึงตัวท่านเองก็ทำกับเขาเหล่านั้นเช่นเดียวกัน

นิสัยอันนี้จึงเป็นที่น่าเคารพบูชาอย่างยิ่ง เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่จึงเป็นเสมือนกับร่มโพธิ์ไทร ที่มีใบเขียวสดชอุ่มเย็นอยู่ตลอดฤดูกาล แต่เป็นธรรมดาของสังขตธรรม เมื่อเกิดมาแล้วย่อมไม่แคล้วจากภัยธรรมชาติ วันนี้จะต้องพินาศขาดสิ้นไม่ต้องสงสัย เหล่านี้ นรชาติจึงไม่ควรประมาทในกุศลธรรมอันจักบำราศปราศจากภัยไว้ทุกเมื่อเทอญ ฯ.

หลวงปู่อนุสรณ์

... ท่านบอกว่า "ข้อยตื่นตี ๓ เช่นนี้ตลอดมา" เห็นท่านจุดเทียนแล้วก็เข้าสมาธิ นานเท่านานก็ไม่เห็นท่านออกสมาธิสักที ข้าพเจ้ารู้สึกสงสารท่านมาก เพราะยุงชุมเหลือเกิน ข้าพเจ้าอยากจะเข้าไป ไล่ให้ท่าน แต่ก็ทำเช่นนั้นไม่ ได้น่าแปลกใจที่ไม่เห็นท่านไหวติงเลยแม้แต่นิดเดียว ...

พระมหายอด อคฺคญฺโญ

วัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร

ก่อนอื่นข้าพเจ้าขอให้ความหมายคำว่า "**หลวงปู่**" ที่ข้าพเจ้าเรียก*พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ว่าหลวงปู่นั้น* ก็เพราะว่าท่านได้เป็นอุปัชฌาย์ของพระอาจารย์ของข้าพเจ้า (พระจันโทปมาจารย์) ซึ่งก็เปรียบเหมือนว่าข้าพเจ้าเป็นหลานของท่าน เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเรียกท่านว่า "*หลวงปู่*"

เช้าของวันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๕๐๕ พระอาจารย์ของข้าพเจ้าได้เดินทางไปถึงกรุงเทพ ฯ และได้บอกข้าพเจ้าว่า "วันนี้ *พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์* จะเดินทางมารักษาตัวที่กรุงเทพ ฯ โดยเครื่องบิน ขอให้คุณจัดห้องถวายท่านด่วน เพราะท่านจะมาพักที่นี่ก่อนไปอยู่ ร.พ. ข้าพเจ้ารู้สึกดีใจเป็นพิเศษ รีบจัดที่พักถวายท่านตามคำสั่งของพระอาจารย์ เมื่อ*หลวงปู่*ได้ไปถึงกรุงเทพ ฯ ตามกำหนดการแล้ว บรรดาแขกผู้มีเกียรติและภิกษุสามเณรผู้ที่เคารพนับถือท่านก็ได้ไปนมัสการท่านโดยพร้อมเพรียงกัน สนทนาปราศัยกันพอสมควรแล้วก็กลับ ต่อจากนั้นไปก็เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะเฝ้าปรนนิบัติ*หลวงปู่*ต่อไป คืนนั้นข้าพเจ้านอนไม่ค่อยหลับ เพราะเป็นห่วงใย*หลวงปู่* ข้าพเจ้าคอยเฝ้าสังเกตท่านอยู่ตลอดเวลา พอข้าพเจ้าหลับนิดหนึ่งแล้วก็สะดุ้งตื่นเพราะได้ยินเสียงท่านตำหมาก รีบลุกไปตำถวายท่าน และเรียนท่านว่า คืนนี้*หลวงปู่*หลับน้อยเหลือเกิน ท่านบอกว่า "*ข้อยเคยตื่นตี ๓ เช่นนี้ตลอดมา*"

จากนั้น ท่านก็บอกให้ข้าพเจ้าไปนอนเสีย แต่ข้าพเจ้าไม่ได้หลับอีกเลย ยังคอยเฝ้าสังเกตท่านต่อไป ท่านผู้อ่านทั้งหลาย ตอนนี้เองที่ประทับใจข้าพเจ้าเป็นที่สุด เพราะเห็นท่านจุดธูปเทียนแล้วก็เข้าสมาธิ นานเท่านานก็ไม่เห็นท่านออกสมาธิสักที ข้าพเจ้ารู้สึกสงสารท่านมาก เพราะยุงชุมเหลือเกิน ข้าพเจ้าอยากจะเข้าไปไล่ให้ท่าน แต่ก็ทำเช่นนั้นไม่ได้ น่าแปลกใจที่ไม่เห็นท่านไหวติงเลยแม้แต่นิดเดียว พอรุ่งสางท่านก็ออกสมาธิ

ตอนเย็นของวันที่ ๑๒ มิย. ๐๕ ท่านรู้สึกว่าอาการชักไม่ค่อยดี ข้าพเจ้าเรียนถามท่านว่า "*หลวงปู่ เป็นอย่างไรบ้างครับ*"

ท่านบอกว่า "*ท้องเดินให้เด็กไปหายาธาตุให้หน่อย*"

ข้าพเจ้าจึงให้เด็กไปหายาธาตุมาถวายท่านตามต้องการ ตกกลางคืนข้าพเจ้าก็คอยปรนนิบัติท่าน และสนทนาธรรมกับท่านจนถึงเวลา ๔ ทุ่ม ท่านก็เข้าที่จำวัด คืนนี้ข้าพเจ้าได้ยินท่านเปิดสวิชไฟและมองดูพิกาได้ตี ๓ อีกเท่าเดิม ออกรู้สึกแปลกใจที่ท่านตื่นตรงตามเวลาเหลือเกิน ข้าพเจ้าก็รีบลุกไปต้มน้ำหมากถวายท่านเช่นเคย หลังจากนั้นท่านก็เข้าสมาธิอีกจนถึงรุ่งอรุณ

ท่านผู้อ่านทั้งหลาย ถึงแม้ว่าท่านจะอาพาธ พยาธิจะเบียดเบียนท่านสักปานใดก็ตาม *หลวงปู่*ก็ไม่เคยคิดคำนึงถึงร่างกายอันเสื่อมโทรมของท่าน ท่านต่อสู้กับทุกขเวทนามุ่งทำความเพียรอย่างเดียว เพื่อบรรลุคุณธรรมที่ท่านปรารถนา ไม่ละเลยกิจวัตรของท่านทั้ง ๆ ที่ท่านอาพาธหนักอยู่แล้ว ปฏิปทาอันนี้น่าเลื่อมใส—น่าเคารพบูชาอย่างยิ่ง ควรที่อนุชนรุ่นหลังจะดำเนินตาม

อีกประการหนึ่ง ท่านมีขันติธรรมอย่างสูง อดทนต่อทุกขเวทนา ไม่เคยครวญครางเลย และท่านก็ได้ให้คติธรรมแก่ข้าพเจ้าว่า "ร่างกายนี้หากปราศจากวิญญาณแล้ว จักนอนทับถมแผ่นดิน เปรียบประดุจท่อนฟืนที่เขาทิ้งไว้กลางป่า ย่อมจักหาประโยชน์อันใดมิได้แท้ สมควรที่เราจะบำเพ็ญประโยชน์ก่อนตาย"

*หลวงปู่*พูดน้อยแต่ก็เป็นสัจจวาจา คติธรรมของท่านเป็นความจริงอย่างที่สุด ที่ว่าร่างกายนี้ไม่จีรังยั่งยืน และเป็นวาจามีคุณประโยชน์หาโทษมิได้

อีกประการหนึ่ง *หลวงปู่*มีจิตเมตตากรุณา และเอ็นดูพวกสัทธิวิหาริกอันเตวาสิกของท่าน และปกครองโดยใช้หลักแบบพ่อกับลูก ให้ความอบอุ่นและร่มเย็นเป็นร่มโพธิ์แก้วแก่พวกลูก ๆ คุณงามความดีของ*หลวงปู่*มีมากเหลือจะนับได้ เท่าที่ข้าพเจ้าหยิบยกคุณธรรมของท่านขึ้นมาพูดนี้ไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งคุณธรรมที่ท่านมีอยู่เลย !

เช้าวันที่ ๑๓ มิ. ย. ๒๕๐๕ อากาศเยือกเย็นและวังเวง มีฝนนิดหน่อย เหมือนมีลางสังหรณ์ *ท่านหลวงปู่*ได้ถามข้าพเจ้าว่า "เห็นตั๋วเครื่องบินข้อยไหม หาดูที่กระเป๋าหรือที่กระเช้าดูซิ" ข้าพเจ้ากุลีกุจอค้นหาที่ไหนก็ไม่พบ แล้วกราบเรียนให้ท่านทราบ ท่านก็เลยล้วงดูที่ย่ามของท่าน และก็ได้พบอยู่ในย่ามนั้นเอง แล้วจึงส่งให้ข้าพเจ้าพร้อมกับบอกว่า "*อ่านดูซิ เขาว่าอย่างไรบ้าง*" ข้าพเจ้ารับมาทั้งสองฉบับ คือของท่านเองและของ*ท่านอาจารย์มหาบัว* แล้วได้อ่านถวาย เมื่ออ่านจบแล้วท่านบอกว่า "*ทิ้งเสีย ! ไม่มีประโยชน์แล้ว*" ข้าพเจ้าก็เลยถือไปนอกห้อง แล้วเอาฉบับของ*ท่านอาจารย์มหาบัว*ให้เด็กอ่าน ส่วนของ*หลวงปู่*ข้าพเจ้าอ่านอีกครั้งหนึ่งแต่ก็*ไม่คิดใจอะไร จึงฉีกทิ้งเสีย* ตอนนั้นข้าพเจ้าช่างสะเพร่าเสียจริงๆ เหมือนมีอะไรมาดลใจนั้นแหละ พอตอนบ่ายวันเดียวกัน *ท่านศาสตราจารย์อวยก็*ได้มารับท่านไปยังโรงพยาบาลศิริราช หลังจากท่านไปแล้วไม่นานก็มีเด็กมาบอกให้เอาร่มและของที่ยังตกค้างอยู่ไปให้*หลวงปู่* ข้าพเจ้าก็ได้นำไปถวายท่าน วันต่อมาข้าพเจ้าได้ไปโรงพยาบาล พอก้าวเข้าไปในห้องก็ได้เห็น *สามเณรลิทธิ์* กำลังนวดท่านอยู่แล้ว ก็เอ่ยถามข้าพเจ้าว่า *เห็นตั๋วเครื่องบินของหลวงปู่หรือเปล่า*" ข้าพเจ้าตอบว่า "*เห็น ! แต่ฉีกทิ้งแล้ว*" รู้สึกเสียใจมากที่ได้ทำเช่นนั้น จึงรีบหมอบกราบเพื่อขออภัยโทษ และรับว่าเป็นความผิดของตนผู้เดียว *หลวงปู่*ได้ตบศีรษะข้าพเจ้าเบา ๆ และบอกว่า "*ช่างเถอะ ข้อยก็มีส่วนผิดเช่นเดียวกับเจ้า*" จากคำพูดประโยคนี้ทำให้ข้าพเจ้าน้ำตาคลอเบ้าในความกรุณาปราณีที่ยกโทษให้ข้าพเจ้า นี่แหละคือ*หลวงปู่*ผู้เต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตาปราณีต่อหลาน วันและเวลาก็ล่วงไปตามลำดับ การผ่าตัดก็ได้ผ่านไปแล้วโดยปลอดภัย จนถึง*วันที่ ๙ ก.ค. ๐๕* อาการของท่านรู้สึกทรุดหนักลง จนเป็นที่น่าวิตกอย่างยิ่ง และก็อยู่มาได้จนถึง *วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๕.๓๕ น.* พลันข้าพเจ้าก็ได้ยินเสียงแว่วจากเพื่อนพระภิกษุองค์หนึ่งว่า *ท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ ได้มรณภาพแล้ว เวลา ๑๕.๒๗ น.* ทันทีที่ข้าได้ยินก็เหมือนหนึ่งอสุนีบาตได้ฟาดเปรี้ยงลงที่ศีรษะของข้าพเจ้า โอ้หนอ! หลวงปู่ผู้เปรียบเสมือนร่มโพธิ์แก้ว ได้จากพวกเราไปแล้ว จากไปเพื่อความสุขอันสดใส ที่พระคุณท่านปรารถนายิ่งนัก หากกุศลกรรมใด ที่ท่านได้บำเพ็ญมา ขอกุศลกรรมนั้นจงเป็นบันไดรองรับวิญญาณของหลวงปู่ให้ไปสู่นิพพานโน้น เทอญ.

ตายแล้วเกิดหรือไม่ ?

พระมหาสิงหา อคฺคสิริ
วัดเครือวัลย์ฯ ธนบุรี

...... ความตายเป็นความสิ้นสุด ของความมีชีวิตอยู่ ชีวิตเป็นของสั้น ไม่ช้าก็สิ้นสุดไป........ ความตายได้เขียนจุดจบให้แก่ชีวิตแล้ว ชีวิตเมื่อวันวานถูกลืมไปโดยรวดเร็ว – มนุษย์เกิด เติบโต ต่อสู้, ดิ้นรน, ฝัน, กะโครงการ แล้วก็สร้าง แต่–ในที่สุด ก็ยอมแพ้ต่อสิ่งเดียวคือ ความตาย........

ปัญหาที่ว่า ตายแล้ว เกิดหรือไม่ ? ถ้าเกิดจริง คนที่ตายแล้วจำนวนล้าน ทำไมหายหน้าเงียบไปทุกราย ไม่เห็นมีใครสักคนเดียวโผล่โฉมหน้ามาเป็นพยานหลักฐาน ให้ความสว่างแก่เราว่าไปเกิดเป็นนั่น เป็นนี่ หรือเรื่องนรก สวรรค์ มีจริงหรือไม่ ? ถ้ามีจริงมีอยู่ที่ไหน ? และมีสภาพเป็นอย่างไร ?

ปัญหานี้เป็นปัญหาที่เคยมีมาแล้วในอดีต กำลังมีบทบาทสำคัญในปัจจุบัน และยังจะถูกเถียงกันต่อไปในอนาคต *ความตายเป็นการสิ้นสุดของความมีชีวิตอยู่ ชีวิตเป็นของสั้น ไม่ช้าก็สิ้นสุดไป ความตายได้เขียนจุดจบให้แก่ชีวิตแล้ว ชีวิตเมื่อวันวานถูกลืมไปโดยรวดเร็ว มนุษย์เกิด เติบโต ต่อสู้ดิ้นรน ฝันกะโครงการ แล้วก็สร้าง แต่ในที่สุดก็ย่อมแพ้ต่อสิ่งเดียวคือความตาย สำหรับผู้ที่มีชีวิตอยู่เมื่อเห็นเพื่อนร่วมเกิด ตายไป ก็เกิดความอาลัยอาวรณ์ถึง แต่เนื่องจากความสัมพันธ์กันได้ขาดสบั้นลงเสียแล้ว จึงไม่สามารถจะทราบได้ว่าผู้ที่ตายไปแล้ว เป็นอย่างไรกันแน่ ทุกคนต่างก็พากันพิศวงงงงวยไปตาม ๆ กัน และแล้วเขาก็พากันค้นหาความจริงข้อนี้ต่อไป*

น่าประหลาดที่ว่า ตามทรรศนะของนักปรัชญาส่วนมากได้มีควมเห็นสอดคล้องต้องกัน

ว่า ตายแล้วเกิด นับตั้งแต่นักปรัชญากรีกยุคแรกเป็นต้นมา กระทั่งถึงยุคปัจจุบัน แต่ทว่าไม่สามารถจะพิสูจน์ข้อเท็จจริงได้ เป็นแต่เพียงสร้างทฤษฎีขึ้นมาโดยการคิดหาเหตุผลเท่าที่เขาเห็นว่า เหมาะสมที่สุดแล้วในยุคของเขา เมื่อกาลเวลาผ่านพ้นไปก็ยิ่งเพิ่มความสงสัยแก่มวลมนุษย์มากยิ่งขึ้น เป็นอันว่ามนุษย์ยังตกอยู่ในความมืดมนอนธการ กระหาย เพื่อจะทราบความลึกลับข้อนี้อย่างไม่หยุดยั้ง

เมื่อไม่มีเหตุผลพอจะเชื่อถือได้ มนุษย์บางพวกก็ได้สร้างทฤษฎีของตนขึ้นใหม่ว่าเรื่องชาติหน้า หรือนรกสวรรค์นั้น เป็นเพียงจินตนิยายปรัมปรา เหลวไหลไร้ความจริง ตัวเรานี้เป็นวัตถุชิ้นหนึ่งของโลก เมื่อแตกสลายตายไปแล้ว วัตถุชิ้นนี้ก็จะแยกส่วนต่าง ๆ เข้าสู่สภาพเดิมของมัน ทรรศนะนี้ถือว่าตายแล้วสูญ จิตใจไม่มี

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความจริง และเป็นศาสนาแห่งเสรีภาพการที่ไม่ยอมเชื่ออะไรใครง่าย ๆ จนกว่าจะสามารถพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง นั่นนับเป็นจุดมุ่งหมายอันสำคัญยิ่งจุดหนึ่งของพระพุทธศาสนา ไม่ใช่บังคับขู่เข็ญหรือสอนให้เชื่อไปอย่างงมงายไร้สาระ ไม่ใช่ศาสนาเป็นเพียงสมมติฐาน แต่ได้เข้าถึงขั้นอันติมสัจจะความจริงอันสิ้นสุดแล้ว ได้สอนเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่ ไว้อย่างแจ่มแจ้ง ไม่คลุมเคลือแม้กระนั้นบางคนก็ไม่ยอมเชื่ออีก ทั้ง ๆ ที่ตนไม่ได้ผ่านการพิสูจน์ข้อเท็จจริง แล้วก็ร้องเอะอะโวยวายว่า ชาติหน้าไม่มี ตายแล้วสูญ เขาหาทราบไม่ว่า นั่นเป็นการกักตัวไว้ในมุมมืดแห่งอวิชชา !

ทรรศนะทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาสอนว่าร่างกายของเรา ประกอบขึ้นจากส่วนสำคัญใหญ่ ๆ ๒ อย่างคือ

กายกับจิต เรียกตามภาษาศาสนาว่า "สังขาร" แปลว่าของผสม

ส่วนกายเป็นวัตถุประกอบไปด้วยธาตุสำคัญ ๆ ๔ ธาตุคือ ธาตุดิน, ธาตุน้ำ, ธาตุไฟ, ธาตุลม, พึงทราบว่าธาตุทางศาสนากับทางวิทยาศาสตร์มีความหมายไม่ค่อยจะตรงกัน เพราะวิทยาศาสตร์ได้แยกแยะออกมากกว่านี้ ส่วนทางพระพุทธศาสนาหมายเอาเฉพาะธาตุที่สำคัญ ๆ จุดมุ่งหมายก็เพื่อให้คนฟังกันรู้เรื่องทุกคน

จิต ไม่มีตัวตนมองเห็นไม่ได้เหมือนวัตถุ เป็นธรรมชาติที่นึกคิด มีหน้าที่รับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ได้ ๖ ทางคือ ทางตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ, อาการรู้ของจิตนี้ เรียกว่า วิญญาณ แปลว่าความรู้ จิตรับอารมณ์ ๖ ทาง มีดังนี้ :–

๑. ถ้าจิตรู้อารมณ์ด้วยตาเรียกว่าจักษุวิญญาณ

๒. ถ้าจิตรู้อารมณ์ด้วยหูเรียกว่าโสตวิญญาณ

๓. ถ้าจิตรู้อารมณ์ด้วยจมูกเรียกว่าฆานวิญญาณ

๔. ถ้าจิตรู้อารมณ์ด้วยลิ้นเรียกว่าชิวหวิญญาณ

๕. ถ้าจิตรู้อารมณ์ด้วยกายเรียกว่ากายวิญญาณ

๖. ถ้าจิตรู้ด้วยอารมณ์ด้วยใจเรียกว่ามโนวิญญาณ

สังขารของเราตกอยู่ในลักษณะหรือกฎธรรมดาของโลก ๓ อย่างคือสังขารไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นอนัตตา สังขารคือกายและจิตผสมกันเข้า ที่ว่าไม่เที่ยงนั้นก็เพราะว่ามันเปลี่ยนแปลงไหลวนเวียนอยู่ตลอดเวลา อาการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นไปอย่างถี่ยิบซึ่งเรียกว่า สันตติคือการสืบต่อ หลักอนิจจังของสังขารตามทรรศนะของพระพุทธองค์นั้นตรงกับหลักวิทยาศาสตร์ที่เชื่อถือกันอยู่ในปัจจุบันว่า สสารทุกอย่างไม่อยู่คงที่ ไหลเวียนอยู่เสมอและไม่สูญหายไปไหน ทางชีววิทยาบอกว่าร่างกายของเรานี้ประกอบขึ้นด้วยเซลล์เล็กๆ หลายพันล้านตัว และตัวเซลล์เหล่านี้ก็เป็นอนิจจังคือ เกิดขึ้นมาแล้วก็แก่และตาย แล้วก็เกิดใหม่อีก

การเปลี่ยน แปลงของ สังขารที่เป็น ไปอย่างถี่ยิบ จนเราไม่สามารถจะรู้ได้ว่ามันเปลี่ยน–

แปลงอย่างไรในขณะนั้น แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป จึงจะปรากฏให้เราเห็นอาการของมันชัดเจน

ยิ่งขึ้น เช่นเปลี่ยนจากวัยเด็กมาสู่วัยหนุ่ม สาว วัยกลางคนและวัยแก่เฒ่า หรือจะเรียกอาการเปลี่ยนแปลงนี้ว่าตายคงไม่ผิดนัก คือตายจากเด็กมาเป็นแก่ นั่นก็หมายความว่า ร่างกายและจิตใจของคนแก่ได้เป็นคนละคนกับเมื่อสมัยเป็นเด็กเสียแล้ว

คราวนี้ มาถึงจุดจบของชีวิตที่เราเรียกกันว่าตาย ความจริงเป็นแต่เพียงการเปลี่ยนแปลงอย่างหนัก จนเกิดขาดสันตติคือการสืบต่อกัน แล้วการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่หลวงนี้ได้เกิดแรงสั่นสะเทือนอย่างหนัก ยังผลให้กายแตกแยกออกจากกัน จิตซึ่งเคยอาศัยกายอยู่ มีอิทธิพลเหนือกาย เมื่อกายทำลายแตกก็ต้องหนี เหมือนกับการหมุนของโลกอย่างได้แบบจนเราไม่รู้ว่ามันหมุน คล้าย ๆ มันอยู่เฉย ๆ แต่ถ้าเกิดมีแผ่นดินไหวขึ้นตรงที่มันไหวนั้นจะมีอาการเสทือนอย่างแรง ยังผลให้แผ่นดินตรงนั้นยุบลงเป็นเหวลึก หรือจมหายลงไปในท้องทะเลมหาสมุทร แต่ดินเหล่านั้นยังคงอยู่ในโลก ไม่สูญหายไปไหน

บัดนี้ ถึงเวลาแล้วที่จะตอบปัญหาที่ว่าตายแล้วเกิดหรือไม่ ? คำตอบก็คือ ถ้าสัตว์ผู้ตายยังมีกิเลสตัณหาอยู่ต้องเกิดต่อไป ถ้าสัตว์ผู้ตายไม่มีกิเลสตัณหาแล้ว ไม่เกิดแต่จะเข้าสู่ภาวะที่เรียกว่า *"นิพพาน"*

ต่อจากนี้ไปจะขอพูดถึงเรื่องราวของสัตว์ผู้ต้องเกิดต่อไป เพราะปัญหายังเกิดมีขึ้นอีกว่าถ้าเกิดอะไรไปเกิด ? ขอตอบว่า จิต เพราะตัณหาเป็นเหตุให้ทำ*กรรม* *กรรม*ให้ผลคือ*วิบาก* ถ้าทำ*กรรมดี*ก็ไปเกิดในที่ดีซึ่งเราเรียกว่า*สวรรค์* ถ้าทำ*กรรมชั่ว*ก็ไปเกิดในที่ชั่วเมื่อหมดวิบากแล้ว ตัณหาก็ผลักดันจิตให้ทำกรรมต่อไปอีก เราเรียกกฎแห่งการเวียนว่ายเกิดนี้ว่า *"ไตรวัฏฏ์"* คือ กิเลส กรรม วิบาก แดนที่จิตเวียนว่ายไปเกิดนั้น มีอยู่ ๓ อาณาจักรคือ *กามภพ* *รูปภพ* *อรูปภพ*

๑. *กามภพ* อาณาจักรของสัตว์ผู้เสพกามได้แก่นรก มนุษย์โลก สวรรค์ ๖ ชั้น

๒. *รูปภพ* อาณาจักรของพรหมมีรูป ๑๖ ชั้น ตั้งแต่พรหมชั้นปาริสัช ถึงชั้นอกนิฏฐา

๓. *อรูปภพ* อาณาจักรของพรหมไม่มีรูป ๔ ชั้นตั้งแต่ อากาสานัญจายตนะ ถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ

ข้อพิศูจน์ ๓ ข้อเรื่องปรภพ

เพื่อเป็นเครื่องพิศูจน์เรื่องปรภพ หรือชาติหน้าให้แน่ชัดยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าขอนำเอาข้อพิศูจน์ ๓ ประการของ*อาจารย์เสถียร โพธินันทะ* ผู้บรรยายวิชาพุทธศาสนาในสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มาเพื่อประกอบการพิจารณาให้หมดความแคลงใจต่อไป

๑. *พิศูจน์โดยวิธีประจักษ์* แต่เนื่องจากปรภพมี ธาตุ บรรยากาศ มีกรรมวิบาก มีอาการ แตกต่างจากภพของเรานี้ เราจึงไม่อาจสัมผัสได้ด้วยอายตนะ ๕ แต่สามารถสัมผัสได้ด้วยอายตนะที่หกคือใจ และใจที่สัมผัสได้ต้องเป็นใจที่ขัดเกลามาแล้ว คืออย่างต่ำต้องได้สำเร็จ จตุตถฌาน ซึ่งภาวะของใจเป็นกัมมนิยะควรแก่การงานในการน้อมไปเพื่อทิพย์จักษุเป็นต้น เพราะฉนั้นผู้ที่ต้องการพิศูจน์ปรภพด้วยวิธีประจักษ์ จึงต้องสร้างฌานสมาบัติให้เกิดมีขึ้นในตนก่อน

๒. *พิศูจน์ด้วยวิธีอนุมาณ* คือใช้เหตุผล เช่นมีอดีตก็มีปัจจุบัน ปัจจุบันเป็นเหตุให้เกิดอนาคตแล้วขยายออกไปเป็นมีชาติก่อนถึงมีชาตินี้ มีชาตินี้จึงเป็นเหตุให้มีชาติหน้า ปีก่อน ปีนี้ ปีหน้า เดือนก่อน เดือนนี้ เดือนหน้า วันก่อน วันนี้ วันหน้า วัฏฏสงสาร เป็นเพียงห่วงระยะของไม่ผ่องใส เหมือนน้ำขุ่นมองไม่เห็นสิ่งต่าง ๆ ใต้น้ำ ซึ่งการมองไม่เห็นของเรา มิได้หมายความว่าสิ่งต่าง ๆ ใต้น้ำไม่มี ถ้าน้ำใสแจ๋วขี้ตะกอนนอนก้นเราจะมองเห็นสิ่งต่าง ๆ อยู่ใต้น้ำ

๓. *เชื่อในตถาคตโพธิสัทธา* คือเชื่อตามท่านผู้เห็นปรภพมาก่อนเรา ตามที่ท่านนำมาบอกเล่า เหมือนนักวิทยาศาสตร์พิศูจน์ค้นคว้าสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้แล้ว นำสิ่งนั้นมาสอนแก่เรา ความเชื่อในบุคคลแม้ในสมัยวิทยาศาสตร์นี้เราก็ต้องอาศัยความเชื่อประเภทนี้เป็นมูลฐาน เช่นวิทยาศาสตร์บอกแก่เราว่า *น้ำ*ประกอบด้วย*ไฮโดรเยน*และ*อ๊อกซิเยน* เราเองก็มองไม่เห็นว่าตัว*ไฮโดรเยน*และ*อ๊อกซิเยน*หน้าตาเป็นอย่างไร ถึงกระนั้นเราก็เชื่อเขาบอก เพราะเหตุผลคือเขาเป็นนักวิทยาศาสตร์ ได้ผ่านการแยกธาตุของน้ำ ทดสอบด้วยตัวเขาเองอย่างถูกต้องมาแล้ว จึงนำมาเผยแพร่สั่งสอน ตถาคตโพธิสัทธาก็ฉันเดียวกัน เราเชื่อเพราะพระพุทธเจ้าได้ทรงผ่าน

การทดสอบสิ่งมหัศจรรย์ต่าง ๆ เชื่อเรื่องปรภพเป็นต้นโดยอาศัย อำนาจฌานสมาบัติที่พระองค์ได้ และนอกจากพระองค์แล้ว คนอื่น ๆ ที่ทำฌานสมาบัติได้ก็ย่อมทดสอบได้ผลดังนี้คือรับรองว่าปรภพมีจริงหรือตายแล้วเกิดนั่นเอง

ความจริงพระพุทธองค์ได้ทรงย้ำเรื่องปัจจุบันมากว่า อดีตและอนาคต คือให้ลืมอดีตที่ผ่านมาเสีย อย่าไปคิดถึงมัน และอย่าไปพะว้าพะวงถึงอนาคตให้มากไป แต่ให้สำรวจดูปัจจุบันให้มาก ๆ ว่าภารกิจที่เราจะจัดทำในวันนี้มีอะไรบ้าง ให้รีบทำให้สำเร็จลุล่วงไปเสีย เพราะวันนี้เป็นเพียงความฝัน พรุ่งนี้เป็นเพียงมโนภาพ แต่ความสุขในวันนี้จะทำให้เมื่อวานนี้เป็นความฝันอันแสนหวาน และมองเห็นชีวิตทุก ๆ วัน พรุ่งนี้เต็มไปด้วยมโนภาพแห่งความสมหวัง

จุดหมายปลายทางของพระพุทธศาสนามิได้มุ่งให้สัตว์โลกไปเกิดในสวรรค์ แต่มุ่งให้ทุกชีวิตไปนิพพานกัน เพราะสวรรค์ยังไม่ใช่แดนที่ปราศจากทุกข์ เป็นแต่เพียงโลกหนึ่งสำหรับบรรเทาทุกข์เท่านั้น ยังมีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ แม้แต่ชีวิตในโลกนี้ ถ้าเรามองให้ซึ้งลงไปแล้ว มันจะเต็มไปด้วยความทุกข์อย่างมหันต์ เต็มไปด้วยสิ่งที่แปลกปลาดนานาประการ มีทั้งความสมหวังและผิดหวังคลุกเคล้ากันไป ทุกชีวิตตกเป็นทาสของความอยากไม่รู้จักพอ ได้สิ่งนี้แล้วอยากได้สิ่งนั้น เมื่อได้มาแล้วก็ปรารถนาสิ่งอื่นต่อไปอีก โลกทั้งโลกเต็มไปด้วยความวุ่นวายสับสนอลหม่านทั้งนี้ก็มิได้หมายความว่าจะไม่มีความสุขเอาเสียเลย แม้เมื่อเราเอาสุขและทุกข์มาเปรียบเทียบกัน มาบวกลบคูณหารดูอย่างถี่ถ้วนแล้ว ทุกข์มันมากกว่าสุขตั้งอักโขทีเดียว มิหนำซ้ำชีวิตนั้นน้อยเหลือเกิน ไม่ช้าไม่นานก็ต้องจากโลกนี้ไป ดังนั้นพระพุทธองค์จึงได้ชักชวนให้พวกเราไปนิพพานกัน เพราะนิพพานเป็นแดนเกษมเปรมปรีย์ปราศจากความทุกข์ใด ๆ ทั้งสิ้น

ขอจบเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่ ? ด้วยการตอบคำถามนี้อีกครั้งหนึ่งว่า *"ถ้าผู้ตายยังมีกิเลสตัณหาอยู่ต้องเกิด แต่ถ้าหมดกิเลสตัณหาแล้วไม่เกิด"*

*อิทธิพลของ ๐๕

*ธีรชัย ภิกขุ ป. วัดดวงแข พระนคร

การจากไปของท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ นับว่าเป็นการสูญเสียครั้งใหญ่ยิ่งสำหรับชาวจังหวัดอุดรธานีอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนเลย เพราะระยะเวลาที่ท่านดำรงค์ตำแหน่งเป็นเจ้า-อาวาสอยู่วัดโพธิ์ ฯ ท่านก็ได้กระทำความดีทุกอย่างสมกับเป็นผู้นำที่ดี น่าเลื่อมใส และพระผู้ใหญ่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ **เมื่อถือโดยคุณวุฒิแล้ว พระคุณท่านรูปเดียวเท่านั้นที่ดำรงค์ความเป็นใหญ่กว่าทุกรูป ตราบเท่าที่ท่านได้จากพวกเราไปก็ยังไม่ปรากฏรูปใดได้ชั้นสูงไปกว่าท่านเลย** นี้ก็แสดงให้เห็นว่าท่านมีคุณความดีประจำตัวท่านมาก และพระเณรที่ไปอาศัยศึกษาเล่าเรียนในสำนักของท่าน ก็ได้รับเอาแนวทางปฏิบัติจากพระคุณท่านโดยครบถ้วน ท่านพยายามตักเตือนพร่ำสอนให้ขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียนในทางพระธรรมวินัย

เมื่อท่านมีเวลาว่างท่านก็ได้ไปแนะนำด้วยตัวเอง พระคุณอันนี้ยังฝังอยู่ในจิตสำนึกของข้าพเจ้าอยู่เสมอ ตลอดถึงการปฏิบัติ ท่านก็เคร่งในพระวินัยมาก มีการพาให้ภิกษุสามเณรตลอดจนถึงคฤหัสถ์ให้นั่งกัมมฐานตอนทำวัตรเช้าเย็นทุก ๆ วัน คุณความดีทุกอย่างปรากฏมีประจำตัวของท่านทั้งนั้น ซึ่งเป็นการยากสำหรับข้าพเจ้าผู้ไม่ค่อยจะได้อยู่ใกล้ชิดท่านนำมาบรรยายให้ละเอียดในที่นี้ได้

บัดนี้พระคุณท่านก็ได้จากพวกเราไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับ เปรียบเหมือนต้นโพธิ์พฤกษ์ที่มีร่มเงาหนาแน่น อันเป็นที่พำนักอาศัยของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ต้องปราศจากกิ่งและใบอันเคยให้ความป้องกันแดดและฝน เพราะหมดอายุ คุณความดีที่ท่านกระทำไว้เท่านั้นยังปรากฏอยู่ ซึ่งเป็นของแน่นอนและเที่ยงตรงกว่าสรีระร่างกาย อันอนุชนรุ่นหลังจะต้องประพฤติปฏิบัติให้ดีเช่นพระคุณท่าน *เพราะว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏให้เราเห็นอยู่ทุกวันนี้ ถึงจะเป็นของมีอยู่ก็เปรียบเหมือนว่าไม่มี เหตุที่เป็นดังนั้นนี้ก็เพราะว่าไม่กี่วันกี่ปีเลยทุก ๆ อย่างจะต้องสลายตัวไปเพราะชรา คุณความดีที่กระทำไว้เท่านั้นเป็นของไม่ชรา ไม่ตาย หรือนัยหนึ่งว่า สิ่งที่ดีเป็นของมีอยู่ในโลกนี้อันเรามองไม่เห็นด้วยตา เหมือนคำภาษิตว่า "คนจริงในโลกมนุษย์ของเรานี้มีอยู่เพียง ๒ คนเท่านั้น*

คนหนึ่งเขาได้ตายไปเสียแต่นานแล้ว และอีกคนเขายังไม่เกิดมา" นี้ก็แสดงให้เห็นว่าโลกมนุษย์เราหาคนดีจริง ๆ ไม่ได้เลย แต่คนที่พยายามทำความดีก็ยังมีภาษีกว่าคนประมาทหลายเท่านัก เพราะฉะนั้นทุก ๆ คนควรจะหันมาทำแต่ความดี ถึงแม้ว่าเราจะตายไป ก็ยังมีความดีปรากฏให้ชนรุ่นหลังเห็นอยู่ เช่นอย่างพระเดชพระคุณท่านผู้มีคุณความดีจากพวกเราไป ใคร ๆ ก็คิดถึงและบ่นหาอยู่ทุกวัน การจากไปในครั้งนี้คงรวมมาอยู่ปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ด้วย ข้าพเจ้าสันนิฐานว่าอาจจะเป็นเพราะมีอุบาทว์นี้แน่ ๆ ถ้าหากพ้นปีนี้ไปท่านก็อาจจะอยู่กับพวกเรานาน ๆ ก็ได้ แต่นั่นเป็นของไม่ยั่งยืน สิ่งที่แน่นอนที่สุดก็คือ "สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง เกิดขึ้นมาแล้วก็ต้องดับไปเป็นธรรมดา เมื่อดับไปแล้วก็ย่อมเกิดมาอีกไม่มีที่สิ้นสุด" มีทางเดียวที่จะดับความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็ได้ คือ*พระนิพพาน*

ในที่สุดนี้ ขอให้วิญญาณของพระเดชพระคุณท่านจงไปสู่สุคติเถิด และขออำนาจคุณจริยาที่คณะศิษยานุศิษย์ทุกท่านได้ร่วมกันทำมาแต่ต้น จนถึงได้จัดทำหนังสือ "*ธรรมเจติยานุสรณ์*" อุทิศส่วนกุศลแด่ท่าน จงอำนวยสุขสมบัติอิฐวิบูลย์มนูญผล แด่*พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์* ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ.

สดุดี–อาจารย์
พระเดชพระคุณ–พระธรรมเจดีย์
เจ้าอาวาส–วัดโพธิสมภรณ์
จังหวัดอุดรธานี

พ่อตายก่อนข้าคลอด ออกมา
หากท่านมีเมตตา ชุบเลี้ยง
พระคุณท่านสุดคณา ใดเท่า เทียมฤๅ
แม้แผ่นดินใหญ่เพี้ยง อีกฟ้าห่อนปาน
กรรมใดข้าล่วงล้ำ ผ่าผืน
กรรมนั้นโปรดเวนคืน ยกให้
กรรมใดที่ท่านยื่น หยัดส่ง ให้นา
กรรมนั้นข้าน้อมไว้ ใส่เกล้าเหนือเศียร

◎ พ่อจากลูกไปแล้ว พระพ่อแก้วไม่กลับคืน
ชีวิตไม่ยั่งยืน เกิดแล้วแก่เจ็บตายไป ฯ

◎ คงไว้แต่ชั่วดี เป็นสักขีทั่วแดนไกล
ลูกจนจึงจำใจ อุทิศให้ด้วยคำกลอน ฯ

◎ พระธรรมะเจดีย์ ฯ เป็นศักดิ์ศรีแห่งอุดร
ตลอดจนพระนคร ก็นอบน้อมคุณอาจารย์ ฯ

◎ เหตุท่านปฏิบัติ เพียรกำจัดกิเลศมาร
ตามพุทธบรรหาร จนตราบสิ้นทำลายขันธ์ ฯ

◎ ดำรงตนเป็นฉบับ สำหรับเพื่อนสหธรร–
มิกอีกยังเหล่าอัน– เตวาสิกะทั้งหลาย ฯ

๏ จักได้ดำเนินตาม　　เพื่อจะข้ามทางมลาย
สู่แดนอันไม่ตาย　　อีกไม่เกิดประเสริฐสรรพ ฯ

๏ เป็นยอดปรารถนา　　ของสาธุชนะอัน
ประพฤติพรหมจรรย์　　ตามรอยบาทพระศาสดา ฯ

๏ ท่านถึงแล้วซึ่งศีล　　สมาธิและปัญญา
เพียรเพ่งภาวนา　　เพื่อระงับดับทุกข์ภัย ฯ

๏ ทั้งยังสั่งสอนศิษย์　　อย่างจับจิตทุกเวไนย
ฟังธรรมท่านแล้วใจ　　เกิดเป็นบุญหนุนกุศล ฯ

๏ มคธะภาษา　　ท่านรู้กล้าไม่ด้อยคน
ทั้งเชี่ยวชาญฝึกฝน　　สอนเปรียญประโยคสูง ฯ

๏ ก่อสร้างท่านก็ชาญ　　สร้างอาคารอีกชักจูง
ดุจดังกับนกยูง　　นำวิหคให้กล้าหาญ

๏ เสียทรัพย์บริจาค　　ฝากให้ไว้ได้เป็นทาน
เป็นโบสถ์และวิหาร　　เป็นคุณแก่พระศาสนา ฯ

๏ ในทางปกครองเล่า　　พระคุณเจ้าก็เอาภา-
ระกิจต่าง ๆ นา　　นับประการสุดขานไข ฯ

๏ เริ่มเป็นแต่ฐานา　　เลื่อนเรื่อยมาจนยศไกล
แต่ท่านมิหวั่นใน　　ราชศักดิ์สฤงคาร ฯ

๏ เห็นแจ้งในโลกธรรม　　คงแต่ทำกิจการงาน
เพียงเพื่อบริหาร　　ภาระกิจคณะสงฆ์ ฯ

๏ เห็นแก่ประโยชน์หมู่　　สมเป็นผู้รู้จักปลง
ทางโลกท่านไม่หลง　　ดำรงตนพ้นโลกีย์ ฯ

๏ แม้ยามอาพาธหนัก　　ก็ยึดหลักแหล่งขันตี ฯ

ไม่ยอมถดถอยหนี　　อำนาจมารอันราญรอน ฯ

◎ ไม่ติดอยู่เมืองหลวง　　ไม่นึกห่วงพระนคร
พำนัก ณ อุดร　　ภาวนาตามป่าเขา ฯ

◎ สมดังพระสุคต　　ซึ่งปรากฏแก่ชาวเรา
ว่าปราชญ์จะหาเอา　　ในเมืองนั้นยากสรรหา ฯ

◎ หนึ่งท่านอยู่แสนไกล　　แต่กลิ่นไอก็พัดพา
เฟื่องฟุ้งทั่วกรุงรา–　　ชธานีศรีสยาม ฯ

◎ ด้วยศีลสัปบุรุษ　　ประเสริฐสุดในเขตคาม
ย่อมส่งซึ่งกลิ่นข้าม　　ประเทศด้าวและแดนไกล ฯ

◎ กฤษณาหรือแก่นจันทน์　　ทานลมนั้นเหลือวิสัย
แต่กลิ่นความดีไป　　ได้ไกลพ้นคณนา

◎ รูปขันธ์ท่านแตกดับ　　พระคุณกลับยังเกิดปรา–
กฏแก่มวลหมู่สา–　　ธุชนผู้ประพฤติธรรม ฯ

◎ ท่านพระธรรมเจดีย์ ฯ　　ท่านมีแต่กุศลกรรม
ก็ย่อมจะชักนำ　　ท่านสู่สุคติสถาน ฯ

◎ เหมือนเงาคู่กับกาย　　ไม่คลาดคลายสิ้นกาลนาน
ตราบถึงพระนิพพาน　　อำมฤตนิรันดร ฯ

เจริญ บุญมโหดม์
ศิษย์คนที่ ๑

ประสิทธิภาพของกรรม

โดย สามเณร ดวงเดือน คำดี

วัดสัมพันธวงศ์ พระนคร

ข้าพเจ้าในนามผู้หนึ่ง ที่เคยเป็นศิษย์ของวัดโพธิสมภรณ์ ข้าพเจ้ารู้สึกภูมิใจเป็นอย่างมากที่ข้าพเจ้าได้มีส่วนร่วมในการจัดทำหนังสือ ซึ่งมีชื่อว่า "*ธรรมเจติยานุสรณ์*" อันเป็นการแสดงออกในทางหนึ่งของการระลึกถึงบุญคุณและกตัญญูต่อพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ ซึ่งเป็นที่เคารพและสักการะของศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย สมัยเมื่อข้าพเจ้าได้อยู่ที่วัดโพธิสมภรณ์ ข้าพเจ้าได้ฟังเทศนาของท่านพระเดชพระคุณท่าน ฯ ซึ่งมีใจความพอจำได้ดังต่อไปนี้ :–

"*กรรม*" คือการกระทำที่เป็นไปพร้อมทั้งเจตนาซึ่งเป็นการแสดงออกในทางไตรทวาร คือ กาย, วาจา, ใจ, แต่คำว่า *กรรม*นั้นที่แปลออกได้ใจความว่า การกระทำนั้นยังเป็นการไม่แจ่มแจ้งซึ่งเป็นคำกลาง ๆ อยู่ ท่านจึงได้แบ่งแยกคำว่ากรรมนั้นให้ละเอียดออกไปอีกคือ.

๑. *กุศลกรรม*

๒. *อกุศลกรรม*

*กุศลกรรม*นั้นคือ การกระทำในทางที่ดีงามอันไม่ผิดศีลธรรม อันพระอริยะเจ้าพึงสรรเสริญ และเมื่อทำไปแล้วไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ตนและผู้อื่น ทั้งในด้านจิตใจและกาย อันเป็นเหตุที่นำความดีและความงามมาสู่ตน และนอกเหนือไปจากนั้น ก็แผ่ความดีงามที่ตนได้รับแล้วถึงผู้อื่นด้วย

อกุศลกรรม คือความชั่ว หรือพูดง่าย ๆ ก็คือการกระทำที่ผิดจากศีลธรรมอันดีงาม อันนักปราชญ์ไม่สรรเสริญ เพราะเป็นเหตุแห่งการที่จะนำตนให้ได้รับความทุกข์ความเร่าร้อนใจ ความชั่วนี้ ถึงแม้คนอื่นจะไม่เห็น ก็เรียกว่ากรรมชั่วอยู่นั่นเอง คนจะเห็นหรือไม่เห็นไม่สำคัญในเมื่อบุคคลทำแล้ว บุคคลที่ทำนั้นจะต้องได้รับผลแห่งกรรมที่ตนกระทำแล้วตามสมควรแก่กรรมนั้น ไม่มีการแปรสภาพในเมื่อบุคคลลงมือกระทำแล้ว กฎมีอยู่ว่า จะต้องมีผลหรือปฏิกิริยาเสมอ มากน้อยสุดแล้วแต่เหตุของการกระทำ เหตุน้อยผลก็น้อย เหตุมากผลก็มาก เหตุดีผลก็ดี เหตุชั่วผลก็ชั่ว เพราะว่าสิ่งทั้งปวง หรือสังขารทั้งหลายมีเหตุเป็นแดนเกิด ไม่มีเหตุผลจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย

รวมความว่า *กุศลกรรม* เป็นเหตุให้ผู้กระทำได้รับผลดีอันเจริญกายสบายใจ และมีสุคติเป็นที่สุด *อกุศลกรรม*เป็นเหตุให้บุคคลผู้กระทำ ได้รับผลชั่วในทางกาย วาจา ใจ และเป็นเหตุให้ได้รับความทุกข์ยากลำบาก และมีทุคติเป็นที่สุด

พระพุทธเจ้า พระองค์ทรงตระหนักในเรื่องกรรมนี้ เป็นอย่างดีพระองค์ทรงพยามที่สุดที่จะหาวิธีที่ช่วยเหลือสัตว์ทั้งหลายมิให้ตกไปในบ่วงแห่งมาร อันเป็นทางไปสู่ความชั่ว เพราะพระองค์ทรงเป็นมหาบุรุษ ประกอบไปด้วยขันติและเมตตาทรงพระกรุณาอย่างใหญ่หลวงหาที่เปรียบมิได้ พระองค์ไม่อยากเห็นสัตว์จมลงไปสู่ทุคติ ทรงอยากจะให้สัตว์สุขกายสบายใจให้พ้นจากหล่มคือวัฏฏะสงสารนี้ พระองค์ทรงแสดงให้สัตว์ทั้งหลายเชื่อกรรมที่ตนกระทำแล้ว เพราะว่านอกจากกรรมแล้ว ไม่มีอะไรที่จะติดตามไปสู่ปรโลกได้ ถึงจะมีทรัพย์สมบัติมากมายเพียงไรก็ตาม ก็ไม่สามารถที่จะติดตามไปสนองความต้องการได้เหมือนในโลกนี้ แต่ถ้าใช้ในทางที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนแล้วไซร้ปัจจัยที่จะติดตามไปในปรโลกนั้นจึงจะเป็นเสบียงติดตามไปสนองได้

คนเราทุกคนเกิดมาเนื่องจากกรรมเป็นเครื่องจำแนก กรรมเป็นเครื่องชี้ทาง ฉะนั้นบุคคลจึงเกิดมาไม่เหมือนกัน จะเป็นผู้ดีหรือเป็นผู้ชั่วอย่างไรแล้ว ก็เนื่องจากกรรมที่ตนกระทำไว้ในภพก่อน แล้วก็กรรมนั้นตามมาสนองในภพนี้

ฉะนั้น เมื่อเราท่านทั้งหลาย รู้แล้วว่าสิ่งทั้งปวงมีเหตุเป็นแดนเกิด คนจะชั่วดีอย่างไรก็เพราะกรรมที่ตนกระทำแล้ว จงดำเนินไปตามคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเถิด ซึ่งเรียกว่า พระธรรมคำสั่งสอนอันทรงไว้ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว เราทำดีเราก็ได้รับผลดี เราทำชั่วเราก็ได้รับผลชั่ว ไม่มีผู้อื่นรับแทนได้ สมดังพระพุทธภาษิตว่า

ทำบาปเองย่อมเศร้าหมองเอง ไม่ทำบาปเองย่อมไม่เศร้าหมองเอง

ความหมดจด ความเศร้าหมองอยู่เฉพาะตัว คนอื่นยังคนอื่นให้หมดจดหามิได้

ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว นี้คือประสิทธิภาพของกรรมหรือกฎแห่งกรรม.

หลวงพ่อใหญ่

เท่าที่ได้เคยอาศัยบารมีของหลวงพ่อใหญ่เป็นระยะเวลา ๒ ปี หลวงพ่อใหญ่เป็นพระเถระผู้มีความเมตตามาก จะเห็นได้เช่นในคราวมีสังฆกิจเกิดขึ้นในวัด ท่านจะเป็นผู้ให้ความอุปการะช่วยเหลือทุกอย่าง พระเณรผู้ใคร่ต่อการศึกษาและการปฏิบัติจะทยอยกันมาจากทุกทิศเพื่อจะได้รับความอบอุ่นจากหลวงพ่อใหญ่

ครั้งหนึ่ง เท่าที่ข้าพเจ้าจำได้มีงานการทำรั้ววัด และมีการเลื่อยไม้ท่อนขนาดใหญ่ เพื่อซ่อมแซมเสนาสนะ คราวนั้นมีท่านหลวงพ่อใหญ่เป็นประธาน เพื่อดูแลกิจการการให้เรียบร้อย ท่านทำงานร่วมกับพระเล็กเณรน้อยอย่างกันเอง!!

ท่านถือฉันเอกา ส่วนพระเล็กเณรน้อยท่านมิได้บังคับ ให้ฉันได้ตามพระวินัย หลังจากที่ทำงาน และหยุดพักเพื่อฉันเพลท่านจะเลี้ยงยาคู (ข้าวต้ม) อย่างอิ่มหนำสำราญโดยที่ท่านเองเป็นผู้แจกให้ ที่ทำได้เช่นนั้นเราทั้งหลายก็เห็นได้ชัดแล้วว่า **ท่านเป็นผู้เปี่ยมไปด้วยเมตตาปราณี และความเห็นอกเห็นใจเพียงไร ข้อนี้นับเป็นจริยวัตที่ชนะจิตใจสัทธิวิหาริกอันเตวาสิกของหลวงพ่อใหญ่อันหนึ่ง.**

ท่านทำกิจวัตรมิได้ละเว้น–ทั้งทำวัตรเช้า–เย็นและการเข้าสมาธิทำความเพียรตลอดจนการเดินจงกรมภาวนา ฯลฯ สิ่งเหล่านี้คือแม่พิมพ์ที่ดีของศิษย์

ในเรื่องการศึกษานั้นท่านให้ความสนใจเป็นพิเศษ ในขณะที่พระเณรกำลังเรียนหนังสือทางไวยากรณ์และธรรมบท ท่านไปเยี่ยมแทบทุกวันเลยทีเดียว แล้วจะให้นักเรียนเหล่านั้นตั้งวิเคราะห์ให้ฟัง ถ้าตั้งวิเคราะห์ผิดท่านจะถามไปหมดทุก ๆ องค์ที่มีในห้องเรียน แล้วท่านจะเสนอของท่านขึ้นมาบ้าง รู้สึกว่าค้านได้ยากจริง ท่านเป็นผู้มีความชำนาญมากในด้านการวิเคราะห์ศัพท์ทางภาษาบาลี.

ปสิทโธ ภิกขุ ป.
วัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร

ธรรมเจดีย์

ธมฺ – มิโก โย มหาเถโร อีสาณภาคทีปโก

.ม – หาชนสฺส อตฺเถสุ นิทสฺสโก นิโยชโก

เจ – ติยฏฺฐานิโย เสฏฺโฐ วุฑฺฒิกาเมหิ ปูชิโต

ติ – ภเวสุ ภยํ ปสฺสํ โมกฺขตฺถิโก วิปสฺสโก

ย – ชนฺตานํ มนุสฺสานํ ปติฏฺฐา สุขทายโก

พนฺ – ธนา กามสงฺขาตา มุตฺโต สพฺพตฺถ อิสฺสโร

ธุ – ตธมฺเมสุ ยุตฺตตฺโต สุอาจาโร สุพฺตฺติโก

โล – เก คุณฏฺจิโต เอโส มโตปิ คุณสณฺจิโตติฯ

สรเชต คมฺภีรธมฺโม

รำพึงถึงพระคุณของพระอุปัชฌาย์

โดย ร.อ. พรหม กองวงสา ร.น.

.... ข้าพเจ้าเป็นพระ ปฏิบัติอุปัชฌายกิจวัตร เป็นเวลา ๗ ปี และพักอยู่ที่กุฏิชั้นล่างตามเดิม พระอุปัชฌาย์อยู่ชั้นบน ในระยะ ๗ ปีนั้นข้าพเจ้าได้ยินเสียงเดินจงกรมเวลาตี ๓–๔ ทุกวันเป็นนิจ พระ–อุปัชฌาย์เดินจงกรมเช่นนี้เป็นประจำไม่เคยขาด ...

เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๗๙ *พระธรรมเจดีย์* ซึ่งเวลานั้นดำรงสมณศักดิ์ที่ *"พระเทพกวี"* ได้ไปตรวจการคณะสงฆ์ที่อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ในการนี้*พระครูปริยัติสังขกิจ* (*แพง*) เจ้าอาวาสวัดบ่อศรีสงคราม อำเภอบ่อศรีสงคราม ได้พาข้าพเจ้า ซึ่งยังเป็นสามเณร ไปต้อนรับ*พระเทพกวี*ที่วัดกลาง อำเภอท่าอุเทน พักอยู่ที่กุฏิ*พระครูอุเทนธรรมพิทักษ์* มีพระภิกษุสามเณร ข้าราชการ พ่อค้าประชาชน และนักเรียน เป็นจำนวนมาก พากันไปต้อนรับพระเทพกวี ณ ที่นอกเมืองท่าอุเทน ในเวลานั้น ข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็นการต้อนรับพระสงฆ์ที่ไหนที่มีประชาชนมากมายเช่นนั้น ทำให้ข้าพเจ้ารำพึงว่า ทำไฉนหนอจึงจะได้มีโอกาสไปอยู่กับท่าน

ครั้นต้นเดือนพฤษภาคมพ.ศ. ๒๔๗๙*พระเทพกวี*ได้เรียก*พระครูปริยัติสังขกิจ*(*แพง*) ไปอบรมการคณะสงฆ์ที่วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี เป็นเวลา ๑ พรรษา พระครูปริยัติสังขกิจก็พาข้าพเจ้าไปจำพรรษาที่วัดโพธิสมภรณ์ด้วย ข้าพเจ้าได้พักอยู่ที่กุฏิชั้นล่างของพระเทพ-กวีเป็นอันสมมโนรถตามที่รำพึงไว้ ข้าพเจ้าเป็นสามเณร และต่อมาได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ

โดยพระเทพกวีเป็นพระอุปัชฌาย์ ข้าพเจ้าเป็นพระ ปฏิบัติอุปัชฌายกิจวัตรเป็นเวลา ๗ ปี และพักอยู่ที่กุฏิชั้นล่างตามเดิม พระอุปัชฌาย์อยู่ชั้นบน ในระยะ ๗ ปีนั้น ข้าพเจ้าได้ยินเสียงเดินจงกรมเวลาตี ๓ – ๔ ทุกวัน เป็นนิตย์ พระอุปัชฌาย์เดินจงกรมบนกุฏิเช่นนี้เป็นประจำไม่เคยขาด และท่านก็ไม่เคยอาพาธเลย การเดินจงกรมของพระอุปัชฌาย์นี้ก่อผลานิสงส์ให้ข้าพเจ้ามากเหลือคณานับ คือทำให้ข้าพเจ้าได้ตื่นนอนเวลาตี ๓–๔ และได้มีเวลาดูหนังสือนักธรรมและบาลีทุกวัน ทำให้ข้าพเจ้าสอบไล่ได้ตั้งแต่นักธรรมชั้นตรีจนถึงเปรียญ ๙ ประโยค และเดี๋ยวนี้ ด้วยผลานิสงฆ์อันนั้นเป็นพลวปัจจัยทำให้ข้าพเจ้ามีอุปนิสัยใคร่ในการศึกษาจนถึงปัจจุบันนี้ เป็นเวลา ๒๖ ปีแล้ว พระคุณของพระอุปัชฌายข้อนี้ประทับใจของข้าพเจ้ายิ่งนัก ข้าพเจ้าไม่สามารถตอบแทนพระคุณของพระอุปัชฌายให้หมดได้ มีแต่เจริญภาวนาระลึกถึงพระคุณท่านเท่านั้น

ในเวลาที่พระอุปัชฌาย์อาพาธที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ข้าพเจ้าก็มีโอกาสไปปฏิบัติท่าน และท่านพระอุปัชฌาย์หายจากอาพาธ ต่อมาพระอุปัชฌาย์ได้มารักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราชครั้งแรก แพทย์ตกลงผ่าตัดท่าน ท่านพระอุปัชฌายไม่อยากผ่าตัด แต่ท่านเชื่อ*ท่านพระอาจารย์มหาบัว* และข้าพเจ้าก็ถวายคำแนะนำว่า แพทย์ที่นี่มือชั้นเยี่ยมผ่าตัดก็จะหายขาดไม่เป็นอันตราย ท่านพระอุปัชฌาย์ก็ตกลงผ่าตัด ท่านก็หายจากอาพาธกลับวัดโพธิ–สมภรณ์ได้

ต่อมาประมาณ ๓–๔ เดือน พระอุปัชฌายก็มารักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราช เพื่อผ่าตัดครั้งที่สองอีก ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมท่าน และคอยอุปัฏฐากท่านหลายวัน ในการปฏิบัติท่านนี้ ท่านพระอุปัชฌาย์ได้ถามสุขทุกข์ของข้าพเจ้าทุกวัน รู้สึกว่าท่านเป็นห่วงและรักข้าพเจ้ามาก และแพทย์ก็ได้ผ่าตัดท่านไปแล้ว ในวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๐๕ ข้าพเจ้ากราบลาท่านไปราชการที่สตูล ในขณะที่ข้าพเจ้ากราบที่ใกล้ตักของท่าน ท่านพระอุปัชฌาย์เอามือขวาลูบศีรษะของข้าพเจ้า ๓ ครั้ง แต่ไม่ได้พูดว่ากระไร ทำให้ข้าพเจ้าสังหรณ์ใจว่า

ท่านไม่เคยลูบศีร์ษะของข้าพเจ้าเลย ทำไมคราวนี้จึงลูบศีร์ษะข้าพเจ้าหนอ ท่านคงให้อาลัยในข้าพเจ้าเป็นครั้งสุดท้ายแน่ ข้าพเจ้านึกในใจพร้อมกับน้ำตาตกพรูลงมา

ในการไปราชการคราวนี้ ข้าพเจ้าไม่อยากจะไปเลย แต่ขัดคำสั่งกองทัพเรือไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงรู้สึกกระวนกระวายใจ คิดถึงท่านพระอุปัชฌาย์ตลอดเวลา เมื่อเสร็จราชการแล้ว ข้าพเจ้ากลับกลับจากสัตหีบ ถึงบ้านเมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๐๕ ทางบ้านบอกว่า *พระธรรมเจดีย์*ได้มรณภาพแล้ว ตั้งแต่วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๐๕ พอได้ฟังดังนั้นทำให้ข้าพเจ้าคิดอะไรไม่ออกเป็นเวลา ๓ วัน ข้าพเจ้าคิดได้แต่เพียงว่า *"ในโลกนี้ ข้าพเจ้าหมดที่พึ่งแล้ว"* การมรณภาพของท่านพระอุปัชฌาย์ คราวนี้ ทำความเศร้าสลดใจแก่ข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าขอกราบพระคุณของพระอุปัชฌาย์ด้วยเศียรเกล้า ขอท่านพระอุปัชฌาย์ได้บรรลุถึงพระนิพพาน ตามที่ท่านปรารถนาไว้เทอญ . .

เรื่องเคยมีมาแล้ว

พระมหาวิลัย วิราสโย
วัดเครือวัลย์ ธนบุรี

ครั้งหนึ่ง . . . . เมื่อข้าพเจ้ายังจำพรรษาอยู่ ณ วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นเวลานานถึง ๔ ปีนั้น ข้าพเจ้าได้มีโอกาสอยู่ใกล้ชิดกับท่าน แต่เนื่องจากข้าพเจ้าไม่รู้จักสังเกตจดจำ จึงไม่รู้อะไรมากนัก ในขณะนี้เป็นโอกาสอันสำคัญ ข้าพเจ้าจึงพยายามเอาเรื่องบางเรื่องที่พอจะคิดได้ มาเล่าในที่นี้ . . .

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์เป็นที่สักการะเคารพนับถือ และมีผู้บูชาอยู่ทั่วทิศ ดังที่เราทั้งหลายทราบกันดีอยู่แล้ว ข้าพเจ้าในฐานะเป็นศิษย์คนหนึ่ง รู้สึกดีใจและภูมิใจในตัวท่านมาก เมื่อจะพูดอะไรท่านต้องเป็นหนึ่งเสมอที่ข้าพเจ้ายกมากล่าวถึง ครั้งนี้ก็เป็นอีกวาระหนึ่งที่ข้าพเจ้าจะเอ่ยถึงพระคุณท่าน แต่เนื่องจากข้าพเจ้าไม่ใช่นักเขียน จึงทำให้สำนวนภาษาและศัพท์ต่าง ๆ ไม่ค่อยดี

ข้อความข้างล่างนี้ ข้าพเจ้าเขียนจากสิ่งที่เคยพบเคยเห็น มาเป็นเรื่องที่พระคุณท่านได้เล่าและได้เคยสั่งสอนสานุศิษย์ทั้งหลายมามากต่อมากแล้ว

เรื่องมาดี . . . . อยู่ดี . . . . . และไปดี ครั้งหนึ่งเมื่อข้าพเจ้าไปนมัสการท่านที่กุฏิและกราบทำสิ่งที่ควรทำเสร็จแล้วก็นั่งอยู่ต่อหน้าท่าน ท่านพูดว่า "นี่ วิลัย! เธอเรียนหนังสือดีพอสมควร จงอุตส่าห์ต่อไปเถิด แล้วอย่าลืมพระศาสนาเสีย อย่าอยู่ให้เป็นภัย และเวลาไปอย่าให้มีโทษ"

ข้าพเจ้าปลื้มปีติเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้ฟังคำพูดของท่านอันประกอบด้วยเมตตากรุณา ท่านได้ขยายความต่อไปว่า " อันคนเรานี้ที่จะทำอะไรไม่สำเร็จ อุปสรรคสำคัญที่สุดก็คือ การลืมตัวว่าตนมาเพื่ออะไร มาจากไหน และทำอะไรอยู่ เมื่อลืมตัวก็ทำให้เกิดมานะถือตัวเกินศักดิ์ ทำให้เห็นคนอื่นเป็นคนต่ำต้อยไม่เหมาะสม ส่วนตนเก่ง เลยทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทบาดหมางกับผู้อื่น ดังนี้ชื่อว่า มาไม่ดี และกำลังเป็นอยู่ไม่ดีด้วย เมื่อมาไม่ดี อยู่ไม่ดี เวลาไปก็ยากที่จะดีได้ เพราะคนเราเมื่อปัจจุบันเป็นเช่นนี้อนาคตก็คงไม่ต่างกันมากนัก คนที่มาไม่ดี อยู่ไม่ดี เมื่อไปก็คงไม่ดีเช่นกัน เมื่อเขาผู้นั้นหนีไปคนทั้งหลายก็จะยินดี ร่าเริง เหมือนอย่างที่พระเทวทัตครั้งเกิดเป็นพระเจ้าพาราณสี เบียดเบียนพศกนิกรมากนัก เวลาสวรรคต มหาชนจึงพากันกินเลี้ยงฉลองกันใหญ่ บางคนถึงร้องไห้ อย่างเช่นนายประตู เมื่อถูกถามว่า ร้องไห้ทำไม คนทั้งหลายเขาดีใจกัน หรือคิดถึงพระราชา เขาตอบว่า ราชาองค์นี้ร้ายกาจนัก ฉันกลัวว่าเมื่อไปถึงโยมโลก ก็คงจะไปเบียดเบียนยมพบาลและเนรยิกสัตว์ทั้งหลายอื่น ๆ ฉันกลัวว่า ยมพบาลทนไม่ไหวก็จะนำมาส่งให้เกิดกับพวกเราอีก

คนเราเป็นได้ถึงเพียงนี้ ฉะนั้นผู้กำลังมา กำลังอยู่และกำลังไป ควรจะคิดให้มาก คำสอนอันนี้เป็นคำสอนที่ข้าพเจ้าจำไม่ลืม และหวังว่าผู้ที่ไม่มีโอกาสได้ฟังคำสอนเฉพาะหน้าท่านจะได้รู้บ้างจึงนำมาเล่าไว้

เรื่องคนเหมือนจิ้งจก ท่านให้คติในเรื่องนี้ว่า คนเรานี้เปรียบเหมือนจิ้งจก อันธรรมดาว่าจิ้งจกที่อาศัยอยู่ตามบ้านเรือน ย่อมหาจับแมลงกินเป็นอาหารในที่มีไฟสว่าง คือเชื่อว่าแมลงต่าง ๆ จะมาและจะจับกินเป็นอาหารได้มาก ข้อนี้ถ้าเปรียบกับคนก็มีคติเหมือนกัน คือคนเราชอบที่ที่มีแสงสว่างหมายความว่า ถ้าที่ไหนแสงสีอารยะธรรมฉายเข้าถึง ก็ไปอัดแอกันอยู่ทั้ง ๆ ที่นั้นการทำมาหากินแสนจะขัดสน

จิ้งจกเมื่อมันเข้าใกล้แสงไฟด้วยว่าจะจับแมลงกินให้อิ่มหนำสำราญ ก็คอยที่อยู่เมื่อเห็นแมลงมาก็คอยตระครุบกินเสีย บางครั้งคลานไปตามกำแพงฝนัง หรือบนเพดานเมื่อเห็นแมลงมา ตอมแสงไฟก็วิ่งไปตระคุบ บางครั้งพลาดตกลงมาหมดสติไปเป็นเวลานาน บางครั้งก็ตายไปเลยก็มี

คนเราก็เหมือนกัน เมื่อมาแอกันอยู่ที่มีแสงอารยะก็พยายามคอยโอกาส เมื่อได้ช่องก็เอาทันที บางทีต้องการรวยมากเกินไปตระครุบผิดจังหวะ อาจตายหรือตายได้ง่าย ๆ เพราะฉะนั้นคนเราจะต้องไม่ประมาท จะทำอะไรต้องมีความตรึกตรองก่อนเสมอ เรื่องเล็ก ๆ น้อยๆ ถ้าพลาดก็อาจกลายเป็นเรื่องใหญ่ได้ สำคัญอยู่ที่ว่าคนจะต้องทำอะไรโดยไม่ประมาทอยู่เสมอ ข้อนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า ท่านเป็นผู้ฉลาดในธรรมเทศนาและอบรมศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย

เรื่องที่ว่าท่านได้มีความอุตสาหะพยายามในหน้าที่การงานนั้น จะเห็นได้จากการงานของท่าน ความพิเศษของท่านมีอยู่หลายอย่าง นับแต่ของเล็กน้อยจนถึงของใหญ่ ท่านเป็นผู้มีใจเผื่อแผ่ ลงโบสถ์ขยัน ไปสอนนักเรียนเอง ฯ ล ฯ ซึ่งเป็นเรื่องที่พระผู้ใหญ่ผู้มีภาระมากเช่นท่านทำได้ยาก

ขณะที่พระเดชพระคุณท่าน มาพักรักษาตัวครั้งหลังสุด หลังการผ่าตัดเสร็จแล้วใหม่ ๆ ท่านรู้สึกกระปรี้กระเปร่าขึ้นมาก ตอนนั้นท่านพูดว่า " ที่นี่ ข้อยไม่ตายแล้ว ๆ " แต่พอต่อมาอีกไม่นาน อาการก็กลับทรุดหนักลงเรื่อย ๆ ในที่สุดสรีระร่างของท่านซึ่งพยุงมันมา ๗๐ ปีเศษ ก็แตกสลาย ดวงวิญญาณอันเอี่ยมด้วยคุณธรรมของท่านก็ลอยขึ้นสู่สวรรค์

ท่านยังคงมีความรักและคงยังสงสารพวกเราอยู่และคงจะมาเยี่ยม และเป็นพลังใจให้แก่เราในอนาคตอันใกล้ ขอดวงวิญญาณอันอมตที่ท่านได้อบรมมาแล้วหลายสิบปี จงประสพบรมสุขตามคุณธรรมที่ท่านได้อบรมนั้น เทอญ

บุรพการีนุสรณ์

ทันทีที่ได้ทราบข่าวการมรณภาพของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ บรรดาศิษยานุศิษย์และผู้ที่เคารพนับถือในพระคุณท่านต่างก็เศร้าโศกสลดใจไปตามกัน ท่านจากไปแล้วโดยไม่มีวันกลับมาให้เราเห็นอีก จากไปอย่างไม่ห่วงว่า ศิษยานุศิษย์ผู้อยู่ข้างหลังจะรู้สึกอย่างไร คงทิ้งสมบัติล้ำค่าควรแก่การบูชาอย่างยิ่งไว้ให้อนุชนรุ่นหลังรำลึกถึง ปฏิปทา, ผลงานในด้านการปรับปรุงการศึกษาและด้านการสร้างสรรค์ของท่าน นั่นแหละคือสมบัติอันล้ำค่าที่ยังเหลืออยู่ โดยเฉพาะปฏิปทาส่วนตัวของท่าน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๗ ซึ่งข้าพเจ้าได้รู้จักท่าน ดูท่านไม่เคยย่อหย่อนเลย จนกระทั่งวันสุดท้ายแห่งชีวิต นอกจากจะเหลือความสามารถจริง ๆ ส่วนในด้านการศึกษานั้นก็รู้สึกว่าท่านเอาใจใส่มากเป็นพิเศษ เริ่มต้นแต่เปิดเรียน ท่านเป็นผู้คัดเลือกครูเองว่า รูปไหนสมควรจะสอนชั้นไหน น.ธ. ตรี โท เอก บาลี จนถึง ป.ธ. ๔–๕ เสร็จแล้ว ท่านก็ควบคุมการเรียนการสอนอย่างใกล้ชิดอีกด้วย กล่าวคือเมื่อตีระฆังเข้าโรงเรียนแล้ว ส่วนมากวันไหนท่านว่างท่านจะไปถึงโรงเรียน และเข้าทำการสอนก่อนครูไปถึงเสียด้วยซ้ำไป

ท่านยังเตือนอยู่เสมอ ๆ ว่า ควรจะเป็นผู้ตรงต่อเวลาเสมอ ไม่ว่าการงานนั้นจะเป็นการงานชนิดใด คือเมื่อตีระฆังแล้ว หรือได้เวลาทำงานแล้ว ทุกคนควรพร้อมที่จะทำงานได้ทันที ข้อนี้เราทุกคนควรถือเอาเป็นตัวอย่าง ที่กล่าวมานี้แสดงว่าท่านเอาใจใส่ต่อการศึกษาของภิกษุสามเณรในสำนักเรียนของท่านเพียงใด จนใคร ๆ ก็รู้ว่าวัดโพธิสมภรณ์นั้นในด้านการศึกษาเล่าเรียนแล้ว เกือบจะเรียกได้ว่า "เลิศ" ทีเดียว ไม่มีสำนักใดในเขตภาค ๓–๔–๕ (ก่อนเปลี่ยนภาคการศึกษา) จะดีเท่ากับสำนักเรียนวัดโพธิสมภรณ์ ทั้งนี้ โดยเทียบจากสถิติผลการสอบประจำปี จึงไม่มีปัญหาอะไรที่บรรดาภิกษุสามเณรจะเดินทางมุ่งหน้าเข้าสู่สำนักศึกษาลัยน้อย ๆ แห่งนี้ เพื่อรับการฝึกฝนอาวุธที่ดีและถูกต้อง ข้าพเจ้าเป็นคนหนึ่งในจำนวนนั้น

ณ สำนักศึกษาลัย– วัดโพธิสมภรณ์– สำนักของอาจารย์ที่สาปาโมกข์– พระเดชพระคุณ

ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ แห่งนี้ เป็นเสมือนดวงประทีปส่องทางให้ข้าพเจ้า เป็นสถานที่ที่

ข้าพเจ้าเคยอาศัย สถานที่ที่ให้ความอบอุ่น ให้ความเจริญเติบโตแก่ข้าพเจ้ามาก โดยเฉพาะพระเดชพระคุณในสายตาของข้าพเจ้ารู้สึกว่า ท่านรักข้าพเจ้า–สามเณรสิทธิ์มาก อาจจะเป็นเพราะข้าพเจ้าทั้งสองเป็นเปรียญที่ยังเป็นสามเณรอยู่ก็คงไม่ผิด จนกระทั่งเมื่อไปอยู่กรุงเทพ ฯ แล้วท่านยังพูดถึงอยู่เสมอ เมื่อท่านไปกรุงเทพ ฯ ท่านยังเรียกไปพบ คอยแนะนำตักเตือนต่าง ๆ นานา นอกจากนี้ท่านยังให้ความอุปการะในด้านอื่น ๆ อีกจนไม่สามารถที่จะนับได้ ท่านดำรงอยู่ในฐานะ ครู อาจารย์ บิดาผู้ให้ความเจริญ ความอบอุ่น ความร่มเย็นเป็นสุข ตลอดจนความรักแก่ข้าพเจ้ามากคนหนึ่ง ซึ่งพระคุณข้อนี้ยังตรึงตราอยู่ในส่วนลึกของหัวใจอย่างไม่มีวันลืม ในขณะที่ท่านไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราช ข้าพเจ้าไปเฝ้าอุปัฏฐากท่านเสมอ วันใดไม่ได้ไปท่านยังถามถึงบ่อย ๆ ท่านมีพระคุณแก่ข้าพเจ้ามากเหลือล้นพ้นคณนา ข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจเป็นอย่างมากที่มิได้ตอบแทนท่านได้เท่าที่ควร ท่านจะทราบหรือไม่หนอว่า ยังมีลูกศิษย์ตัวเล็ก ๆ คนหนึ่งยังมีความเคารพซื่อสัตย์ต่อท่านอยู่เสมอ

วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๐๕ เวลาประมาณ ๑๕ น. เศษ ขณะที่ข้าพเจ้ากำลังนั่งเรียนอยู่ในห้องเรียนโดยได้พูดตกลงกับพวกพี่ ๆ ไว้ว่า เมื่อเรียนไปได้สัก ๒–๓ ชั่วโมงแล้วจะไปเยี่ยมพระเดชพระคุณท่าน แต่ข่าวร้ายที่ไม่ได้คิดมาก่อนก็ถูกเปิดเผยออกโดยท่านผู้หนึ่ง (ขออภัยด้วยจำชื่อไม่ได้) ว่า "*ท่านเจ้าคุณใหญ่ของเรามรณภาพเสียแล้ว*" คำนี้ช่างเป็นคำที่แสลงใจเหลือเกิน ทำให้คิดไปว่า เมื่อท่านสิ้นไปแล้วก็เหมือนตัวข้านี้สิ้นไปแล้วซึ่งโพธิ์แก้วอันให้ความร่มเย็นเป็นสุข หลังจากที่ได้ทราบข่าวแล้วจึงตั้งใจจะไปกราบศพท่านที่ ร.พ. ศิริราช แต่ทุกอย่างในวันนี้ดูข่างไม่เข้าข้างข้าพเจ้าเอาเสียเลย นับตั้งแต่ไปขึ้นรถพร้อมกับพี่ และเพื่อน ๆ ก็กลับไปไม่ทันเอาเสียนี่ จึงตัดสินใจไปรถเมล์และรถรางตามลำดับ แต่คอยคันแล้วคันอีก คันไหนมาก็เต็ม เต็มเสียจนไม่สามารถจะขึ้นได้ จนในที่สุดก็ไปได้ เมื่อไปถึง ร.พ. ถามเจ้าหน้าที่พยาบาลทราบว่า "เอาไปแล้วเมื่อสักครู่นี้เอง" เท่านั้นเองข้าพเจ้าแทบเป็นลมชักลงกับที่ ถ้าเป็นท่าน ท่านจะรู้สึกอย่างไร ในเมื่อประสบเหตุการณ์เช่นเดียวกับข้าพเจ้านี้ ยัง . . . ยังไม่ลดละการพยายาม ต้องไปไหว้ศพของท่านให้จงได้ กลับถึงวัดเวลาประมาณ ๑ ทุ่ม ตัดสินใจเดิน

ต่อไปยังที่ตั้งศพที่วัดมกุฏฯ พอไปถึงค่อยรู้สึกดีใจเล็กน้อย ที่เอาชนะใจตนเองได้ แต่ไม่สำคัญเท่ากับที่ไปกราบแล้วมองดูร่างอันไม่มีวิญญาณของท่าน นอนเฉยอยู่อย่างไม่ห่วงเลยว่าใครจะทำอะไร ยิ่งคิดถึงครั้งก่อนที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ เมื่อเวลาไปกราบท่านๆ ยังพูดว่า "*เป็นไงเจ้าสบายดีหรือ การเรียนเป็นอย่างไร*" แล้วยิ่งทำให้เศร้าใจจนแทบจะกลั้นน้ำตาไว้ไม่อยู่ และคิดไปว่า บัดนี้ ท่านจากข้าพเจ้าไปแน่แล้ว จากไปอย่างไม่มีวันกลับมาพูดกับข้าพเจ้าเช่นนั้นอีก คงเหลือไว้แต่สมบัติอันหาค่ามิได้ ซึ่งข้าพเจ้าและท่านที่เคารพนับถือในพระคุณท่าน จะไม่มีวันลืม อนิจจา! สังขารทั้งหลายช่างไม่เที่ยงแท้แน่นอน เหมือนกับพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ทุกประการ ขอจบลงด้วยอมตสุภาษิตบทหนึ่งว่า :—

พฤษภกาสร อีกกุญชรอันปลดปลง
โททนต์เสน่งคง สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกาฯ

พระมหากงมา วราคโม

วัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร

อุปัชฌายานุสรณ์

พระมหาวินิตย์ ฐานิสฺสโร

วัดบวรมงคล ธนบุรี

.... ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ ได้ทำประโยชน์ไว้มากมายนับไม่ถ้วน ทำให้สานุศิษย์มีความเลื่อมใสไม่จืดจาง ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นสานุศิษย์ผู้หนึ่ง เลื่อมใสในท่านมาก

.... ท่านเป็นผู้ตรงต่อเวลา ในเรื่องกิจวัตรประจำวันเช่น ไหว้พระ, สวดมนต์ ในขณะที่ระฆังกำลังรัว... ท่านเจ้าคุณได้เข้าประตูโบสถ์ไปแล้ว และข้าพเจ้าเป็นพระอยู่ที่นั้น ไม่เคยเห็นพระลูกวัดต้องคอยท่านเลย มีแต่พระเดชพระคุณท่านเท่านั้นที่เป็นฝ่ายนั่งคอย

ในเรื่องการศึกษา ท่านก็เอาใจใส่มาก คอยกำชับครูและนักเรียนให้ตระหนักถึงเรื่องเวลาให้มาก ๆ บางครั้ง ท่านก็ไปสอนด้วยตัวของท่านเอง ในขณะที่ระฆังยังไม่สิ้นเสียง ท่านได้เข้าห้องเรียนแล้ว โดยที่นักเรียนไม่ต้องไปคอย....

ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ได้จากไปแล้ว ทำให้ปวงสานุศิษย์ ขาดร่มโพธิ์ ร่มไทรเสียแล้ว แต่.... มาคำนึงถึงหลักที่ว่า สิ่งทั้งปวงที่เกิดมาแล้วในโลก ย่อมมีสภาพแตกไปในที่สุด

เมื่อมาคิดได้เช่นนี้ ก็ทำให้คลายความเศร้าใจลงไปบ้าง

อนึ่ง บุญอันใดที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้ ขอบุญอันนั้น จงดลบรรดาลให้ดวงวิญญาณของพระคุณท่าน ฯ ไปสู่สุคติภพ ตามเสวยสุขในภพนั้น ๆ เทอญ.

ร่มโพธิ์ทอง

พระมหาทองย้อย ธมฺมเสฏฺโฐ
วัดบางขวาง, นนทบุรี

ในการพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ ข้าพเจ้าในฐานะเป็นสัทธิวิหาริกองค์หนึ่ง มีความเคารพสักการะในพระเดชพระคุณท่าน ฯ ผู้เป็นเสมือนหนึ่ง **"ร่มโพธิ์ทอง"** ซึ่งให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่มวลสัทธิวิหาริกทั้งหลาย บัดนี้ท่านได้จากพวกเราไปแล้ว แต่คุณงามความดีหาล่วงลับไปกับท่านไม่ ยังเป็นอนุสรณ์แห่งพวกเราซึ่งอยู่เบื้องหลังอยู่.....

พระเดชพระคุณท่าน ฯ มีปรกติชอบสันโดษ, วิเวก อันเป็นเหตุให้บรรดาสานุศิษย์ เคารพยำเกรง **เพราะท่านมีธรรมเป็นอำนาจ คราวร้อนก็ร้อนเท่าแสงอาทิตย์ คราวเย็นก็เย็นเท่าแสงจันทร์ คือร้อนไม่ถึงกับไหม้ เย็นไม่ถึงกับหนาว ถึงคราวข่มก็ข่ม ถึงคราวประคองก็ประคอง มีความสม่ำเสมอ ไม่หนุนให้ฟุ้ง ไม่กกให้ฝ่อ มีปรกติตั้งอยู่ในพรหมวิหาร เป็นนิตย์**.....

ในด้านการศึกษา พระเดชพระคุณท่านฯ ได้ถือเป็นภาระอย่างสำคัญจนปรากฏว่ามีหลายครั้ง ที่ท่านลงสอนบาลีและ ธรรมบท ด้วยตัวท่านเอง แม้ท่านจะอยู่ในวัย ๗๐ เศษ

คำที่ท่านชอบอุทานบ่อยครั้งที่สุดคือ *"ถึงเวลาเข้าที่ข้อยแล้ว"*

หัวข้อธรรมที่ท่านชอบเทศนาบ่อย ๆ คือ "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา, สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา, สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ" สภาพอะไรบ้าง ที่ถือได้ว่าเป็น ของเรา, เป็นเรา, เป็นตัวตนของเรา..,

คนนั้นผมขาว คนนั้นใส่แว่นตาใหม่ คนนั้นต้องใส่ฟันปลอม ความเป็นตัวตนของเราและเป็นของเรามีอยู่ตรงไหน มันว่าไม่ฟังจริงๆ บอกไม่ให้แก่ก็แก่ บอกไม่ให้เจ็บก็เจ็บ บอกไม่ให้ตายก็ตาย บอกไม่ให้พรากก็พราก....

จงรีบศึกษาให้เข้าใจถึงสภาวธรรมเถิด แล้วจะไม่ต้องมา เที่ยวเจ็บ เที่ยวเกิด เที่ยวแก่ เที่ยวตายอีก.....

โอวาทท่านเจ้าคุณพระอุปัชฌาย์

ส.ณ. สวัสดิ์ สิมลี
วัดบางขวาง นนทบุรี

......โอวาทของท่านเจ้าคุณที่ทุกท่าน จะลืมเสียไม่ได้ก็คือคำสอนเกี่ยวกับการนอบน้อมพระรัตนไตรว่า....พุทธํ สรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้า ขอถึงพระพุทธเจ้า ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก, กำจัดภัยได้จริง, นับถือตลอดชีวิต ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าถึงพระ–ธรรม ว่าเป็นที่พึ่ง ที่ระลึก, กำจัดภัยได้จริง, นับถือตลอดชีวิต สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง ที่ระลึก, กำจัดภัยได้จริง, นับถือตลอดชีวิต

บรรยากาศ ภายในพระอุโบสถเงียบสงัด ทุก ๆ คนตั้งอยู่ในความสงบ เพราะความเคารพในพระสัทธรรม และในองค์พระเดชพระคุณ ฯ เสียงแห่งพระสัทธรรมเทศนาแว่วขึ้นว่า

.....เวลานี้ยังไม่สายเกินไป ที่ทุกคนจะออกจากความมืด เพราะพระธรรมคือแสงสว่างที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงแล้วยังแผ่รัศมีอยู่ พวกเราจะเดือดร้อนไปไยว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานไปนานแล้ว เราจะออกจากความมืดคืออวิชาไม่ได้ เพราะวิชชา คือมรรคมีองค์ ๘ ยังมีอยู่ พวกเจ้าทั้งหลายจงพิจารณาตัวเองว่า สมบัติของตนเองมีแก่นสารหรือยัง ?

ตอนอยู่ในครรภ์ของมารดา จมอยู่ในกองคูถ กองมูตร จมอยู่ในน้ำเลือดน้ำหนอง ตั้ง ๙ เดือน ๑๐ เดือน ไม่ได้เห็นแสงสว่างเลย มืดมาแล้วพวกเจ้าจะมืดไปอีกหรือ เจ้าทุกคนจงคิดดูซิ ว่ามีความสุขไหม เปื้อนมูตร คูถเช่นนี้แล้วยังจะเห็นว่าสวยงามอยู่อีกหรือ.....

....พระพุทธองค์ตรัสว่า ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นตั้งอยู่... ทุกข์เท่านั้นดับไป นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิดขึ้น นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับไป.....

บนเส้นทางชีวิต

เรามาลองคิดกันดูซิว่า ถ้าหากทุกสิ่งทุกอย่างในโลก หรือแม้แต่สุริยจักรวาลนี้ถูกอิทธิพลของคำว่า "หยุด" เข้ามาครอบงำเพียงชั่วขณะหนึ่ง เป็นต้นว่าพระอาทิตย์หยุดแผ่รังสี โลกหยุดหมุน ลมหยุดพัด ฯ ล ฯ

ทุกท่านคงจะเดาผลที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง แน่ละทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลจะต้องวิปริตไปสิ้นและแน่นอนที่สุด ทุกคนจะต้องตาย

จะอย่างไรก็ตาม แม้ว่าเหตุการณ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตามที ชีวิตจะหนีความตายไปไม่พ้น จุดหมายปลายทางของชีวิตที่ร่วมกันอยู่นั้นก็จะค่อย ๆ คืบคลานมาหา และค่อย ๆ ใกล้เข้าไปทุกที ๆ สิ่งนั้นก็คือ หลุมฝังศพหรือไม่ก็เชิงตะกอน

ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ ถึงแม้ว่าท่านจะเป็นเถระองค์หนึ่งที่มีชื่อเสียงในภาคอีสาน ท่านก็หนีสิ่งเหล่านี้ไปไม่พ้น จุดหมายปลายทางก็คือสิ้นชีวิต แต่อย่างไรก็ตามตั้งแต่ท่านยังมีชีวิตอยู่นั้น ท่านก็ได้ทำกรณียกิจต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนาไว้มาก ท่านพยายามส่งเสริมการศึกษาปริยัติธรรม และการปฏิบัติกระทั่งได้ปลูกศรัทธาเลื่อมใสญาติโยมมากมาย

ในนามสัทธิวิหาริกองค์หนึ่ง ข้าพเจ้ามีความเลื่อมใสต่อพระคุณท่านมาก บัดนี้ท่านได้มรณภาพไปแล้วขอให้ดวงวิญญาณของท่าน จงถึงจุดอวสานแห่งความสุดสิ้นคือพระนิพพานเทอญ

ส. ณ. ทองสุข ภูกาพย์

วัดบวรมงคล ธนบุรี

พระอุปัชฌายะของข้าพเจ้า

พระมหาวิจัย ปญฺญาวฑฺฒโน

วัดบุรณสิริมาตยาราม พระนคร

ทันทีที่ข้าพเจ้าได้ทราบข่าว การมรณภาพของท่านเจ้าคุณพระอุปัชฌาย์ วันนั้นข้าพเจ้ารู้ตัวประหนึ่งว่า จะช็อคลงกับที่ แต่ก็ยังมีสติพอจึงรีบไปโรงพยาบาลศิริราช ในระหว่างทางก็ทราบข่าวว่า ขณะนี้ศพออกจากโรงพยาบาลแล้ว และข้าพเจ้าจึงได้ไปที่วัดมกุฏฯ เพราะทราบว่าศพไปพักอยู่ที่นั้น

ครั้นถึงข้าพเจ้าก็เห็นร่างอันเอิบอิ่มที่ปราศจากวิญญาณนอนแน่นิ่งอยู่ และข้าพเจ้าจึงกราบลงที่ร่างนั้น ขณะกราบน้ำตาของข้าพเจ้าจะไหลออกมาให้ได้เพราะมาคิดว่า บัดนี้ข้าพเจ้าได้ศูนย์เสียดวงประทีปดวงใหญ่ไปแล้ว เพราะทุก ๆ ครั้งที่ท่านมากรุงเทพ ฯ ข้าพเจ้าได้ไปนมัสการทุกครั้ง และถวายความอุปัฏฐากตามสมควรแก่โอกาส ข้าพเจ้าเป็นอุปัฏฐากองค์หนึ่งของท่านมาตั้งแต่เป็นสามเณรเล็ก ๆ จนถึงเป็นพระภิกษุ พระคุณท่านสุดที่จะเปรียบ แต่ข้าพเจ้ายังมิได้ทดแทนพระคุณ *โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่านเอาใจในการศึกษาของข้าพเจ้ามาก จนเรียกได้ว่า ข้าพเจ้าเป็นคนมาก็เพราะท่าน เพราะข้าพเจ้ากำพร้าพ่อแม่มาแต่เล็ก*

ครั้งสุดท้ายที่ข้าพเจ้ามีโอกาสได้ปรนนิบัติอย่างใกล้ชิดที่โรงพยาบาลศิริราช ก่อนผ่าตัดประมาณ ๗ วัน ข้าพเจ้าเฝ้าอยู่จนกระทั่ง ๑๒.๐๐ น. เพราะมีแขกไปเยี่ยมมากมาย คำพูดของท่านที่พูดเป็นประโยคสุดท้ายข้าพเจ้ายังจำได้ดี "เป็นอย่างไร เจ้าสบายดีอยู่หรือ ผอมเหลือเกิน ระวังสุขภาพเจ้านะ" เมื่อข้าพเจ้าหวลรำลึกถึงคำพูดประโยคนี้เมื่อไร ต้องตื้นตันใจทุกครั้ง

ท่านเป็นพระมหาเถระที่เคร่งครัดต่อการปฏิบัติมาก การปฏิบัติกรรมฐานของท่าน–วันหนึ่ง ๆ ไม่เคยต่ำกว่าสี่ชั่วโมง กิจวัตรประจำวันของท่าน :–

ตอนเช้ารับแขก (ถ้ามี) ตอนบ่ายจำวัด ตื่นบ่ายโมงและทำกรรมฐานเรื่อยไปจนกระทั่ง ๑๖.๐๐ น. แล้วท่านจะเดินไปตรวจโรงเรียนสนทนาบาลีและศัพท์แสงทางไวยากรณ์ กับพระภิกษุสามเณผู้เรียนไวยากรณ์จนถึง ๑๗.๐๐ น. กลางคืน ๒๑.๐๐ น. เข้าที่ทำความเพียรจนถึง ๒๓.๐๐ น. จึงได้จำวัด พอตี ๓ ลุกขึ้นมาเดินจงกรมจนกระทั่งสว่าง จริยาวัตรนี้น่าเลื่อมใสมากโดยท่านจัดงานกรรมฐานของท่านเข้าล็อคไว้อย่างแน่นอน แม้เวลาโดยสารรถไฟ (รถนอน) พระคุณท่านก็ต้องทำกรรมฐานไม่มีว่างเว้น

ในด้านการศึกษา ท่านเจ้าพระคุณพระอุปัชฌาย์ได้เอาใจใส่เป็นพิเศษ ให้ความสงเคราะห์อนุเคราะห์ แก่ครูและนักเรียนทุกวิถีทาง เพื่อจะได้มาซึ่งทุนทรัพย์บำรุงภิกษุสามเณร จนในที่สุดได้จัดตั้งมูลนิธิสำเร็จ ท่านได้รวบรวมเงินกัณฑ์เทศน์ส่วนตัวของท่านเข้ามูลนิธิทุกบาททุกสตางค์

คราวใดก็ตามที่มีการก่อสร้าง ท่านจะยืนอยู่ท่ามกลางแสงแดดอันร้อนเปรี้ยงทำงานร่วมกับพระภิกษุสามเณรอย่างเป็นกันเอง และคอยให้กำลังใจแก่ภิกษุสามเณรผู้ปฏิบัติงานนวกรรมอยู่นั้นอย่างเอาใจใส่เป็นพิเศษ เป็นที่ซาบซึ้งแก่ผู้ได้เห็นเป็นอย่างยิ่ง

แต่บัดนี้ท่านได้จากข้าพเจ้าไปเสียแล้ว จากไปโดยไม่มีวันกลับ และท่านคงได้พักผ่อนแล้วในดินแดนอันสงบ ความดีคือแก่นแท้ของมนุษย์ที่พระคุณท่านได้สร้างไว้จะต้องตรึงตาตรึงใจแก่เราผู้เป็นศิษย์ และผู้มีความเคารพนับถือในพระคุณท่านจนชั่วฟ้าดินสลาย . . .

"ตามที่ได้พบเห็นและได้ยิน"

เรื่องเกี่ยวกับเจ้าพระคุณพระธรรมเจดีย์นั้น ข้าพเจ้าผู้ซึ่งเป็นอันเตวาสิกที่เคยพักอาศัยร่มโพธิ์ร่มไทรของท่านเจ้าพระคุณ ฯ เพื่อศึกษาเล่าเรียนได้รับความอนุเคราะห์ ความเมตตากรุณาในระยะเวลาอันไม่นาน ข้าพเจ้าก็มีความรู้สึกซาบซึ้งในจรรยาของเจ้าพระคุณ ฯ และยังตั้งอยู่ในความระลึกในใจของข้าพเจ้าอยู่เสมอ จึงขอบอกเล่าตามที่ได้พบเห็นและได้ยินด้วยตนเอง เจ้าพระคุณพระธรรมเจดีย์ นับว่าเป็นผู้ที่ประกอบไปด้วยความเมตตา กรุณา เป็นอย่างยิ่ง จึงเป็นที่รักใคร่นับถือของเหล่าศิษยานุศิษย์ตลอดถึงผู้ที่ได้พบเห็น จะขอกล่าวแต่โดยย่อเฉพาะในแง่การศึกษาพระปริยัติธรรม ในระยะที่ข้าพเจ้ากำลังศึกษาอยู่ในสำนักนี้ การศึกเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณร นับว่าเป็นรากฐานเบื้องต้นของการปฏิบัติ เจ้าพระคุณพระธรรมเจดีย์ มักจะมีความสนใจและเอาใจใส่เป็นพิเศษมากกว่ากิจการอย่างอื่น คือพระคุณท่าน ฯ มักจะถามพระภิกษุสามเณรเกี่ยวกับการศึกษาอยู่เสมอ ๆ เมื่อเปิดเรียนโดยเฉพาะการศึกษาแผนกบาลีแล้ว ท่านเจ้าพระคุณ ฯ จะถามพระเณรผู้เป็นนักเรียนบาลีไวยกรณ์บ้าง นักเรียนธรรมบทบ้างถึงบทวิเคราะห์ของ*สมาสบ้าง ตัทธิตบ้าง นามกิตก์บ้าง* ถ้าหากนักเรียนตั้งวิเคราะห์ไม่ถูก หรือตั้งวิเคราะห์ไม่ได้ท่านเจ้าพระคุณ ฯ จะตั้งวิเคราะห์ให้ดูพร้อมทั้งแปล แลอธิบายถึงรูปวิเคราะห์นั้น ๆ ให้นักเรียนฟังโดยแจ่มแจ้งด้วยดี ไม่ว่าจะอยู่ในห้องเรียนหรือสถานที่อื่น เช่นในพระอุโบสถซึ่งหลังจากทำวัตรสวดมนต์เสร็จแล้ว โดยเฉพาะในโรงเรียน ท่านเจ้าพระคุณ ฯ จะต้องเข้าห้องเรียนทุกวัน ๆ จะเป็นห้องนักเรียนบาลีไวยากรณ์ หรือห้องนักเรียนธรรมบท ถึงจะมีธุระส่วนตัวก็ยังสละอุตส่าห์พยายามไปโรงเรียนให้ได้ หรือบางทีพอหายจากอาพาธไปมาได้ หรือไปธุระที่อื่น ถ้าหากกลับมาทันเวลาที่โรงเรียนยังไม่เลิกเรียนแล้ว ท่านเจ้าพระคุณ ฯ จะต้องไปโรงเรียนสอนนักเรียนเสียก่อน ไม่ได้มากแม้เพียงศัพท์หนึ่งก็เอา หรือโรงเรียนกำลังจะเลิกเรียน ถ้าท่านเจ้า-พระคุณ ฯ ไปโรงเรียนก็ต้องงดการเลิกเรียนไว้ก่อน ให้ท่านเจ้าพระคุณได้สอนนักเรียนอย่างน้อยศัพท์หนึ่งสองศัพท์จึงจะเลิกเรียนได้เป็นเช่นนี้เสมอ

เมื่อท่านเจ้าพระคุณไปโรงเรียนอย่างนี้ทุกวันๆ นักเรียนก็มีแก่ใจ มีความตั้งใจศึกษาเล่าเรียนกันมาก และตั้งใจท่องบ่นสาธยายตำหรับตำราต่าง ๆ ได้มีความขยันหมั่นเพียร ผล

ก็ปรากฏว่าสำนักเรียนแห่งนี้ยังไม่เคยปรากฏเลยว่า นักเรียนจะสอบตกหมดทั้งสำนัก คงมีนักเรียนสอบเปรียญได้ ๓ ประโยคบ้าง ๔ ประโยคบ้าง ๕ ประโยคบ้าง ในระยะเวลาที่ข้าพเจ้ายังอยู่ในสำนักนี้ และข้าพเจ้าก็เคยได้ยินเจ้าพระคุณ ฯ พูดอยู่เสมอว่า "ถ้าหากไม่มีธุระไม่อาพาธ หรือยังอยู่กับวัดไม่ได้ไปธุระที่อื่นแล้ว จะพยายามไปโรงเรียนเสมอ" ด้วยความเมตตากรุณาและความอนุเคราะห์ ทั้งทางการศึกษาเล่าเรียนและอื่น ๆ อีกมากที่ข้าพเจ้ามิได้นำมากล่าวไว้ในที่นี้ ท่านเจ้าพระคุณ ฯ จึงเป็นที่รักใคร่ของศิษยานุศิษย์และสาธุชนทั่วไป ข้าพเจ้าขอตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้ดวงวิญญาณของท่านเจ้าพระคุณพระธรรมเจดีย์ จงสถิตสถาพรอยู่ในสุคติตลอดกาล..

ศ. ธรรมสิทธิ์

อุปัชฌาย์รำลึก

โดย.... พระสมศักดิ์ ญาณปทีโป
วัดสัมพันธวงศ์ พระนคร

...ท่านตื่นนอนตั้งแต่ตี ๓ ไหว้พระสวดมนต์ เดินจงกรมและนั่ง
กรรมฐานจนสว่าง ต่อจากนั้นก็ไปบิณฑบาตรไม่เคยขาด
ถึงอายุสังขารจะชรามากแล้วก็ตาม ท่านยิ่งเร่งทำ
ความเพียรไม่หยุดหย่อน มีความหนักแน่นเคร่งครัดในพระธรรมวินัย
คุจชีวิต ตั้งใจประพฤติปฏิบัติเนกขัมม์ไม่ท้อถอย ชอบอยู่
ในที่อันสงัดเงียบ เป็นผู้มักน้อยสันโดษ———

วันนั้นเป็นวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๐๕ ข้าพเจ้ากำลังนั่งฟังวิทยุซึ่งกำลังประโคมข่าวภาคค่ำ "พระธรรมเจดีย์ได้มรณภาพเสียแล้ว" ฮึ! จริงรึ! ไม่จริงข้าพเจ้าค้านตัวเอง พร้อมกับหมุนหาคลื่นใหม่เพื่อจะได้ฟังให้แน่นอนลงไป แต่ไม่มีเสียแล้ว ในขณะเดียวกันนั้นมีพระมาบอกว่า ท่านเจ้าคุณธรรม ฯ เสีย เสียแล้ว ตั้งศพที่วัดมกุฏ ฯ เท่านั้นเองข้าพเจ้าหมดเรี่ยวแรงและอ่อนใจไปทันที ตื้นตันใจพูดไม่ออก น้ำตาไหลคลอ อนิจจา! พระยามัจจุราชมาฉุดกระชากชีวิตเจ้าคุณอุปัชฌาย์จริง ๆ หรือนี่!

๓ ทุ่มเศษ ข้าพเจ้าถึงวัดมกุฏ ฯ จุดธูปเทียนนมัสการกราบไหว้อย่างนอบน้อม ศพห่มผ้าสีเหลืองเปิดหน้าไว้ทั้งหมดเพื่อให้ศานุศิษย์ ท่านที่เคารพนับถือเห็นได้ชัดขึ้นและเป็นครั้งสุดท้าย โอความตาย! นี่หรือที่เขาว่าความตายซึ่งใคร ๆ จะหลีกหนีไม่พ้น ท่านไปอย่างสงบเรียบร้อย

แน่ละมนุษย์แต่ละคนมีความตายเป็นที่สุด ความตายดูไม่เป็นของใหม่และแปลกอันใด มหาราชาธิราชผู้ยิ่งใหญ่ มหาเศรษฐี คนยากคนจนก็มีความตายเป็นที่สุดเหมือนกัน จะ

ตายช้า ตายเร็วตามผลของกรรม ที่สุดของชีวิตมนุษย์ในโลกนี้ ที่พวกเรานับว่าเป็นเคราะห์ร้าย ก็ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าการดับศูนย์แห่งชีวิตนั้นเลย *เราควรจะหัวเราะเยาะเคราะห์ร้ายนั้นอย่างผู้มีชัย เพราะความตายเป็นแต่เพียงกาลสลับฉากของชีวิต คนที่ตายจะเป็นผู้มีคุณูปการะ และเป็นที่เคารพนับถือแก่พวกเราอย่างมากมายก็ตาม*

กฎธรรมดาจะไม่ยอมพึ่งเสียงหรือยกเว้นให้ใครเลย "อย่าถือเพียงว่าเกิดมาแล้วก็ตายเช่นนี้แล้ว ชีวิตจะไม่มีความหมายอะไร" เจ้าคุณอุปัชฌาย์เคยให้คติประจำใจและยังก้องอยู่ในหูของข้าพเจ้าจนทุกวันนี้ ทั้งเป็นคติเตือนใจอย่างเอกอุด้วย ถึงแม้ว่าท่านจะมรณภาพไปตามกฎของธรรมดา ข้าพเจ้าก็ตระหนักดีว่าไม่วันใดก็วันหนึ่ง ความพลัดพรากจากกันอย่างนี้จะต้องเผชิญหน้าเป็นแน่แท้ ไม่ว่าของนั้นจะเป็นที่รักที่ชังอย่างไร

เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์ ผู้เป็นจอมศาสดาจึงทรงตักเตือน และปรงทานคาถาให้เราทั้งหลายบริกรรมไว้เสมอว่า สพฺเพหิ เม ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว แปลเป็นไทยว่า เราจะต้องพลัดพลาดจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น

ด้วยประการฉะนี้ สรรพสิ่งภายใต้ดวงอาทิตย์นี้ ไม่มีอะไรแน่นอน เมื่อความจริงเป็นจริงอยู่เช่นนี้ จะมีอะไรอีกเล่าที่เหลือหลออยู่ในโลกนี้ และยั่งยืนต่อความเปลี่ยนแปลง เปล่าไม่มีเลยถึงเจ้าคุณอุปัชฌาย์จะมรณภาพไปแล้วก็ตาม แต่คุณธรรมและความดีของท่านเท่านั้นที่ไม่ตาย ความจริงที่ฝังมั่นอยู่ในส่วนลึกแห่งจิตใจของท่านนั้น ย่นลงมีอาการ ๒ คือ :–

อาการที่หนึ่ง *ความดีอันเป็นอัตหิสมบัติ ท่านตื่นนอนแต่ตี ๓ ไหว้พระสวดมนต์ เดินเดินจงกรม นั่งกรรมฐานจนสว่าง ต่อจากนั้นก็ไปบิณฑบาตรไม่เคยขาด ถึงอายุสังขารจะชรามากแล้วก็ตาม ท่านยิ่งเร่งทำความเพียรไม่หยุดหย่อน มีความหนักแน่นเคร่งครัดในพระวินัยตลอดชีวิต ตั้งใจประพฤติปฏิบัติเนกขัมม์ไม่ท้อถอย ชอบอยู่ในที่สงัดเงียบ เป็นผู้มักน้อยสันโดษ*

อาการที่สอง *ความดีอันเป็นส่วนปรหิตสมบัติ ท่านเป็นผู้เอาใจใส่ส่งเสริมและสร้างสรรค์เพื่อให้ศิษยานุศิษย์อุบาสกและอุบาสิกาได้รับการศึกษาและอบรมธรรมะ ปฏิบัติอย่างกว้างขวาง แม้*

อายุท่านจะมากเข้าสู่ชราก็ยังอุตส่าห์ไปสอนหนังสือ เช่นธรรมบทหรือบาลีโดยหวังจะให้พระลูกวัดมีความรู้ในด้านภาษาบาลีอย่างช่ำชอง

แม้ที่สุดแห่งการเขียนอุปัชฌาย์รำลึกนี้ ข้าพเจ้าขอตั้งสัตยาธิฐาน ประมวลเอาคุณงามความดีรวมมากัน เป็นเสมือนหนึ่งมาลาประทีปธูปเทียนสุคันธชาติ น้อมถวายแด่ดวงวิญญาณของท่านเจ้าคุณพระอุปัชฌาย์ ผู้มีพระคุณเทียบเท่าบิดาผู้บังเกิดเกล้า ซึ่งสถิตย์อยู่ ณ สุคติสถานพิมานใด ๆ ก็ตาม ขอได้โปรดรับสักการะด้วยคารวะจิตของข้าพเจ้า อันซาบซึ้งในพระคุณของข้าพเจ้าในกาลครั้งนี้ด้วยเถิด.

คติที่ได้รับจากหลวงพ่อใหญ่

โดย

พระมหาสัมมา ชิตวิโส วัดมัชฌันติการาม พระนคร

ตลอดระยะเวลาที่ข้าพเจ้าอยู่ภายใต้ร่มเงาของหลวงพ่อใหญ่ กินเวลาถึงหกปีเศษ คุณธรรมของท่านที่มีต่อบรรดาศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย ยังซึ้งอยู่ในจิตใจของข้าพเจ้าอย่างมิรู้เลือน โดยเฉพาะท่านเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งปริยัติและปฏิบัติอันเป็นหัวใจที่ยิ่งใหญ่ของผู้สืบศาสนา ท่านมีความห่วงใยในบรรดาศิษย์ ๆ ที่ศึกษาบาลีมาก พยายามขัดเกลา และประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้อยู่ทุกวิถีทาง สังเกตได้ว่าเมื่ออาการของท่านเป็นอยู่อย่างปกติแล้ว ถึงเวลาบ่าย ๔–๕ ของทุก ๆ วัน ท่านย่อมเข้าไปดูการสอนและการเรียนของนักเรียนบาลีเป็นประจำ แต่ถ้าวันไหนนักเรียนเลิกก่อนท่านแสดงอาการไม่พอใจมาก ถึงกับเรียกเข้าเรียนใหม่ก็มี และทุก ๆ วันไม่ว่าเช้าหรือเย็นหลังจากทำวัตรสวดมนต์เสร็จแล้ว ท่านชอบถามถึงศัพท์บาลี ให้วิเคราะห์ศัพท์ หรือที่เกี่ยวกับธรรมะในบรรดาครูและนักเรียนทั้งหลาย ถ้าใครตอบได้และถูกต้องท่านก็โปรยยาหอมให้ในขณะนั้น "*มันเก่งที่สุด*" แต่ถ้าใครตอบไม่ได้ท่านก็แนะแนวทางถึงวิธีการให้คือ "*พวกเจ้าจงพากันตั้งใจเรียน*"

ในทางปฏิบัติท่านเป็นผู้ช่ำชองมาก ทั้งในด้านการปกครองและด้านพระวินัย ด้านปกครองท่านมีนิคคัยหะ และปัคคัยหะ เป็นอย่างดี สังเกตได้ว่า ครั้งหนึ่งท่านมีคำสั่งให้พระเณรทั้งหลายลงทำงาน อันเกี่ยวแก่การบูรณเสนาสนะ มีพระเณรไม่น้อยที่ไม่ไปตามคำสั่งของท่านและข้าพเจ้าคนหนึ่งก็ไม่ได้ไปด้วย ท่านแสดงอาการไม่พอใจมาก พอตกตอนค่ำท่านก็เรียกผู้ขี้เกียจทั้งหลายเข้าประชุม และมีคำสั่งเด็ดขาด บรรดาผู้ขี้เกียจทั้งหลายต่างก็หาข้อแก้ตัวไปต่าง ๆ กัน ท่านก็ไม่ยอมเชื่อจะไล่หนีให้จงได้ แต่ต่อมามีศิษย์ผู้ฉลาดคนหนึ่งให้คำแนะนำว่า "เมื่อใครกระทำผิดแล้วยังหาข้อแก้ตัวว่าเป็นผู้กระทำถูก เมื่อนั้นหลวงพ่อใหญ่ย่อมไม่ให้อภัย แต่เมื่อผิดแล้วยอมรับว่าผิดท่านให้อภัยเสมอ" พวกเราได้รับคำแนะนำอย่างนี้ จึงพร้อมหน้ากันไปขอขมาโทษ

ว่า มหาเถเร ปมาเทน ฯลฯ พวกกระผมกระทำผิดแล้ว ฯลฯ แทนที่ท่านจะไล่ ท่านก็กลับยกย่อง

ในที่นั้นเลยว่า เป็นผู้พอจะเป็นแบบอย่างได้ นี่แสดงให้เห็นว่าท่านมี*นิคคัยหะ* และ*ปั่คคัยหะ*มากน้อยเพียงใด

สังเกตได้อีกข้อหนึ่งว่า ท่านเป็นผู้มีความเพียรมาก สามารถที่นั่งสมาธิได้ถึง ๒–๓ ชั่วโมงเป็นอย่างน้อย เมื่อพูดถึงหลักจิตใจก็นับว่าสูงมาก ตลอดถึงด้านปริยัติธรรมก็มีความสามารถรอบรู้อย่างกว้างขวาง ถึงกระนั้นท่านก็หาได้ประมาทหลวงพ่อหลวงตาที่จำศีลภาวนาอยู่ในป่าในดงนั้นไม่ ท่านกลับส่งเสริมเป็นพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุกคราวที่ท่านไม่สบาย ตรึกธรรมไม่ค่อยถนัด ท่านก็ให้เรียกพระที่มีความชำชองในธุดงควัตรมาสาธยายธรรมให้ฟัง เพื่อให้เกิดความชื่นชมในธรรมรส จากข้อที่กล่าวมานี้เราจะเห็นได้ว่า พระเถระองค์ใดบ้างที่มีคติอย่างนี้ อาจจะมีแต่ข้าพเจ้ายังไม่ได้ยิน

มีอีกข้อหนึ่งที่ท่านยังเน้นอยู่เสมอ ในทุกขณะที่เข้าอุปฐากว่า "ให้พวกเจ้าทุกคนจงช่วยกันแบกภาระแห่งพระศาสนา ขณะนี้พวกเจ้ายังอยู่ในขณะเรียน และเรียนหลายอย่าง จงทำให้เต็มที่ โดยรู้จักแบ่งเวลาให้เหมาะสม อย่าประมาทและอย่าบังคับตนเองให้มากเกินไป ให้รู้จักพักผ่อนบ้างตามสมควร...

พุทโธติ

พระครูสังฆวิชัย บุญรักษ์

...หลายต่อหลายครั้งทีเดียว สมัยเมื่อข้าพเจ้ายังเป็นนวกภิกษุอยู่ ได้เคยสดับธรรมเทศนาจากพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ ผู้ซึ่งเป็นพระอุปัชฌายที่เคารพรักของข้าพเจ้า ซึ่งท่านมักจะยกกระทู้เทศน์เพียงย่อ ๆ ว่า "พุทโธติ" ดังนี้ แล้วท่านก็ได้พรรณาความไปยาวยืดจากเบื้องต้น–ท่ามกลาง–และที่สุดโดยลำดับ จนกระทั่งที่สุดท่านกล่าวว่าโลกนี้ไม่มีอะไรเหลือ สิ่งที่คงอยู่ก็คือความว่าง ความไม่มีอะไร แล้วท่านก็สรุปสั้น ๆ ว่า นั่นแหละคือธาตุแท้แห่ง "พระนิพพาน" เอวัง!

แต่ครั้งกระนั้น ก็หาได้รู้ไม่ว่า ธรรมะที่ท่านได้แสดงไปนั้นเป็นธรรมะชั้นไหน เพื่ออะไร พึ่งจะรู้เดี๋ยวนี้ว่า ที่แท้ธรรมะที่พระคุณท่านแสดงไปนั้น ก็คือ "ยอดสุดแห่งพระพุทธศาสนาเป็นธรรมที่ไปจากมฤตยูคือความตาย สู่อมฤต คือความไม่ตาย" นั่นเทียว.

หากบทความอันนี้ จะพึงมีประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านแล้วไซร้ ขอน้อมอุทิศส่วนนี้ถวายแด่พระคุณพระอุปัชฌายะของข้าพเจ้าไว้ ณ โอกาสนี้ด้วยความเคารพฯ

ความเป็นผู้นำของพระเดชพระคุณ

พระมหาเลื่อน สุกวโร
วัดมัชฌันติการาม พระนคร

พระเดชพระคุณเป็นพระเถระผู้ควรแก่การเคารพและบูชาเป็นอย่างยิ่ง เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรที่เย็นสบายแก่มวลศิษย์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้อาศัยร่มบารมีของท่านเป็นเวลา ๗ ปีเศษ ได้รับความสะดวกสบายทุกอย่าง *เพราะสังคมมนุษย์ถ้าปราศจากผู้นำที่ดีแล้ว จะหาความสะดวกสบายได้ยาก หรืออาจจะหาไม่ได้เลย แต่นี่พระเดชพระคุณเป็นผู้นำที่ดี ปกครองโดยธรรม จึงทำให้เราอยู่กันด้วยความสะดวกสบายดีทุกอย่าง* การศูนย์เสียครั้งนี้จึงเป็นการศูนย์เสียครั้งยิ่งใหญ่ในชีวิตของข้าพเจ้า และทำให้ข้าพเจ้าเข้าใจพระพุทธภาษิตบาทที่ว่า "ปิยโต ชายเต โสโก" ยิ่งขึ้น พระเดชพระคุณเป็นผู้นำที่ดี ทั้งทางปริยัติทั้งทางปฏิบัติ

ทางปริยัติ พระเดชพระคุณจัดได้ดีมาก ก่อนเปิดเรียนท่านจะเรียกประชุมครูและนักเรียนอบรมให้เห็นความสำคัญในการศึกษาแล้ว ท่านจะเลือกเฟ้นหาครูผู้ชำนาญในแต่ละวิชา คือถ้าผู้ใดชำนาญในทางธรรมก็บรรจุเข้าเป็นครูนักธรรม ผู้ใดชำนาญทางบาลีก็บรรจุเข้าเป็นครูบาลี ท่านจะเลือกเฟ้นเอง ผู้อื่นเลือกเป็นไม่ยอม เสร็จแล้วเราจะสนุกสนานกันด้วยการตั้งวิเคราะห์บาลี ท่านจะหาศัพท์มาให้ตั้งวิเคราะห์ทั้งศัพท์บาลีและไทย อธิบายให้รู้จักความหมายของแต่ละศัพท์ ถ้าใครตั้งได้ท่านก็ยกย่องในที่ประชุมนั้นเอง เมื่อเปิดเรียนแล้วท่านก็มิได้นิ่งดูดาย โดยเฉพาะทางบาลีท่านส่งเสริมเป็นพิเศษ

เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ ๆ ท่านจะเข้าเยี่ยมห้องเรียนเป็นประจำ นอกจากท่านจะไม่สบายหรือติดธุระเท่านั้น เมื่อเข้าถึงห้องเรียนแล้วท่านจะนับดูนักเรียน หากปรากฏว่าไม่ครบจำนวนแล้ว ท่านจะถามครูว่าใครขาด มีใบลาหรือไม่ ถ้าปรากฏว่าขาดโดยไม่มีเหตุจำเป็น ท่านก็ว่ากล่าวตักเตือนในที่นั้น หรือบางทีก็สั่งให้ไปพบท่านที่กุฏิเป็นส่วนตัว เคยไล่นักเรียนผู้ขาดเรียนโดยไม่มีเหตุจำเป็นหนีจากวัด การเข้าเยี่ยมห้องเรียนของท่าน นอกจากจะเพื่อสำรวจนักเรียนและการสอนของครูแล้วท่านยังหาศัพท์ไปให้นักเรียน

ตั้งวิเคราะห์อีกด้วย การศึกษาท่านให้ทุกครั้งเมื่อมีการประชุม เช่นเมื่อทำวัตรเสร็จ ท่านจะหาศัพท์มาให้ตั้งวิเคราะห์กัน บางทีก็เอาหนังสือสวดมนต์มาให้พระเปรียญแปลให้เพื่อน ๆ ฟัง *เมื่อมีการบวชนาคก็เช่นกัน พอท่านตั้งฉายานาคเสร็จแล้วท่านจะถามเลยว่า ศัพท์นี้สำเร็จมาจากธาตุอะไร ปัจจัยอะไร วิเคราะห์ว่าอย่างไร และแปลว่าอย่างไร ?*

ทางปฏิบัติ พระเดชพระคุณถือพระวินัยเคร่งครัดมาก ท่านถือบิณฑบาตรและฉันหนเดียวเป็นกิจวัตร ท่านเป็นพระเถระผู้ใหญ่ อายุถึง ๗๐ กว่าปี ก็นับว่าชรามากอยู่ แต่ถึงกระนั้นความเพียรของท่านยังแก่กล้ามากไม่เคยย่อหย่อนเลย ท่านตื่นนอนตี ๓ เดินจงกรม ทำสมาธิไปจนสว่าง แล้วก็ออกบิณฑบาตร กลับจากบิณฑบาตรก็เดินจงกรมไปจนกว่าจะถึงเวลาฉัน ฉันเสร็จแล้วก็ทำวัตรเช้า การทำวัตรเช้าและเย็นท่านไม่เคยขาด และตอนทำวัตรเสร็จท่านก็จงกรมอีก โอกาสที่จะพักผ่อนของท่านมีน้อยเต็มที

การปฏิบัติธรรมมิใช่ว่าท่านจะเอาตัวรอดแต่ผู้เดียว ท่านยังฝึกพระเณรอีกด้วย แม้แต่การกราบท่านก็ฝึกให้กราบให้ได้ลักษณะเบญจางคประดิษฐ์ *หลังจากทำวัตรค่ำเสร็จท่านจะพานั่งสมาธิทุกวัน ประมาณ ๓๐ นาที ท่านสนใจในธรรมะปฏิบัติมาก* เมื่อพระกัมม-ฐานมาพักด้วยก็จะได้รับการปฏิสันฐาน เป็นที่พอใจทั้งทางธรรมและอามิส

พระเดชพระคุณท่าน ฯ เป็นคนขยันขันแข็งว่องไว จะไปไหนมาไหนย่อมทันใจคนเสมอ นิสัยของท่านอีกอย่างหนึ่งที่จะหาผู้เสมอเหมือนได้ยากก็คือการตรงต่อเวลา การตรงต่อเวลานี้ท่านเคร่งมาก จะไปไหนมาไหนและทำอะไรต้องให้ตรงเวลาที่กำหนดไว้จริง ๆ

ท่านทรงไว้ทั้งปริยัติธรรมและปฏิบัติธรรม จึงเป็นการเหมาะสมอย่างยิ่งว่า "พระธรรม-เจดีย์" บัดนี้ท่านได้จากพวกเราไปแล้ว คงทอดทิ้งไว้แต่คุณความดีเท่านั้น ให้ปรากฏแก่พวกเราสืบต่อไป บุญกุศลอันใดที่ข้าพเจ้าทำมา ขอบุญกุศลอันนั้นทั้งหมดจงเป็นพลวปัจจัยให้ดวงวิญญาณของพระเดชพระคุณได้รับความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไปเทอญ.

สิบปีภายใต้กฎอนิจจัง

สูเจ้าทั้งหลาย จงมาดูโลกนี้ อันวิจิตรตระการตา
ดุจราชรถที่คนเขลานั่งซึมอยู่ แต่ผู้รู้หาข้องอยู่ไม่

. . . . *พุทธภาษิต*

"มหาดมะ" เขียน

สิบปีผ่านไป ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมหมุนไปตามกฎของมัน นั่นคือความพอเหมาะ กฎที่ว่านี้ใครเล่าเป็นผู้ลิขิต พรหม? หรือเทวาสุราฤทธิตนใด? ถึงใครจะลิขิตก็ตาม กฎเหล่านั้นก็ยังยืนโรงอยู่เป็นสัจจะธรรม จอมศาสดาจะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดก็ตาม ไม่เคยทำให้กฎเหล่านั้นแปรผันไปเลย เจ้าดำก็เหมือนกัน ซึ่งอดีตเคยเป็นเด็กร่างเล็ก ๆ ผอมกระหร่อง ติดตามไปกับพระธุดงค์ในครั้งกระโน้น ก็ได้กลายมาเป็นสามเณรหนุ่มร่างใหญ่ ซ่อนสังขารอยู่ในกาสาวพัตรสีแก่นขนุนโอ....นั่นคือ สัญญลักษณ์ของผู้หันหลังให้โลกีย์.......

วันหนึ่ง สามเณรนั่งพักผ่อนอยู่ในทิรโหฐาน รัญจวนถึงอดีตกาลที่ผ่านมา พลันอารมณ์ชนิดหนึ่งได้แล่นวูบเข้าสู่สมองของท่าน ที่สุดก็พึมพัมออกมาว่า

"สิบปีที่เราออกเดินวิเวก สิบปีที่ได้พรากจากพ่อแม่ และหกปีเต็ม ๆ ที่เราได้เหินห่างจากพระอาจารย์ อย่าเลย เราจะต้องกลับเยี่ยมมาตุภูมิให้ได้ เพื่อชักนำโยมพ่อ–โยมแม่ และบรรดาญาติพี่น้องให้เข้ามาสู่อาณาจักร *"สุขาวดี"*

นับแต่วินาทีนั้นเป็นต้นมา สามเณรก็จาริกรอนแรมมาเรื่อย ๆ โดยไม่กลัวต่อภยันตรายใด ๆ มีอุปนิสสัยเหมือนนักบุญผู้พระอาจารย์ทุกอย่าง บางครั้งก็เกิดร้อนวูบในดวงใจ เหมือนเป็นลางสังหรณ์ว่า จะเกิดความผิดหวังบางประการขึ้น ทำให้ท่านหวั่นเกรงไปว่า จะไม่เห็นโยมทั้ง ๒ มากกว่า เพราะสิบปีที่ผ่านมาในชีวิตของท่านไม่ใช่เวลาเล็กน้อยเลย แต่สิบปีของคนฉลาดมันช่างผ่านไปอย่างรวดเร็วประหนึ่งติดปีก สิบปีของผู้นอนผันเฉย ๆ มันช่างอืดอาดสิ้นดี ประหนึ่งเป็นเวลาสิบศตวรรษนั่นเทียว.......

อย่างไรก็ตาม สิบปีย่อมนานพอที่จะเปลี่ยนแปลงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ให้เวียนไปสู่กฎของอนิจจํ เป็นมั่นคงอ า!..จริงดังคาดไว้ทุกประการ เพราะสามเณรได้ลุถึงแดนมาตุภูมิแล้ว แต่ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏแก่สายตานั้น มันไม่ใช่ถิ่นที่มนุษย์จะอยู่อาศัยเสียแล้ว เพราะเหลือไว้เป็นสัญญลักษณ์เพียงแต่ทรากของเรือนที่ปรักหักพัง แห้วหมู และหญ้าคาเกิดขึ้นเขียวชอุ่ม มีสภาพไม่ผิดอะไรกับดงเสือเท่าไรนัก!

*ท่ามกลาง*จินตนาการที่คละเคล้าไปด้วยธรรมสังเวช สามเณรเคลื่อนฝีเท้าไปช้าๆ ที่สุดก็มาหยุดอยู่ที่ซากของเรือนหลังหนึ่ง ซึ่งท่านจำได้ดีว่า เมื่อยี่สิบปีก่อนโน้นมันคือวิมานที่แสนสุขยิ่งกว่าวังของราชา.....

"อา! เรือนที่เราเคยพักพิงมาเป็นเวลาสิบกว่าปี ท่ามกลางความอบอุ่นจากอ้อมอกของโยมพ่อ–โยมแม่ ต้องตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ อือ! ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่มีวิญญาณหรือไร้วิญญาณที่ประยุกต์จากปัจจัย ย่อมตกอยู่ภายใต้กฎอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา

โยมทั้งสองของเรามีชีวิตอยู่หรือไม่หนอ? พี่น้องร่วมบ้านของเราเมื่อครั้งกระโน้น พากันไปอยู่ที่ไหนหมด ฤาเกิดโรคห่าระบาดฉุดกระชากชีวิตของพวกท่านไปเสียหมด?

จิตใจของนักบุญหนุ่มว้าวุ่นสับสนเต็มที่ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏเฉพาะหน้านั้นมันช่างกลายเป็นปริศนาไปเสียหมด ไม่มีนาทีกระจ่างเอาเสียเลย สามเณรนึกภาวนาให้ใครคนหนึ่งเดินบุกป่าฝ่าดงมาทางนั้น เพื่อจะได้ทราบปมปริศนาอันนี้เสียที

เท้าของสามเณรย่ำไป ๆ มา ๆ ภายในบริเวณทรากบ้านหลังนั้น พลันภาพดวงหน้าของโยมแม่ในคืนวันจาก ได้ปรากฏในห้วงนึกอย่างเด่นชัด อา! เสียงกระซิบแผ่วๆ ของแม่ในคืนนั้นได้มาแว่วในโสตประสาทอีกแล้ว "ลูกรักของแม่ ไปเถิด ไปเป็นศิษย์ท่านนักบุญ ตั้งใจปฏิบัติตามพระธรรมของพระศาสดา แล้วอุทิศบุญกุศลให้พ่อแม่ ลูกจ๋า! เจ้าจากไปเสมือนดวงใจแม่ขาดรอน แต่เมื่อลูกไปดีเช่นนี้ แม่สุดแสนจะภูมิใจ"

ความรักแม่ ความสงสารแม่ ได้ท่วมท้นเข้ามาสู่หัวอกของนักบุญ จนทำให้จอมบุญผู้หันหลังให้โลกีย์ต้องอัสสุชลคลอเบ้า! สักครู่ท่านก็คุมสติอารมณ์ได้ดังเดิม

อา! เราทำไมจึงเป็นทาสของอารมณ์ถึงเพียงนี้ พระบรมศาสดาตรัสไว้ว่า "เรามีความพลัดพรากจากของที่รักไปเป็นธรรมดา จะล่วงพ้นไปไม่ได้"

"ที่ใดมีรัก ที่นั่นมีทุกข์! ที่ใดมีความยึดถือ ที่นั่นมีทุกข์! แต่ความทุกข์จะไม่มีแก่ผู้ไม่มีรัก และผู้ละความยึดถือ!"

*ท่ามกลาง*ความรัญจวนถึงข้อธรรมะที่เคยอบรมมา เพื่อปราบอารมณ์ร้าย ก็เกิดมีเสียงกรอบแกรบดังขึ้นข้างหลัง นักบุญหนุ่มเหลียวไปดูทันที สิ่งที่ปรากฏต่อหน้านั้น คือชายชราคนหนึ่ง เขาซ่อนร่างอยู่ในชุดขาวกลางเก่ากลางใหม่ ผมและหนวดของแกขาวโพลนเหมือนสำลี แกปล่อยเครายาวพะเยิบพะยาบ ส่วนผมนั้นถูกม้วนเป็นกระจุก เหมือนทรงผมสตรีไทยโบราณ จมูกโค้งเป็นคมสัน นัยน์ตาทั้งสองโหลลึกและมีประกายกล้า จากสัญญลักษณ์ของชายปลาด ทำให้สามเณรเข้าใจว่า แกคือวิทยาธร หรือชีไพรคนหนึ่งผู้หลีกตัวออกไปจากสังคมอันวุ่นวาย หันเข้าป่า เอาสายลมและเสียงนกน้อยเป็นดนตรี เพื่อกล่อมจิตใจให้รักวิเวก ในขณะเดียวกันก็จะบำเพ็ญตะบะ และค้นคว้าวิทยาการไปด้วย

"พระคุณเจ้า" เสียงอันแหบแห้งดังลอดออกมาจากริมฝีปากอันซีดเซียวของชายปลาด "อะไรคือเหตุผลที่พระคุณเจ้าจาริกดั้นด้นมาถึงนี่"

"อุบาสก! อาตมาตั้งใจว่าจะมาเยี่ยมโยม"

"โยมของพระคุณอยู่ไหน ขอรับ" ประกายตาที่กล้าฉายมาจับที่ใบหน้าของนักบุญหนุ่มอย่างสนใจ

"โยมของอาตมาเคยอยู่ที่นี่ แต่บ้านกลับกลายเป็นบ้านร้างไปเสียแล้ว อาตมาไม่รู้ว่าชาวบ้านนี้เขาอพยพ หรือเกิดอุบัติเหตุใด ๆ เบียดเบียนจึงเหลือแต่ซากเช่นนี้"

"โอ! พระคุณ" ชายปลาดอุทาน "ถ้าเช่นนั้นจริง โยมรู้สึกเสียใจที่จะเรียนพระคุณว่า ชาวบ้านนี้เขาตายกันหมดแล้ว ตายด้วยไข้ทรพิษระบาด เมื่อหกปีมาแล้ว พระคุณเอ๋ย! โปรดควบคุมสติอารมณ์เถิด"

สามเณรตั้งใจฟังชายปลาดเล่าด้วยดวงใจที่วาบหวิว เกือบจะหลั่งสายชลเนตรเป็นคำรบสอง แต่ดวงจิตที่อบรมพระธรรมคำสั่งสอนของพระศาสดามาเป็นเวลา ๑๐ ปี ทำให้ท่านคลายความโศกสลดไปได้

ความเงียบโอบปีกคลุมไว้ชั่วขณะ ยังมิทันที่สามเณรจะเอื้อนโอฏฐ์อย่างไร ชายปลาดก็พูดต่อไปอีกว่า

"พระคุณเจ้า! โปรดสำรวมอารมณ์เถิด โยมมาปรากฏแก่สายตาพระคุณ ก็เพื่อจะแจ้งข่าวให้ทราบเท่านั้น โยมอยู่ในจักรวาฬนี้เอง" พูดจบ ร่างของชายปลาดก็อันตรธานไปเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น

*ธรรมชาติ*ยามสายัณห์ในกลางพงไพร ช่างวิเวกวังเวงอะไรอย่างนั้น เหล่าวิหคน้อยใหญ่ต่างก็โผบินกลับสู่รวงรังเป็นคู่ ๆ พังพอนและชมดเล่า ก็เริ่มออกจากที่ซ่อนเพื่อซอกซอนหาเหยื่อตามประสา เจ้าบ่างและค้างคาวก็เริ่มส่งเสียงเจี๊ยวจ๊าว ทำหน้าที่นิวเซนซ์ประจำป่าตามเคย นักบุญหนุ่มจึงได้จัดที่พักเก็บอัฐบริขารและกางกลด เพื่อจะได้ทำความเพียรอันเป็นกิจวัตรของท่านต่อไป โดยยึดเอาที่ ๆ เรือนร้าง ซึ่งท่านเคยอยู่มาเป็นเวลาสิบปีนั่นเอง เป็นสถานที่บำเพ็ญเพียร

ท่ามกลางความวิเวกของราตรีกาล สายลมอ่อนยามดึกหอบเอากลิ่นดอกไม้ป่ามาอย่างรวยริน จอมนักบุญหนุ่มย่ำเท้า จงกรมไปมาอย่างไม่เหน็ดหน่ายจนถึงเที่ยงคืน ท่านจึงแหวกเข้าไปในกลดเพื่อหาความสุขจากสมาธิ ที่สุดก็น้อมอุทิศส่วนบุญเป็นเปตพลีไปยังโยมพ่อโยมแม่

"โยมพ่อ โยมแม่ ลูกขออุทิศส่วนกุศลที่บำเพ็ญมาเป็นเวลา ๑๐ ปี แด่โยมทั้งสอง หากวิญญาณของโยมพ่อ–โยมแม่ทราบด้วยญาณวิถีแล้ว โปรดมารับเอาส่วนกุศลเถิด"

"โยมทั้งสอง! ลูกได้ออกปฏิบัติธรรมตามความต้องการของท่านทั้งสองแล้วและในขณะนี้ ลูกกำลังนำเอากุศลมาฝาก ดังที่ลูกได้ปฏิญาณต่อหน้าโยมแม่ในวันจาก แต่ทุกสิ่งทุกอย่างมันตกอยู่ภายใต้กฎของความไม่แน่นอน ความหวังของลูกที่ตั้งใจว่าจะมาเยี่ยมและนำอริยะทรัพย์มาฝาก กลับพบแต่ทรากบ้านเรือนที่ปรักหักพัง อา! อนิจจา วตะสังขารา"

โยมพ่อ–โยมแม่! ทุกสิ่งทุกอย่างในโลก พระอาจารย์ของลูกสอนว่า มันไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นของไม่ใช่ตัว ที่เกิดเป็นปรากฏการณ์นั้น เพราะสมมติและการประยุกต์ของปัจจัยเท่านั้น เหล่านี้แหละคือกฎของมันซึ่งยืนโรงอยู่ตลอดกัลป์

ลูกตั้งอุดมการณ์แน่วแน่ ที่จะดำเนินตามรอยยุคลบาทของพระบรมศาสดา จนกว่าบารมีของลูกจะกล้าพอ และอีกวันหนึ่งข้างหน้า ลูกจะต้องยืนอยู่เหนือกฎอันนี้เป็นมั่นคง กาลนั้นแหละคือหลักชัยที่ลูกหวังมานาน เพราะมันคืออวสานของการเกิด, แก่, เจ็บ, ตายของลูก การท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏของลูกจะสิ้นสุดลงด้วย ซึ่งไม่ผิดอะไรกับตาลยอดด้วน!!

พระคุณรำลึก

โดย

พระมหาบุญเลี้ยง อภิปาโล
วัดมกุฏกษัตริยาราม

พุทธที่สิบเอ็ดกรกฎา ศกสองห้าศูนย์ห้าเป็นปีขาล
เป็นวันสิ้นอายุและลมปราณ ขององค์ท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์
เจ็ดสิบหกวัสสาเป็นอายุ ซึ่งล่วงเลยผ่านมาชั่วตาปี
เต็มไปด้วยคุณงามและความดี ปฐพีใยมาเปรียบเทียบคุณา

เมื่อท่านนั้นยังมีชีวิตอยู่ เกียรติเฟื่องฟูทุกที่ทั่วทิศา
เป็นที่ตั้งของผู้มุ่งซึ่งบุญญา ทุก ทั่วหน้าต่างสยบนอบนบกร
อันพระคุณของท่านนั้นเหลือล้น ท่านเป็นคนแนะนำและพร่ำสอน
ช่วยชักจูงหมู่ชนที่นิ่งนอน ท่านวิงวอนสอนเราทุกเช้าเย็น

การเล่าเรียนพระคุณเจ้าเอาใจใส่ เร่งผักใฝ่เตือนใจให้เราเห็น
โดยเฉพาะอิสานท่านบำเพ็ญ เพราะท่านเอนดูทั่วทุกตัวคน
บ่ายสองโมงฤดูเข้าพรรษา ท่านตรวจตราการเรียนเพียรฝึกฝน
ให้เข้าใจทุกผู้อนุชน ข้ายังเรียก "เจ๊ก" จนเป็นสร้อยสมัญญา

กิจสาธารณ์การธุระไม่ละเว้น ท่านบำเพ็ญเพื่อสุขทุกคนหนา
มิได้เห็นแก่ตัวในอุรา ได้ตั้งหน้าให้สำเร็จเผล็ดผลงาม
การสนทนาธรรมาที่สูงสุด ทางมุตติกิเลสน่าเกรงขาม
สอนให้รู้สมาธิเมตตาตาม กระบวนความปฏิเวธเขตสุนทร

เป็นมิ่งเมืองขวัญเมืองชาวอิสาน จีรังนานที่ได้ตามสั่งสอน

นิวาสฐาน ณ ถิ่นดินอุดร ส่องสะท้อนแผ่เมตต์บารมี

เมื่อมาถึงล่วงลับดับชีวา ปวงนราจิตใจไร้สุขี
คฤหัสถ์บรรพชิตไม่เปรมปรีดิ์ เพราะพระคุณเจ้านี้มาวางวาย
ถึงจะสิ้นชีพไปจากมวลศิษย์ จะผูกจิตนอบน้อมไม่ยอมหาย
จะบูชาคุณท่านไม่คิดคลาย ได้สบายเพราะท่านปลูกการุณย์
อุโบสถกว้างใหญ่ใครก็เห็น นั่นแหละเป็นอนุสรณ์อันอบอุ่น
สถานเรียนกุฏีมีเคียงบุญ ท่านเจือจุนเสริมสร้างอย่างโสภา
เดินผ่านหน้ากุฏีสีขาวใหญ่ เตือนใจให้รำลึกนึกไปหา
ท่านเจ้าคุณผู้ทรงยศมหิมา นึกแล้วน่าโศกจิตคิดอาลัย
มาบัดนี้ท่านพรากจากโลกลับ ไม่มีวันจะกลับมาสู่โลกใหม่
นึกนึกดูปิ่มสิ้นชีวาลัย วิปโยคโศกใจให้โศกา
สัพพมิตรมวลศิษย์และหมู่ญาติ มิได้ขาดมาเคารพนบเกษา
นำธูปเทียนบุปผาคันธ์มาลา สักการานบไหว้ช่วยให้พร
อันความดีที่ท่านกระทำไว้ ไม่เสื่อมไปหมดไปเหมือนกายก่อน
ยังดำรงคงอยู่อย่างบวร ความดีไม่จากจรนิราศลา
ขอให้ดวงวิญญาณจงผุดผ่อง จงลอยล่องในภพอกนิษฐา
ในวิมานทองคำชั้นพรหมา อันสุขาอย่าปราศทุกชาติเอย ฯ

"เสียงคร่ำครวญจากบรรพต"

โดย

พระมหาสุฤทธิ์ ปริญญาโน ป.ธ. ๖.

ละห้อยเหี่ยห่วงใยในดวงจิต | ยามเมื่อคิดถึงถิ่นดินอิสาน
ที่ต้องพรากจากท่านผู้เชี่ยวชาญ | พระคุณท่านล่วงลับดับลมปราณ
เจ็ดสิบสี่ปีอายุบุญเจ้าคุณสิ้น | พลัดจากถิ่นดินไทยในอิสาน
คงเหลืออยู่ก็แต่ชื่อระบือนาน | ก้องกังวานทั่วบุรินทร์ถิ่นบุรี
คราวเจ้าคุณธำรงทรงชีพอยู่ | ต่างก็รู้ทั่วกันล้นวิถี
ว่า*เจ้าคุณพระธรรมเจดีย์* | ตามชื่อมีทินนามงามวิไล
พระคุณท่านมั่นคงดำรงศาสน์ | ครองชีวาตม์เพศพรตอันสดใส
บริสุทธิ์ผุดผ่องทั้งกายใจ | น่าเลื่อมใสเคารพนบกราบกราน
อีกทั้งท่านมั่นใจในธรรมะ | ไม่ลดละเรียนร่ำกรรมฐาน
เดินจงกรมบ่มจิตนิจจกาล | กสิณฌาน ไม่สละพยายาม
ทั้งให้ความอุดหนุนเกื้อกูลกิจ | ผู้อุทิศถือธุดงค์องค์สิบสาม
อยู่ภูผาพนาสัณฑ์อรัญญ์งาม | คอยติดตามชิดใกล้ให้การุณย์
หากมีพระกรรมฐานเดินผ่านวัด | ไม่ข้องขัดต้อนรับสนับสนุน
ช่วยแนะนำชี้โทษโปรดบอกคุณ | ให้อบอุ่นทั่วหน้ามาใกล้กาย
คิดถึงคราวเคยเดินเหิรบรรพต | เคยกางกลดเช็ดถูปูถวาย
เคยรดสรงปลงหนวดและนวดกาย | เคยถวายน้ำบ้วนปากตำหมากพลู

เคยได้ยินสุ้มเสียงสำเนียงเปล่ง ดุจบรรเลงเพลงเพราะเสนาะหู
เจ้าพระคุณบุญเลิศช่วยเชิดชู สอนให้รู้ข้อวัตรปัดมลทิน
มาบัดนี้วิญญาณของท่านจาก เหลือแต่ซากสรีรานิจจาสิ้น
ดวงวิญญาณดับหายคล้ายโบกบิน โอ้ ! รูปินทริยาน่าอาดูร
ศาสดาดำรัสตรัสไว้ว่า สังขาราล่วงลับแล้วดับศูนย์
แต่โครตชื่อคงอยู่บริบูรณ์ ขอเพิ่มพูนฝังสนิทติดหัวใจ
รำลึกถึงอายุกาลท่านยังอยู่ เคยเข้าสู่สำนักพักอาศัย
ท่านเคยให้คติคิดสกิดใจ เป็นกลนัยเจิดจ้าสถาพร
ขอน้อมเกล้าถวายอภิวาท ขอโอกาสนำคติที่ท่านสอน
แต่งเป็นพจน์บทธรรมเป็นคำกลอน เพื่อดับร้อนอ่านเล่นเย็นเย็นใจ
ความหมุนเวียนเปลี่ยนไปไม่สิ้นสุด เรื่องสมมุติชั่วดีมีมากหลาย
สงบเสียก็ไม่หมุนไม่วุ่นวาย สงบได้ก็ไม่เปลี่ยนหมุนเวียนวน
เพราะไม่รู้ความจริงวิ่งแจ้น ลอยลิ่วแล่นเรื่อยไปให้สับสน
แต่ถ้ารู้ความจริงสิ่งกมล ย่อมนำตนพ้นทุกขามาเผชิญ
จิตย่อมชั่วมัวหมองเพราะปองร้าย จิตย่อมส่ายผวนผันเพราะสรรเสริญ
หากตั้งจิตเป็นกลางทางดำเนิน ก็ไม่เพลินตามโลกีย์คือดีร้าย
หมดมลทินเหมือนหนึ่งสิ้นอาสวะ ไม่คลุกคละเกลือกกลั้วมัวเมาหาย
หมดมลทินชื่อว่าถิ่นอันไม่ตาย แสนสบายหายร้อนท่านสอนมา
สิ้นบทกลอนเจ้าคุณสอนไว้อย่างนี้ ขอน้องพี่โปรดฝังไว้ในใจหนา
จำไว้เถิดชาวเราเหล่าประชา พึงฉันว่าบทกลอนตอนต่อไป
วัฏฏโลกหมุนไปไม่รู้จบ สับเปลี่ยนภพเปลี่ยนชาติไม่หวาดไหว
อวิชชาครอบงำกรรมพาไป เจ้าคุณให้ข้อคิดพินิจตน

กิเลสชั่วตัวกรรมที่ทำไว้　ชักจูงให้คนพบประสบผล
เกิดเป็นคนเป็นสัตว์วัฏฏวน　ใยจักพ้นผลกรรมที่ทำมา
เริ่มแรกเกิดกำเนิดมาสาระวุ่น　ต่างก็หมุนเวียนไปในตัณหา
อยากได้สองสามสี่ที่มีมา　ทั่วโลกาทุกข์เหลือล้ำโปรดรำพึง

ครั้นได้สิ่งสมคนึงพึงใจนัก　หลงเริงรักหนักหน่วงทั้งหวงหึง
หากไม่ได้สมฤดีที่คนึง　ก็ทะลึ่งลักลอบดังชอบใจ
คราวพลัดพรากจากของที่ต้องรัก　สุดจะหักห้ามจิตคิดหวั่นไหว
หรือเมื่อคราวที่รักพลัดพรากไป　บ่นร้องไห้โศกเศร้าเฝ้าพะวง

จิตนั้นชั่วเพราะมัวแต่หลงรัก　จิตนั้นหนักเพราะมัวแต่รักหลง
จิตนั้นร้อนเพราะรักไม่ยืนยง　จิตไม่ตรงลุ่มหลงไม่คงทน
ไม่เมารักแต่จิตเรายังมักโกรธ　แส่หาโทษทำชั่วทั่วทุกหน
โกรธร้อนรนดลใจให้มืดมน　แล้วก็ก่นทำชั่วตัวบ้าบอ

ตรองดูเถิดบทประพันธ์ที่ฉันเล่า　ซึมซาบเข้าถึงดวงใจหรือไม่หนอ
อะไรเอ่ยแทรกอยู่ไม่รู้พอ　อะไรก่อเกิดอยู่ไม่รู้กาล
เราทุกคนควรสละละกิเลส　อันเป็นเหตุเวียนไปในสงสาร
จงสละตัวกรรมแก้รำคาญ　มิช้านานทุกข์ลดน้อยค่อยบรรเทา

จงสังวรณ์อินทรีย์ให้ดีเถิด　อย่าให้เกิดเพ้พังจะนั่งเหงา
ผ่อนยินดียินร้ายให้คลายเบา　อย่ามัวเมาเริงหลงจงดูตน
จงหมั่นเพียรเรียนร่ำกรรมฐาน　ให้ชำนาญแคล่วคล่องมองเห็นผล
วิปัสสนาควรพินิจกิจของตน　จะผ่านพ้นมัจจุราชตัวฟาดพั้น

ขอยุติธรรมคดีเท่านี้ก่อน　หวลกลับย้อนแต่งกลอนผ่อนคำฉันท์
ท่านเจ้าคุณเตือนใจไว้หลายอัน　สุดที่ฉันจะพร่ำคำบรรยาย

ปวงประชาที่มาในงานศพ　　เพื่อเคารพเจ้าคุณผู้บุญหลาย
จงน้อมนึกตามแบบให้แยบคาย　　ว่าสลายตายดิ้นสิ้นสูญไป

โปรดจดจำดำรัสบำเพ็ญจฉิมพจน์　　พระสุคตทรงชี้แจงแถลงไข
ว่าสังขารย่อยยับดับสูญไป　　อย่าปล่อยใจมัวประมาทในชาติชนม์
พระสอนให้หมั่นตรึกระลึกว่า　　ตัวของข้าเปลี่ยนหนาอย่าหมองหม่น
ธาตุทั้งสี่ย่อยยับดับจากตน　　ทั่วทุกคนตายแท้แน่เรือนกาย

คราวเป็นหนุ่มเนื้อหนังก็ยังรัด　　กล้ามเป็นมัดหมัดยกอกผึ่งผาย
ผมขนเล็บทุกส่วนล้วนเพริดพราย　　ทั้งหญิงชายทั่วหน้าสง่างาม
คราวชราหูตาก็ฟางฝ้า　　ทั้งแข้งขาเคอะเขินเดินขาสาม
ผมขนงอกพ้นหลุดสุดจะทราม　　โอ้ ! รูปงามช่างเปลี่ยนหมุนเวียนไป

ถูกชราครอบงำสั่งบังคับ　　ให้เปลี่ยนสับกลับแก่แน่ะเห็นไหม
ทั่วอินทรีย์ผุพังหวังอะไร　　ทั้งใบหน้าเปลี่ยนใหญ่ใกล้กุดัง
ทั้งโรคภัยไส้ถีบเข้าบีบบี้　　ตามขยี้ตัวตนไยทนยั้ง
เข้าโจมตีบุกรุกทุกข์ประดัง　　จงอย่าหวังว่าตัวเลิศดูเพริศพราว

มรณาไม่เลือกหน้าว่าหนุ่มแก่　　ต้องตายแท้เด็กหนุ่มทั้งกลุ่มสาว
อย่านึกว่าร้อยปีชีวิตยาว　　ไม่ควรกล่าวว่าโลกนี้มีสุขพอ
อย่าเห็นผิดคิดชั่วมัวประมาท　　ว่าตัวอาตม์ชื่นชุ่มยังหนุ่มปร๋อ
จงเรียนรำทำดีให้มีพอ　　อย่าเที่ยวก่อกรรมชั่วตัวจัญไร

จงเปลี่ยนสับกลับใจใหม่เจ้าข้า　　ปลูกศรัทธาเสริมสร้างทางเสียใหม่
จงอุดหนุนบุญกันมั่นใจไว้　　อย่าพัวพันในบาปหยาบมืดมน
ทานมัยมีไว้อย่าได้ขาด　　หมั่นใส่บาตรทำบุญหนุนกุศล
อนุเคราะห์ญาติมิตรสนิทตน　　ทั้งคนจนเผื่อแผ่อย่าแชเชือน

คุณบิดามารดาบูชาเกิด ก่อให้เกิดบุญใหญ่หาใดเหมือน
ทางสวรรค์ส่งให้ใคร่ขอเตือน อีกทั้งเพื่อนเกื้อกูลพูนลาภปอง
ศีลมัยจงรักษาอย่าปล่อยปละ จงชำระกายใจอย่าให้หมอง
จงงดเว้นทุจริตนำผิดครอง อีกทั้งเหล้ากัญชาก็อย่าเมา

จงงดเว้นฆ่าสัตว์ตัดชีวิต อย่ากอร์ปกิจกรรมหนักลักของเขา
ทั้งผัวเมียคนอื่นอย่าขืนเอา อย่ามัวเมาเอาใจตัวไม่กลัวใคร
ภาวนาหมั่นตรึกฝึกดวงจิต อย่าไปคิดให้เศร้าหมองจงผ่องใส
เผากิเลสให้เร่าร้อนจรจากไป เผาให้ไหม้หมดทั้งวงศ์เป็นผงคลี

พระสอนว่าบุญนี้เป็นที่พึ่ง ตามส่งถึงเมืองแมนแดนสุขี
เป็นเสบียงเลี้ยงดูชูปราณี สิ้นชีวีเสวยผลไม่ทุกข์จน
รีบทำบุญคุณไว้ให้พูนเพิ่ม รีบต่อเติมศีลทานการกุศล
ภาวนารีบอบรมข่มใจตน จะบันดลสันติสุขทุกเวลา

ท่านเจ้าคุณสร้างกุศลไว้ล้นหลาก ไม่ลำบากในปรภพประสบหนา
คุณความดีมากเหลือเหนือคณนา ปวงประชาทุกถ้วนหน้าสาธุการ
จึงขอน้อมพร้อมขอวโรกาส อภิวาทตั้งจิตอธิษฐาน
ขอวิญญาณเจ้าพระคุณอุ่นสำราญ ไปนิพพานสุขสันต์นิรันดร์ เทอญ ฯ

ยอดพระ......

——— จากไปแล้ว

เมื่อใกล้งานพระราชทานเพลิงศพเข้ามา ก็มีจิตระลึกถึงคุณธรรม ความดีงามของท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ และคิดว่าจะได้ไปกราบอย่างใกล้ชิดอีกสักครั้ง

ความจริงข้าพเจ้าก็มิใช่ศิษย์สนิทสนมอะไรมาก *เพียงแต่ปีละครั้งที่พระคุณท่านได้มาพักในวัดเทพศิรินทราวาส ข้าพเจ้าก็ได้เห็นคุณงามความดีของพระคุณท่าน พร้อมทั้งกาย วาจา น่าเคารพ น่าจดจำ เป็นพระตัวอย่าง เป็นยอดพระจริง ๆ มีอะไรเล็กน้อยก็นำไปถวาย และทราบว่าท่านชอบข้าวต้ม ก็ทำข้าวต้มถวายบ่อย ๆ*

ได้ยินจากหนังสือหรือจากใครพูดก็จำไม่ได้ว่า การทำบุญกับพระที่ปฏิบัติดี มีวินัยเคร่งครัด มีอานิสงส์มาก เหมือนปลูกพืชในเนื้อนาดี ก็ได้ผลดี!

ทุกครั้งที่ข้าพเจ้าได้พบ ไม่เคยได้ยินท่านแสดงวาจาเอะอะ มีแต่สอนธรรมะ ใช้เสียงเบา ๆ และไม่โอ้อวด ไม่ใช้ความรู้มากพูดข่มคนที่รู้น้อย ทั้งที่พระคุณท่านไม่เคยทราบว่าข้าพเจ้าเป็นคนบ้านไหน มาจากไหน ท่านก็พูดทักถามก่อนทุกครั้ง ไม่ปล่อยให้เก้อ ไม่เลือกทักว่า ใครจะมีหรือจนอย่างไร

แม้ก่อนวันมรณภาพเพียง ๑–๒ วัน ท่านก็มีสติไม่ลืมหลง ยังเมตตาใช้ปลายนิ้วเรียกข้าพเจ้าให้เข้าไปใกล้ ๆ และสั่งว่า *"พระสวัสดิ์บวชแล้วให้ไปอบรมในสำนักกัมมัฏฐานเลย"*

เมื่อเขียนมาถึงตอนนี้ก็มีอาการตาเต้น คล้ายกับเด็กจวน ๆ จะร้องไห้ แต่พยายามหาคำสอนตามที่ได้อ่านได้ยินมาหักห้ามไว้ แล้วเตือนตัวเองว่า *"การพลัดพรากจากของรัก ของชอบใจ เป็นของธรรมดา แม้เราผู้กำลังเขียนอยู่นี้ก็ไม่มีกำหนดว่า จะแตกดับไปเมื่อไร"*

พระคุณอาจารย์ที่รักและเคารพมาก ๆ ท่านก็แสดงให้รู้ ให้เห็นอยู่บ่อยๆ เช่นท่านเจ้าคุณพรหมมุนี ท่านพ่อลี และทั้งที่ไม่ใช่พระอาจารย์ แต่เป็นพระที่ดีน่ารัก น่าเคารพ อีกจำนวนมาก ท่านก็ต้องไปเป็นธรรมดา

เคยท่องจำคำกลอนของท่านเจ้าคุณมหานายกไว้ได้ตอนหนึ่งว่า :–

"อนิจจังสังขาราว่าไม่เที่ยง เกิดเท่าไรตายเกลี้ยงไม่เหลือหลอ
ทั้งผู้ดี เข็ญใจ ตายเตียนตอ ถึงตัวหมอก็ต้องตายวายชีวัน
แม้พระพุทธองค์ทรงล้ำเลิศ แสนประเสริฐเหนือเหล่าชาวสวรรค์
ทั้งอินทร์, พรหม, ยม, ยักษ์, พรรคคนธรรพ์ แลทั้งสรรพ์ศาสดาทั่วธาตรี
แต่ก็ทรงดับขันธ์นิพพานแล้ว ไปเมืองแก้วล่วงทุกข์เป็นสุขศรี
เหลือพระธรรมคำสอนและเจดีย์ อนุสาวรีย์แก่เหล่าชาวนิกร

เมื่อสังขารทั้งหลายล้วนไม่เที่ยง เราจะเลี่ยงควรคิดจิตนุสรณ์
ทุกเวลาสายัณห์ตะวันรอน จะหลับนอนควรคิดอนิจจัง ...."

บางเวลาข้าพเจ้าก็ลืมคำสอนของอาจารย์ ก็มีโลภ โกรธ หลงมากพอใช้ พอนึกถึงคำสอนของครูอาจารย์ได้ ก็เบาบางลงบ้าง และพยายามละชั่วทำดีอยู่เสมอ

หากกุศลเกิดขึ้นจากการทำดี เพราะการปฏิบัติบูชาแล้ว ขอส่วนกุศลนั้นจงถึงแก่ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ และขอให้พระคุณท่าน จงลุถึงสุคตินิพพาน เทอญ

สมาน ศิลปวิเศษกุล

อุปัชฌาย์รำลึก

ลุยี่สิบสองเขตขึ้น ตุลา คมเฮย
สองสี่เก้าห้ามา ศกตั้ง
ชีวิตเพศบวชมา เริ่มใหม่ ข้าฯแม่
มีพระธรรมเจดีย์ยั้ง หยุดไว้สั่งสอนฯ

รอนรอนชีวิตนี้ ผ่านไป
ได้ศึกษาธรรมวินัย เพื่อรู้
วัดโพธิ์แต่งปรุงใจ ปฏิบัติ
ครบสิบปีที่สู้ ท่านนั้นฝึกฝนฯ

คนดีเพราะท่านนั้น หลากหลาย
การศึกษาท่านหมาย จิตตั้ง
เพื่อปรุงแต่งใจกาย เหล่าศิษย์
ให้นึกคิดเหนี่ยวรั้ง ส่งให้ชีพเจริญฯ

เผชิญธุรกิจด้วย ใจหาญ
องอาจในกิจการ ใหญ่น้อย
ตั้งจิตเที่ยงต่อกาล ประพฤติ ดีฮา
มุ่งสอนความเรียบร้อย จุดตั้งปรารถนาฯ

ทุกทิวาค่ำเช้า ทำวัตร
ฟังเทศน์ก็ไม่ขัด สักครั้ง
เป็นตัวอย่างเที่ยงชัด ของศิษย์
เมื่อขาดหมายว่าตั้ง ป่วยไข้เบียดเบียนฯ

ท่านเพียรแนะชาติเชื้อ จีนญวน แขกฮา
ให้นับถือศาสน์มวล พุทธเจ้า
ฟังเทศน์รับศีลควร ประพฤติ
เลี้ยงพระเณรเพลเช้า เข้าวัดเป็นประจำ ฯ

ท่านทำตัวอย่างให้ เณรพระ
โดยทุกวันบิณฑะ บาตรเช้า
พร้อมทั้งวิสาสะ เหล่าศิษย์
เพื่อเชื่อมสัมพันธ์เป้า สุดท้ายสามัคคี ฯ

ท่านมีโอกาสแล้ว สนทนา ธรรมแฮ
กับพระและศิษยา— นุศิษย์นั้น
พบนักปฏิบัติมา ร่วมกิจ เสมอแม่
ทุกทิวาท่านกลั้น นึกน้อมภาวนา ฯ

ท่านลาจากศิษย์แล้ว วันพุธ
สิบเอ็ดกรกฎาสุด ศกห้า
เกียรติคุณมิได้คุด แต่โด่ง
ฟุ้งเฟื่องระบือกล้า ทั่วแคว้นแดนอิสาณ ฯ

งานดีมีเกียรติก้อง ขจรไกล
คุณธรรมคือกำไร ท่านแท้
แน่นักท่านจักไป พรหมโลก
เพราะสมณธรรมแล้ วัตรนั้นส่งเสริม ฯ

พระมหาสมบูรณ์ อาปุญโญ
วัดมกุฏกษัตริยาราม พระนคร

ใต้ร่มมะม่วง

ส.ณ. สิทธิพงศ์ บุตรอินทร์ ป.
วัดบวรนิเวศวิหาร

เป็นเวลานานถึง ๔ ปี เศษ ๆ เท่าที่ข้าพเจ้าได้อยู่ในอ้อมอกอันอบอุ่น ภายใต้ร่มเงาของความกรุณาปราณี เปี่ยมล้นด้วยเมตตาธรรมอันสูงส่งของหลวงปู่ ช่วเวลาเพียงเท่านั้น มันบรรดาลคุณค่าและความหมายแก่ชีวิตน้อย ๆ ของข้าพเจ้าอย่างล้นเหลือ จินตนาภาพต่าง ๆ ที่เคยผ่านประสาทอันเป็นผลิตผลของสิ่งแวดล้อมบวกเข้ากับกาลเวลาตลอดทั้งประสพการณ์ต่าง ๆ ยังคงสอดแซกประทับเป็นรอยจารึกอยู่ในความทรงจำของข้าพเจ้าตลอดมา เปรียบเหมือนว่านกน้อย ๆ ที่มีขนปีกยังไม่งอก ถูกนักบุญนำจากป่าทึบมาเลี้ยงไว้ หัดให้บิน สอนให้ลืมตามองดูความศิวิไลซ์ ความกระเสือกกระสนดิ้นรนและความผันผวนของสังคม ...

บัดนี้ขอให้เรายืนอยู่ตรงประตูหน้าวัด เงยหน้าแหงนมองดูพระอุโบสถวัดโพธิสมภรณ์อันสูงตระหง่าน หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสามชั้น ต่อหน้ามุขยื่นออกทั้งสองข้าง ตกแต่งด้วยช่อฟ้าใบระกาตลอดทั้งเครื่องประดับอันล้ำค่า ผนังทาด้วยสีเหลืองไข่ไก่ มองดูหน้ามุขจะเห็นรูปใบโพธิ์และรูปเจดีย์อันเป็นอนุสรณ์ถึงหลวงปู่ท่าน เวลาลมพัดจะกระทบกับกระดิ่ง ซึ่งห้อยระย้าอยู่ จะได้ยินเสียงไพเราะวังเวงดังเพลงสวรรค์ ประหนึ่งถูกมนต์ขลังสะกดหัวใจให้ลอยคว้างอย่างไร้จุดหมาย และคล้ายกับว่าตัวเราเองได้ย่างเข้ามาในเขตแดนแห่งความสงบสุข จากการเดินทางไกลเมื่อยล้า และเข้ามาพักในร่มโพธิ์ทองสพรั่งไปด้วยกิ่งก้านสาขามีใบดกหนาแผ่คลุมไปทั่วทิศทั้งสี่ฉะนั้น แล้วขอให้เรา หวนคิดย้อนหลังคืนไปสักสี่ปี ระยะนั้นเป็นระยะที่กำลังทำการรื้อหลังคาพระอุโบสถ วันนั้นจำได้ว่าเป็นวันโกน หลังจากทำวัตรเช้าเสร็จแล้วหลวงปู่หันมาทางพระเณรทั้งหลายกล่าวว่า "เออ พวกเจ้าทั้งหลาย ตั้งแต่วันนี้ไปพวกเราจะรื้อหลังคาโบสถ์เพื่อสร้างใหม่ ดังนั้น หลังจากฉันเพลเสร็จแล้ว วันนี้ขอให้ทุกคนมาช่วยกัน" วันนั้น ตอนบ่าย

แดดช่างร้อนเสียนี่กระไร พระเณรต่างก็มาพร้อมกัน แต่ทุกคนคาดไม่ถึงที่ได้เห็นหลวงปู่มาถึง

อุโบสถก่อน และกำลังปีนขึ้นบันไดเหล็กที่สูงชัน ตั้งแต่พื้นข้างในนาบไปตามฝาผนังจนถึงเพดาน โอ..... บันไดอันนี้มันสูงชันพิลึก ในชีวิตของข้าพเจ้าไม่เคยปีนของสูง ๆ อย่างนี้มาก่อนเลย แต่พอแหนมองอีกครั้งหนึ่ง หลวงปู่กลับหายวับไปเสียแล้ว ขอให้เราทั้งหลายคิดดูเถิด อย่าว่าแต่ท่านผู้ทรงวัยวุฒิเลย แม้ขนาดเรา ๆ ท่าน ๆ ที่ยังหนุ่มแน่นเช่นนี้ เมื่อมองจากเพดานลงมาทำให้ตาลาย เวียนหัวไปหมด แต่หลวงปู่เท่านั้นเป็นองค์แรกที่ปีนขึ้นไปถึงก่อน เมื่อทุกคนขึ้นบนเพดานหมดแล้ว หลวงปู่สั่งว่า "สิทธิ์" เจ้ากับเพื่อนไต่ขึ้นไปอีก ไปรื้อกระเบื้องข้างบนให้แดดส่องเถอะ แล้วจึงตีดระแนงปีนขึ้นไปทุบอกไก่ เพราะต้องรื้อข้างบนก่อน" ท่านทั้งหลายฟังเอาเถอะ จะให้ข้าพเจ้าปฏิบัติตามคำสั่งโดยทันทีทันใดได้อย่างไร แค่ปีนบันไดขึ้นมาถึงเพดานนี้ก็กลัวจะตายอยู่แล้ว ที่ไหนจะต้องต่อความสูงกว่านี้ขึ้นไปอีกได้เล่า มันก็เท่ากับว่าข้าพเจ้าแบกชีวิตขึ้นไปหาความตายเท่านั้น ข้าพเจ้าสั่นสท้านไปทั้งตัว อยากจะร้องไห้กับความเป็นเด็กของตัวเองเหลือเกิน แต่แล้วก็ได้รับแรงกระตุ้นจากคำของท่านว่า *"เอาเถอะ ฉันรู้ดีว่าเจ้ายังเป็นเด็ก แต่ขอให้ฉันสรรเสริญเด็กที่มีนิสัยเชื่อมั่นในตัวเอง เด็กที่ดีเท่านั้นแหละจึงสามารถไต่ขึ้นมาถึงนี่ได้ และเขาจะไต่ขึ้นไปจนถึงที่สุด"* ข้าพเจ้ากลืนน้ำลายเหนียว ๆ ผ่านลำคอได้อย่างแสนจะลำบาก เสร็จแล้วก็ชวนเณรอีก ๔–๕ องค์ถือค้อนปีนขึ้นไปตามขื่อจนทลุหลังคาได้ ขึ้นไปนั่งตรงอกไก่แล้วเริ่มลงทำงานต่อไปราวกับว่าจิตใจไม่อยู่กับเนื้อกับตัว มองลงมาข้างล่างด้วยหัวใจหวาดเสียว

เย็นวันเดียวกันนั้น หลังจากทุกคนลงจากหลังคาโบสถ์แล้ว ก็พากันมานั่งพักเหนื่อยที่ใต้ร่มมะม่วง เพื่อฉันน้ำดื่ม แต่น้ำอันนั้นก็คือ "น้ำมะตูมต้มกับน้ำตาล" ข้าพเจ้านั่งพับเพียบพลางต่ำหมากอยู่ใกล้ ๆ หลวงปู่แล้วถวายท่าน ท่านกล่าวว่า "วันนี้ข้อยเลี้ยงเต็มที่ พวกเจ้าช่วยแจกกันฉันให้อิ่มทีเดียวนะ" ท่านทั้งหลาย **เพราะรสหวานของน้ำมะตูมต้มเท่านั้นที่ทำให้ทุกคนลืมเหนื่อยได้สนิทฉะนั้นหรือ ? หรือว่าเพราะน้ำใจกอร์ปด้วยเมตตาธรรม–ความรักฉันท์พ่อกับลูก–ความเอื้ออารี ของหลวงปู่เป็นสำคัญ ? แล้วแต่ท่านทั้งหลายจะคิดเอาเอง ตรงนี้** ข้าพเจ้าสนองพระเดชพระคุณท่านได้เพียง ๒ แก้วเท่านั้น ทันใดนั้นหลวงปู่ก็หันมาทางข้าพเจ้าพลางพูดว่า

"สิทธิ์เอ๋ย! เจ้าจะมีประโยชน์อันใดกับความขลาดที่เกาะกินนิสัยของเจ้าอยู่ตลอดเวลา โลกย่อมเตรียมหนทางไว้ให้แก่บุคคลที่กล้าในทางที่ถูก รู้จักใช้หัวคิดที่มั่นคงของตน คนเช่นนี้ดีหลาย! ย่อมเป็นที่ต้องการของสังคมทุกหนทุกแห่ง แต่ผู้ที่ขาดขันตีขาดกำลังใจ ดูถูกสมรรถภาพของตนเอง คอยเอนหลังพิง เกาะแขนผู้อื่นอยู่เนืองนิจไม่รู้จักโตนั้น ย่อมมีช่องว่างเหลืออยู่น้อยสำหรับคนพวกนี้ ดูโน้นซิ! อกไก่ข้างบนโน้น ถ้าเจ้าขยาดกลัวเสียแต่แรกเจ้าก็จะขึ้นไปไม่ถึง อย่าลืมว่าโลกย่อมสอดส่องสายตาหาเฉพาะแต่บุคคลผู้รู้จักใช้กำลังความคิด กำลังกายของตนเอง สิ่งที่จะนำเจ้าเข้าไปสู่หลักชัย ณ เบื้องหน้าโน้น อยู่ในตัวของเจ้าเอง อยู่ที่ความมุ่งหวังที่มั่นคงของเจ้าอยู่ที่หัวคิดพิจารณาญาณของเจ้าเองต่างหาก หาได้อยู่ที่อ้อมอกของบุคคลอื่นโดยโสดเดียวไม่ ผู้ที่เป็นทาส เป็นเหยื่อแห่งความคิดของคนอื่นร่ำไปนั้น ก็คือผู้ที่มองเห็นสิ่งใดเป็นของยากลำบากไปเสียหมด ดูถูกน้ำใจตัวเอง ทับถมตัวเองและครุ่นคิดอยู่แต่ว่าเราจะทำไม่ได้ ทำไม่สำเร็จเท่านั้นเจ้าไม่ควรเป็นอย่างที่เคยเป็นมาแล้วเลย เจ้าเรียนนักธรรมตรีเคยท่องพุทธภาษิตที่ว่า "อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ" มาแล้วมิใช่หรือ? ขอให้เจ้าระลึกถึงอยู่เสมอว่า การทำงานหนัก เช่นวันนี้เป็นตัวอย่าง คือพรอันประเสริฐ การทำงานหนักทำให้เกิดคุณสมบัติ สมเป็นมนุษย์ที่ดีอย่างแท้จริง การทำงานหนัก โดยกล้าเสี่ยงตัดสินใจโดยรอบคอบ จะทำให้เจ้าบรรลุผลสำเร็จในหน้าที่ ๆ เจ้ากระทำอยู่การกระทำงานหนักด้วยการใช้หัวคิดที่ดีที่ถูกต้องตามทำนองครองธรรมเป็นกุญแจไขเอาแก้วสารพัดนึก เป็นระหัสลับแห่งผลสำเร็จทั้งหลาย ทั้งในทางธรรมนิยมและวัตถุนิยม เจ้าจงคอยดูโบสถ์หลังนี้ซิ! ถ้าทุกคนปลูกความนึกคิดเสียแต่แรกหวั่นกลัวท้อใจเสียแต่แรก ๆ ว่าจะไม่สำเร็จ แน่นอนละโบสถ์หลังนี้ก็ต้องอยู่ตามสภาพเดิมของมัน เจ้ายังจำได้มิใช่หรือว่า เจ้าขึ้นหลังคาโบสถ์เมื่อสักครู่นี้ได้ก็เพราะก้าวเท้าก้าวแรกเหยียบบันไดขั้นแรกขึ้นไป และเรื่อย ๆ ไม่หยุด ถ้าเจ้าไม่ยอมเหยียบขั้นแรกแล้วผลจะเป็นอย่างไร

สิ่งที่มนุษย์ต้องการนั้นมิใช่ความปราชญ์เปรื่องอย่างเดียว หากแต่เป็นความมุ่งหวังที่แน่นอน หนักแน่นไม่หวั่นไหว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การทำงานด้วยการสรวมวิญญาณของนักเสียสละอย่างบริสุทธิ์ใจ ใฝ่ฝันและสนับสนุนแต่ความปรองดองกัน ลด

มมังการให้น้อยลง สลัดเสียได้ซึ่งอหังการ ปล่อยกระแสความดีของเราให้กระทบกับความดีของคนอื่น เป็นผู้มีความเชื่อมั่นเด็ดเดี่ยว มั่นคงในตัวเอง บังคับจิตใจให้สอดคล้องกับทัศนคติของตนเอง วางระดับการตัดสินใจแต่ละครั้งให้ถูกต้องเป็นมูลฐาน และฝังความรักให้มั่นคงในการปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง และผู้อื่นด้วยความเต็มอกเต็มใจ แล้วเจ้าจะประสบแต่ความสุข ความรุ่งโรจน์ในการดำรงชีวิตตลอดไป"

ท่านทั้งหลายคำเตือนสั้น ๆ ส่วนหนึ่งเท่าที่ข้าพเจ้าจำได้และท่องจนขึ้นใจ ที่เล่ามาแล้วนี้ มันเป็นสิ่งที่ล้ำค่าที่สุดแก่การแก่การแบกหามชีวิตของข้าพเจ้า เป็นเหมือนน้ำทิพย์ที่ข้าพเจ้าได้มีโชครับจากท่านดื่มลงไป เป็นถ้อยคำที่คอยกระตุ้นเตือนเพิ่มพูนกำลังใจของข้าพเจ้าผู้กำลังมีอนาคตมืดมน หวังคืบคลานไปสู่แสงสว่างแห่งชีวิต เช่นกับผู้หวังความเจริญให้แก่ตนเองทั้งหลาย เป็นคติคอยสกิดหัวใจของข้าพเจ้าจนถึงบัดนี้ และจะตลอดไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่ มันเป็นเวลา ๔ ปีที่ข้าพเจ้าได้อาศัยอยู่ภายใต้ร่มบารมีของหลวงปู่ด้วยความสะดวก สุขสบายทั้งในด้านการศึกษาเล่าเรียนและอื่น ๆ ข้าพเจ้าเป็นหนี้บุญคุณของท่านและวัดโพธิสมภรณ์ อย่างหาวันจะสิ้นสุดมิได้ แต่อนิจจา ! บัดนี้หลวงปู่ท่านอยู่ที่ไหน ท่านจากเราทั้งหลายไปเสียแล้ว โดยไม่มีวันจะกลับคืนมา ใต้ต้นมะม่วงต้นนั้นไม่เหลือไว้แม้แต่รอยของหลวงปู่ คงเหลือแต่ความดี ชื่อเสียงและแนวทางปฏิบัติอันหอมกรุ่น ฝากจารึกไว้ในจิตใจของเราท่านทั้งหลายชั่วกัลปาวสาน.

โอ้ ! ชีวิตใยผิดกับความฝัน ดุจดังควันประทีปรีบอับเฉา
ก้องด้วยชื่อลือด้วยยศมาจดเรา แล้วกลับเศร้าเมื่อหมดเชื้อมาเกื้อกูล
เพียงกรรมดีเท่านั้นยังเหลืออยู่ ไว้เป็นคู่ฟ้าดินไม่สิ้นสูญ
ตามล้างผลาญความทุกข์สุขเพิ่มพูน สิ้นอาดูรสิ้นโศรกวิโยคเอย.

อะไรที่ยังอยู่ ▲ ▲

โดย

วัฒนา ธีระ พรหมสาขา

เจ้าคุณธรรมเจดีย์ (พันธุลเถระ) ท่านเคร่งต่อการปฏิบัติในทางวิปัสสนาเป็นปรกติ ในเวลากลางวันเมื่อไม่มีผู้มาเยี่ยม ท่านจะนั่งวิปัสสนาตลอดเวลา เวลากลางคืนท่านจะนอนหลับน้อยที่สุดโดยอยู่กับการนั่งวิปัสสนา เพื่อให้จิตใจเกิดปัญญาและมุ่งต่อธรรมอันสูงยิ่ง ในมัชฌิมวัยธุระกิจของคณะสงฆ์ท่านก็มิได้หมกมุ่น เพราะมีเจ้าคณะจังหวัดธรรมยุตรับไปปฏิบัติโดยเฉพาะอยู่แล้ว จึงมีเวลาพอที่จะบำเพ็ญเพียรทางพุทธศาสนาได้เต็มที่ ท่านได้เคยอบรมข้าพเจ้าและคนอื่น ๆ เสมอว่า โอกาสที่จะสะสมความดีนั้นมีอยู่แตกต่างกัน แต่เมื่อใดคนใดได้โอกาสที่จะเสริมสร้างความดีแล้วก็จงอย่าได้ละโอกาสนั้นเสีย ข้าพเจ้าผู้เขียนยังจำคำพูดของท่านคำนี้ได้ดีที่สุด และพยายามกระทำความดีทั้งทางโลกและทางธรรมอยู่โดยมิได้ละเว้น

การบำรุงวัดวาอารามและโบสถ์วิหารให้คงทนถาวรยิ่ง ๆ ขึ้นไปนั้น ย่อมตกอยู่แก่เจ้าอาวาส ในระยะที่เจ้าคุณธรรมเจดีย์ยังหนุ่มแน่นอยู่นั้น ก็มีจิตใจผูกพันธ์ให้วัดโพธิสมภรณ์เจริญก้าวหน้าเช่นวัดอื่นๆ แต่มาในระยะมัชฌิมวัยร่างกายซุดโซมการบำรุงวัดโพธิสมภรณ์ จึงแล้วแต่ทายกทายิกาจะช่วยกันเสริมสร้าง การปฏิบัติของทายกทายิกาวัดนั้น ถ้าหากผู้เข้าเกี่ยวข้องได้แสดงลักษณะการกระทำให้เป็นที่กระจ่างชัดไม่มีสิ่งใดเป็นเงื่อนงำก็ย่อมได้รับคำชมมากกว่าคำติ แต่ถ้าผู้นั้นมีอะไรชักจะปกปิดไม่ใคร่อยากจะเปิดเผยสิ่งที่กระทำ ตลอดถึงเมื่อซักถามมักแสดงต่อผู้ซักถามด้วยอาการไม่เป็นที่พอใจ ก็มักจะมีคำติมากกว่าคำชม ดังนั้นน้อยคนที่จะคงอยู่ในการเป็นผู้นำของทายกทายิกาได้ดี คงมีแต่เฉพาะผู้มีจิตใจแข็งเท่านั้น แม้ถึงกระนั้นก็ย่อมหวั่นไหวไปกับถ้อยคำของผู้ไม่พายแต่เอามือหรือเท้ารานำ้ ดังนั้นในระยะหลังเมื่อเจ้าคุณธรรมเจดีย์ต้องการจตุปัจจัยมาเสริมสร้างโบสถ์ที่นับแต่จะชำรุดผุพัง ให้มีสภาพดีขึ้นจึงไม่มีผู้ใดที่จะเป็นกำลังให้แก่ท่าน แม้จะร้องขอให้ผู้ใดมาช่วยเป็นกำลังก็ไม่มี **ลงท้ายท่านเจ้าคุณต้องออกเดินหาจตุปัจจัย**

ด้วยแรงกายอันอยู่ในวัยชราของท่านเอง ท่านเคยกล่าวต่อหลาย ๆ คนว่า เป็นห่วง กลัวจะตายเสียก่อนโบสถ์จะสำเร็จ แต่ด้วยแรงอธิษฐานของท่านโบสถ์นี้ก็สำเร็จ และเมื่อมีการฉลองแล้วท่านก็จากพวกเราไปอย่างไม่กลับมาอีก คงทิ้งไว้แต่โบสถ์ และรูปหล่อซึ่งเป็นเหมือนตัวท่านขณะมีชีวิตอยู่เท่านั้น โบสถ์วัดโพธิสมภรณ์และรูปหล่อท่านเจ้าคุณนี้ จึงเป็นอนุสรณ์ให้รำลึกถึงท่าน

ยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่ท่านเจ้าคุณเหลือไว้ให้แก่ลูกหลานและศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย คือ "วัดดอยธรรมเจดีย์" วัดนี้ตั้งอยู่ในหมู่บ้านตองโขบ อำเภอเมืองจังหวัดสกลนคร บ้านตองโขบ ตั้งอยู่ริมทางรถยนต์สายสกลนคร–นาแก ก.ม. ๒๐ แต่วัดดอยธรรมเจดีย์นี้ยังตั้งอยู่ที่เชิงเขาห่างจากหมู่บ้านตองโขบไปอีก ๑๒ ก.ม. รวมเป็นห่างจากจังหวัดสกลนคร ๓๒ กิโลเมตร เป็นวัดที่ตั้งอยู่เชิงเขา มีลานวัดสูงขึ้นไปชั้น ๆ มีศาลาการเปรียญตั้งอยู่ในลานชั้นต่ำ มีโบสถ์ตั้งอยู่ในลานชั้นกลาง และมีพระพุทธไสยาศน์อยู่ในลานชั้นสูง วัดนี้เรียกว่าวัดดอยธรรมเจดีย์มาตั้งแต่เจ้าคุณธรรมเจดีย์ยังมีชีวิตอยู่ ท่านมักจะมานั่งวิปัสสนาในวัดนี้พร้อมด้วยบรรดาศิษย์และทายกทายิกาเสมอ เจ้าคุณธรรมเจดีย์จากพวกเราไปแล้วคงเหลือไว้แต่ชื่อวัดเป็นอนุสสรณ์ วิญญาณของท่านแม้สถิตย์อยู่ที่ภพใด ผู้ใดใคร่จะระลึกถึงท่านก็คงหมั่นไปบำเพ็ญเพียรที่วัดดอยธรรมเจดีย์นี้เสมอ ๆ สมดังพุทธศาสนาสุภาษิตที่ว่า

"รูปํ ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ" ซึ่งแปลว่า รูปย่อมย่อยยับได้ แต่ชื่อและโคตรไซร้ บ่สิ้นศูนย์หาย!

เจ้าคุณธรรมเจดีย์ได้ประสิทธิ์มนต์บทหนึ่งให้แก่ข้าพเจ้าดังนี้–

"นโม ฯ. (๓ จบ) พุทฺธ เมตฺตํ จิตฺตํ มม พุทฺธ พุทฺธานุภาเวน ธมฺม เมตฺตํ จิตฺตํ มม ธมฺม ธมฺมานุภาเวน สงฺฆ เมตฺตํ จิตฺตํ มม สงฺฆ สงฺฆานุภาเวน" จะนำไปใช้อย่างใดในทางที่ชอบก็แล้วแต่จะอธิษฐานใช้ ได้

คำไว้อาลัย

วันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นวันที่พวกศิษย์ ของท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ จะลืมเสียมิได้ พวกศิษย์ต้องศูนย์เสียร่มโพธิ์ทอง เพราะท่านเป็นผู้ควรแก่การเคารพ บูชา ของศิษย์และผู้พบเห็น ความเศร้าโศก รันทดในครั้งนี้ จะตราตรึงจิตใจของพวกศิษย์ไป นาน ข้าพเจ้าได้อาศัย ร่มโพธิ์ทองท่านหนึ่งปี ซึ่งเป็นเวลาเพียงเล็กน้อย ข้าพเจ้าก็พอ จะรู้ นิสัยใจคอท่านได้ดี เพราะท่านเป็นคนเปิดเผย พูดจริง ทำจริง รวดเร็ว ทันใจ ถูกต้องเรียบร้อย คำว่า ช้าไม่เคยมีในนิสัยของท่านเลย ท่านเป็นคนที่เอาใจใส่ ต่อความเป็นอยู่ ของคณะศิษย์เสมอต้น เสมอปลาย เหตุการณ์ครั้งหนึ่ง ก่อนที่ข้าพเจ้าจะมาอยู่วัดโพธิ์ ฯ ขณะนั้น ท่านอาจารย์สมร ซึ่งเป็นคนที่เคารพของข้าพเจ้า ท่านเอาข้าพเจ้ามาฝากกับท่านเจ้าคุณ ธรรม ฯ (กับเณรอีกสององค์) บังเอิญขณะนั้น วัดหนองสำโรง ซึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นใหม่ ยังไม่มีพระเณรอยู่ ท่านมีคำสั่งให้ท่านอาจารย์สมร กับข้าพเจ้าไปอยู่ ท่านบอกว่า ถ้าหาก ไปอยู่เรียบร้อยแล้ว ก็จะหารถรับส่งให้ เช้าเย็น ท่านอาจารย์สมรก็รับคำท่าน ว่าจะไปอยู่ ตามความประสงค์ของท่าน เมื่อไปอยู่ ได้ประมาณ ๒ เดือน ก็กลับมาอยู่วัดโพธิ์ตามเดิม เพราะ รถที่ท่านบอกว่าจะรับไปส่งเช้า – เย็น เกิดติดขัดบางประการ ข้าพเจ้าก็กลับมาอยู่วัดโพธิ์ ประมาณ ๒ เดือน ท่านอาจารย์สมรก็เสียลงด้วยโรคดีซ่าน ท่านก็เป็นธุระจัดทำศพให้ด้วยความ เรียบร้อย บุญคุณครั้งนั้นไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้ข้าพเจ้าลืมได้ ข้าพเจ้าได้อยู่อาศัยกุฎิหลุ่น แซ่บ๊อง ห้องเดียวเล็ก ๆ ต้องอยู่กันถึง ๔ องค์ พระสอง เณรสอง และอยู่กับด้วยความสบาย เพราะ อาศัยบารมีธรรมของท่าน เข้าลักษณะที่ว่าคับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก

ด้านธุระกิจศาสนา ท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความอุตสาหะพากเพียร ไม่เคยบ่นว่าเหนื่อยให้ศิษย์ทั้งหลายได้ยินเลย ถ้าเป็นกิจศาสนา อันจะเป็นประโยชน์ส่วนรวมแล้ว เป็นต้องทำ เวลาของตัวเองเกือบจะไม่มี ถึงอย่างนั้น ท่านก็เอาทั้งปฏิบัติและฝ่ายปริยัติมิได้ละเว้น

ทั้งสองด้าน ด้านปริยัติ อาทิตย์ละครั้งสองครั้งท่านต้องไปสอนด้วยตนเอง เพื่อสอบดูความเป็นไปของนักเรียน ฝ่ายปฏิบัติ การเดินจงกรม ภาวนาทำทุกวันมิได้ขาด ท่านจึงเป็นบุคคลที่ศิษย์ทั้งหลายจะต้องเอาเป็นตัวอย่างและควรที่จะเทอดทูน เคารพ บูชา ท่านเป็นผู้ที่จะหาบุคคลอื่นเสมอเหมือนได้ยาก

แม้ว่าสรีระของท่านจะแตกดับไปตามกฎธรรมดา แต่คุณงามความดี และคำสอนของท่านยังอยู่ไปชั่วกาลนานสมดังคำที่ว่า

พฤษภกาสร **อีกกุญชรอันปลดปลง**
โททนต์เสน่งคง **สำคัญหมายในกายมี**
นรชาติวิสัยที่วางวาย **มลายสิ้นทั้งอินทรีย์**
สถิตทั่วแต่ชั่วดี **ประดับไว้ในโลกา ฯ**

ฐิตสีโล ภิกฺขุ
วัดมกุฏกษัตริยาราม พระนคร

เจดีย์องค์นี้ไม่มีวันโทรม ★ ★ ★

พระมหาเกษม ธมฺมสุทฺโธ
วัดบุรณศิริฯ พระนคร

"เจดีย์" คำนี้ ย่อมเป็นที่ทราบดีในหมู่ชาวพุทธทั่วไป "เจดีย์" เป็นสถานที่สักการะ–เคารพ–บูชา มีความหมายในด้านจิตใจ "เจดีย์" ไม่เคยสร้างความเดือดร้อน ความทุกข์ให้แก่ผู้ที่ได้พบเห็น "เจดีย์" อำนวยความร่มเย็น ความรื่นรมณ์ ความอบอุ่นเท่านั้น...

บุคคลที่จะได้ชื่อว่า "เจดีย์" ก็ต้องเป็นผู้เจริญด้วย วัยวุฒิ คุณวุฒิ มีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ต่อทุก ๆ คน มุ่งมั่นสร้างแต่ความดี ความเจริญ แก่สังคมมนุษย์ โดยมิได้หวังผลตอบแทนมากมายนัก คือทำความดีเพื่อความดี !

บิดา–มารดา ที่ได้ชื่อว่า เป็นเจดีย์ของบุตร–ธิดา ซึ่งบุตร–ธิดาจะต้องเคารพกราบไหว้ ทั้งนี้ก็เพราะเจดีย์องค์นี้ จะให้แต่สุขกายสบายจิต ให้ความอบอุ่นทั้งในเวลาหลับและตื่น ฉันใดก็ดี พระคุณท่าน ท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ ผู้เป็นเจดีย์องค์ใหญ่ของภาคอิสาน ก็เช่นเดียวกัน พระคุณท่านมีจิตใจเปี่ยมล้นด้วยคุณธรรม พรหมวิหารต่อศิษยานุศิษย์ตลอดถึงชาวพุทธทั่ว ๆ ไป

แม้ว่าบัดนี้ เจดีย์องค์นี้จะได้แตกสลายไปแล้ว ตามกฎธรรมชาติของสังขาร ที่มีการตั้งขึ้นแล้ว ล้มลง เกิดขึ้นแล้ว ต้องสลายไป นั่นก็เป็นเพียงวัตถุธาตุ ที่จับต้องสัมผัสได้ด้วยตา–หู–จมูก–ลิ้นและกายเท่านั้น ส่วนคุณความดีที่พระคุณท่านได้เสียสละแรงกาย แรงใจสร้างไว้นั้นเป็นของอมตะ ยังสถิตอยู่คู่กับโลก และตั้งมั่นอยู่ในส่วนส่วนลึกของดวงใจทุก ๆ ดวงของศิษย์และชาวพุทธทั้งหลาย ประหนึ่งว่า เจดีย์องค์นี้ยังตั้งตระหง่านคู่ภาคอิสาน และจะตั้งอยู่ต่อไปในดวงใจของมวลศิษย์ชั่วนิจนิรันดร์

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสรู้จักพระคุณท่าน โดยการเข้ามาพึ่งร่มโพธิ์ทองของท่านในปี ๒๔๙๓ และตลอดเวลา ๗ ปีที่อยู่ภายใต้บุญบารมีของท่านนั้น ข้าพเจ้าได้รับแต่ความอบอุ่นทั้งกายและ

ใจ *เพราะท่านให้ความเมตตาเอ็นดู ความยุติธรรม เป็นกันเองอย่างพ่อกับลูก เมื่อลูกทำผิดท่านจะตักเตือนสั่งสอน ติเพื่อก่อ มิใช่ติเพื่อทำลาย ลูกทำดีมีการสอบได้ ตั้งอยู่ในโอวาท ท่านจะสรรเสริญด้วยใจจริง ปราศจากมายาการใด ๆ ทั้งสิ้น*

ในปีหนึ่ง ๆ พระคุณท่านมีลูกศิษย์ถึง ๗๐–๘๐ หรือ ๑๐๐ ซึ่งนับว่ามากโขแล้ว สำหรับวัดในชนบทเช่นอุดร ฯ ท่านสามารถให้ความร่มเย็นเป็นสุขอย่างทั่วถึง ไม่มีความทะเลาะแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น ปัดแข้งปัดขากัน ท่านสอนให้พวกเราอยู่กันอย่างพี่กับน้อง แบ่งกันกิน แบ่งกันใช้

การปกครองภายในวัด พระคุณท่านถือหลัก นิคคัยหะ ปัคคัยหะ ยกผู้ที่ควรยก ข่มผู้ที่ควรข่ม ไม่มีการถือพรรค ถือพวก ของเราของเขา ให้ความยุติธรรมเท่าเทียมกันหมด แม้กระทั่งการรับพระภิกษุ–สามเณรที่มาขอพึ่งใบบุญ ท่านก็มิได้ถือว่าคนจังหวัดของเรา อำเภอของเรา ตลอดถึงบ้านของเราจึงจะรับ ขอให้มีที่อยู่และอยู่เพื่อศึกษาเล่าเรียนจริง ๆ แล้วท่านรับไว้ทุกราย ท่านไม่ชอบสร้างความผิดหวังให้แก่ใคร ๆ ผู้ที่มีความหวังในตัวท่าน

เมื่อท่านรับเข้าไว้แล้ว ก็มิปล่อยปละละเลย สอดส่องสอบถามสุข–ทุกข์อยู่เสมอว่า "เป็นไง บิณฑบาตรพอฉันหรือเปล่า? อาหารล่ะพอกินหรือไม่?" เพียงเท่านี้ก็ทำให้ลูกๆของท่านตื้นตันใจพอแล้ว แต่ท่านยังถือว่า หน้าที่ของพ่อจะต้องสงเคราะห์ อนุเคราะห์ลูกๆเมื่อเห็นลูก ควรจะได้รับการอนุเคราะห์–สงเคราะห์เท่าที่จะทำได้ ด้วยความเมตตา เอ็นดู และความเสมอภาคของพระคุณท่านนี่เอง จึงมีภิกษุ–สามเณร ทั้งภาคอีสานหลั่งไหลมาพึ่งร่มโพธิ์แก้วของท่านปีละมาก ๆ

บุคคลที่ยังยึดเอาโลกนี้เป็นที่อยู่อาศัย เป็นที่แสวงหาเกียรติยศ ชื่อเสียง เป็นที่สร้างความสุขกาย สุขใจ โดยมิได้ทำงาน เพื่อความเจริญรุ่งเรือง เพื่อความศานติสุขแก่สังคมมนุษย์แล้ว เขาก็หาได้มีชีวิตอย่างสมบูรณ์ไม่

ชีวิตของพระคุณท่าน เกิดมาเพื่อทำงาน บำเพ็ญประโยชน์ทั้งแก่ตนและเพื่อนมนุษย์ ท่านมุมานะสร้างแต่ความดี ยึดมั่นอยู่ในหลักสองประการคือ ปริยัติ และปฏิบัติ

ท่านถือว่าคนเราจะเป็นคนได้ ก็ต้องอาศัยการศึกษาเล่าเรียน และจะเป็นคนอย่างสม-บูรณ์ได้นั้นก็ต้องมีการปฏิบัติตามมาอีกด้วย

การศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักวัดโพธิสมภรณ์ มีทั้งแผนกนักธรรมและแผนกบาลี ในปีหนึ่ง ๆ มีนักเรียนสอบได้เป็นจำนวนมากทั้งสองแผนก จนกระทั่งเป็นที่รู้จักกันดีทั่วภาคอิสาน ทั้งนี้ก็เพราะความเอาใจใส่ของท่าน แม้ว่าท่านจะรับภาระหนักทั้งในด้านการปกครอง การก่อสร้าง การเผยแผ่ แต่ท่านก็ยังแบ่งเวลาอีกโสดหนึ่งมารับหน้าที่ครูสอนหนังสือแก่ภิกษุ–สามเณร ในสมัยที่ข้าพเจ้าอยู่นั้น ก็มีมหาเปรียญอยู่เป็นจำนวนมาก ท่านก็หาได้วางมือไม่ โดยเฉพาะแผนกบาลีท่านเอาใจใส่เป็นพิเศษ พอสิ้นเสียงระฆังที่ตีเข้าโรงเรียน ท่านจะถึงห้องเรียน นั่งตำหมากคอยนักเรียนอยู่ก่อนแล้ว

การสอนของท่าน สอนเพื่อให้นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจจริง ๆ มิใช่ทำตามหน้าที่ หรือทำเพื่อต้องการอยากจะให้คนอื่น ๆ เห็นว่า เราเป็นคนขยัน ไม่มีเวลาว่าง

ในสมัยที่วิกฤตการณ์ระหว่างนิกายยังไม่รุนแรง–ดุเดือดนั้น นักเรียนในสำนักของท่านจะมีทั้งสองนิกายรวมกันเรียนอยู่ด้วยกัน ท่านไม่มีรังเกียจในความเป็นนิกาย คนมิใช่เป็นคนดีเพราะนิกายหรือลัทธิ เพราะเป็นแต่เพียงคำสมมติ ที่มนุษย์ช่วยกันเสกสรรปั้นขึ้นมาเท่านั้น ไม่ได้ช่วยให้คนเป็นคนดีหรือชั่ว ถ้าเผื่อว่าเขาผู้นั้นไม่กระทำเสียเอง

พระคุณท่านไม่มีหัวในทางแยกว่า ของเรา ของเขา ท่านถือว่า รวมกันดีกว่าแยกกัน พร้อมเพรียงกันดีกว่าแตกแยกกัน ในหมู่คนดีย่อมจะมีคนชั่ว และในทำนองเดียวกัน ในหมู่ของคนชั่ว จะไม่มีคนดีเจียวหรือ ที่ไหนมีมนุษย์ปุถุชนที่นั้นย่อมจะมีทั้งสองอย่าง เพราะสิ่งเหล่านี้จะมีปะปนกันอยู่ทุกหนทุกแห่ง ดุจสายลม แสงแดด เสียงเพลงและความโศกาดูร !

แต่นั้นก็มิได้หมายความว่า พระคุณท่านจะปล่อยให้คนที่ยังมิดีพอ ทรงตัวหรือทรุด ท่านพยายามที่สุด ถ้าเผื่อว่ามีทางใดที่จะช่วยคนจำพวกนั้นเป็นคนขึ้นมาได้เท่าเทียมกับเพื่อนฝูง ก็มิได้

นอนใจ ถึงจะเป็นการยากที่จะปลุกปั้นคนที่กำลังจะเสียคน หรือเสียคนแล้วให้เป็นคนขึ้นมา ท่านก็ชอบ เพราะมันเป็นการดีกว่าการที่ทำคนดีอยู่แล้วให้เป็นคนดีต่อไป ซึ่งใคร ๆ เขาก็ทำได้

เมื่อการศึกษาภายในวัดโพธิสมภรณ์เจริญแล้ว ท่านก็มิได้พอใจเพียงเท่านั้น ท่านยังใช้ความพยายามขยายกิจการของการเรียนบาลีให้แผ่กว้างออกไปยังอำเภอต่าง ๆ ที่เห็นว่าพอจะเป็นไปได้ โดยจัดส่งครูออกไปจำพรรษาสอนบาลีให้ ซึ่งข้าพเจ้าเองก็เคยได้รับใช้ท่านในเรื่องนี้มาแล้ว

ในสำนักเรียนทั่วไปจะถือว่า เดือนเมษายนเป็นเดือนพักผ่อน หยุดให้นักเรียนไปพักผ่อนตามอัธยาศัย ปิดเรียนทั้งสองแผนก แต่พระคุณท่านถือว่า เป็นเดือนเตรียมตัว โดยเปิดการอบรมนักเรียนใหม่ผู้ที่จะเข้าเรียนภาษาบาลีเป็นเวลา ๑ เดือนเต็ม เพื่อจะเข้าเรียนอย่างจริงจังในเดือนพฤษภาคม

ผู้อำนวยการ ครูใหญ่ ครูประจำชั้น หรือครูพิเศษ อยู่ที่ตัวท่าน ท่านไม่ยอมวางมือให้ใคร ท่านจะต้องแต่งตั้งสั่งการให้คน ๆ นั้นเป็นครูชั้นนั้นชั้นนี้

ครั้งหนึ่ง เมื่อท่านมาพักรักษาตัวอยู่ที่ ร.พ. จุฬาฯ ข้าพเจ้าก็ได้ไปเฝ้าปฏิบัติอยู่เสมอ ต่อมาวันหนึ่ง ขณะที่ข้าพเจ้าไปเฝ้าปฏิบัติอยู่นั้น ท่านได้เรียกให้ข้าพเจ้าไปเขียน จ.ม. ให้ ท่านบอกว่า "ฉันลืมแต่งตั้งครูสอนบาลีและธรรมบท นี่จวนจะถึงเวลาเปิดเรียนแล้ว ฉันกลัวว่าเขาจะลืม เอ้าเขียน" แล้วท่านก็บอกให้ข้าพเจ้าเขียนให้คนนั้นสอนอย่างนี้ คนนี้สอนอย่างนั้น ทั้งๆ ที่ท่านก็ยังนอนป่วยอยู่บนเตียงคนไข้ห้องพิเศษ ตึกสงฆ์ที่ ร.พ. จุฬาฯ

"ความสงบ เป็นการพ้นจากความหมุนเวียน การรู้ตามความเป็นจริง จึงพ้นจากทุกข์, ความเป็นกลางย่อมไม่มีมลทิน และการหมดมลทินแล้วชื่อว่า ย่อมไม่ตาย"

นี้คือสุภาษิตส่วนหนึ่งของพระคุณท่าน ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันว่า ท่านเป็นพระเถระที่ทรงไว้ซึ่งภูมิธรรมอันสูง มีความคิดใฝ่ฝันถึงสันติธรรม อันเป็นธรรมขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา

ปฏิปทาของท่านในด้านการปฏิบัติธรรม นับว่าท่านเป็นพระเถระที่หาได้ยากรูปหนึ่ง ท่านเป็นผู้ที่เคร่งในการทำกัมมัฏฐาน ท่านเอาใจใส่ต่อตัวเองในการกำจัด ขัดเกลากิเลส ตั้งมั่นอยู่ในข้อวัตรปฏิบัติของพระกัมมัฏฐานอย่างแท้จริง จนกระทั่งเป็นที่เคารพนับถือของพระกัมมัฏ-

ฐานทั้งหลายทั่วทั้งภาคอีสานและภาคอื่น ๆ ที่มี หรือจะเรียกว่า ท่านเป็นขวัญใจของบรรดานักกัมมัฏฐานทั้งหลาย ทั้งที่เป็นพระและคฤหัสถ์

ทุก ๆ ปีจะมีพระกัมมัฏฐานที่อยู่ตามถ้ำ ตามภูเขา อยู่ในวัดป่าที่ห่างไกลความสับสนวุ่นวาย ความอึกกระทึกครึกโครม และความศิวิไลซ์ของแสงสีวิทยาศาสตร์ เข้ามานมัสการท่านมิได้ขาด โดยเฉพาะจวน ๆ จะเข้าพรรษา

กัมมัฏฐานของท่าน มิใช่ว่าเกิดจากการศึกอย่างเดียว ท่านประพฤติปฏิบัติด้วย ปฏิบัติเพื่อเห็นธรรม เพื่อความเห็นจริง เพื่อความเป็นอมตะ เพื่อมุ่งความสงบอย่างแท้จริง ท่านถือว่าความสงบเป็นตัวความสุขได้จริงและแน่นอน เพราะเมื่อสงบแล้ว ความต้องการหรือความกระวนกระวายแห่งจิตจะดับหายไป

พฤติกรรมของท่านที่แสดงถึงการเป็นพระกัมมัฏฐานที่แท้จริง คือปกติท่านครองผ้าสีกลักบิณฑบาตรมิได้ขาดแม้ว่าฝนจะตกแดดจะออก ไหว้พระสวดมนต์มิได้ขาด และทำความเพียร มีการนั่งสมาธิ เดินจงกรม คุยธรรมะ วิจารณ์ธรรมะ แทนเรื่องข่าวสารการเมือง

ในวันหนึ่ง ๆ ท่านจะต้องทำความเพียรด้วยการนั่งสมาธิก็ดี เดินจงกรมก็ดี อย่างน้อยวันละ ๖–๗ ชั่วโมง ปกติท่านตื่นเช้ามืดตี ๓–๔ แล้วก็เข้าที่นั่งสมาธิจนกระทั่งรุ่งสาง ๖.๐๐ น. ออกบิณฑบาตร ฉันข้าวหนเดียวเป็นนิตย์ โดยไม่มีข้อแม้ใด ๆ ทั้งสิ้น จะเป็นตายท่านก็ไม่ยอมฉันเพล

ขณะป่วยอยู่ ร.พ. หมอขอร้องให้ท่านฉันสองหน เพราะกลัวอาหารจะไม่พอ ท่านก็ยอมตายเสียดีกว่าที่จะละเมิดข้อวัตรปฏิบัติที่เคยประพฤติมาแล้วเป็นสิบปีๆ ฉันเสร็จแล้ว ถ้าไม่มีแขกท่านก็จะเข้าห้องนั่งประมาณชั่วโมงหนึ่งแล้วจำวัด ตอนบ่ายส่วนมากเดินจงกรมบนกุฏิ หรือไม่ก็นั่งบ้างเดินบ้าง จนกระทั่งเย็น ถ้าไม่มีธุระอย่างอื่น ตอนเย็นก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน

การทำความเพียรของท่าน ไม่เลือกกาล สถานที่ มีโอกาสเมื่อไรทำทันที แม้ในการเดินทางโดยรถไฟหรือทางเรือ ทุก ๆ ครั้งที่ท่านเดินทางเข้ามากรุงเทพ ฯ ข้าพเจ้าและเพื่อนไปกราบท่าน เมื่อท่านถามถึงสุข–ทุกข์ ตลอดการศึกษาเล่าเรียนแล้ว ท่านก็มักจะพูดว่า "วันนี้ข้อยมาบนรถนอน ลุกขึ้นทำความเพียรตอนเช้า ๆ ดีเหลือเกิน วันนี้ได้ ๓ ชั่วโมงแล้วนะ"

การเดินธุดงค์ไปตามภูเขา ตามป่าดง ท่านก็เอา เมื่อว่างจากภาระกิจของการคณะสงฆ์แล้ว ท่านก็จะออกธุดงค์ไปหาความสงบสุขที่แท้จริง ท่านไม่นึกกลัวจะทุกข์ยากลำบาก อยู่ในถ้ำในป่าลึก ซึ่งไม่มีเครื่องปูลาดที่นุ่มนิ่ม ที่นอนอันแสนจะสบาย ไม่มีเกียรติ ไม่มียศ ไม่มีพาหนะรถเก๋งสวย ๆ ใหญ่ ๆ มารับ สองเท้าของท่านย่ำไปมาอยู่บนก้อนหิน ท่านทำได้และชอบทำ ทำด้วยใจรักเสียด้วย...

จากวัตรจริยาของพระคุณท่าน ที่ข้าพเจ้าได้เขียนมาโดยย่อ ๆ นี้ ก็พอที่จะชี้ให้เห็นว่าพระคุณท่านได้ครองชีวิตในโลกได้อย่างสวยงามมาก ซึ่งชีวิตอย่างนี้หาดูได้ยาก นับเป็นแบบอย่างอันดีของมวลศิษย์และชาวพุทธทั้งหลายในยุคนี้

แต่บัดนี้ สังขารยนต์ที่ท่านใช้มันมา ๗๔ ปี ก็ทรุดโทรมไปตามหลักสังขตธรรม อันวิถีชีวิตของมนุษย์ ถ้าจะมองลึกลงไปอีกที ก็ไม่ผิดอะไรกับลิเก–ละคร ถูกแล้ว! มนุษย์ทุกคนคือตัวละครที่เต้นอยู่ในโลก ซึ่งเป็นเสมือนละครโรงใหญ่ โดยที่ตัวละครบางตัวก็กำลังแต่งเนื้อแต่งตัวอยู่หลังม่าน เพื่อจะได้แหวกม่านออกมาร่ายรำต่อไป บางตัวก็กำลังร่ายรำ บางตัวก็หลบเข้าไปสงบอยู่ในม่านดำแล้ว ละครที่กำลังแต่งตัวอยู่ในม่านก็ดี ตัวที่หลบเข้าไปในม่านดำแล้วก็ดี ไม่สำคัญเท่ากับตัวที่กำลังแสดงอยู่บนเวทีเลย เพราะบางตัวก็แสดงได้ดีอย่างใจหาย ได้รับเสียงเชียร์เกรียวกราวรอบ ๆ เวที แม้ละครจะปิดฉากแล้วก็ยังถูกร่ำร้องให้กลับมาแสดงอีก เพราะติดอกติดใจในบทบาท บางตัวก็ได้รับแต่คำสาปแช่ง แทนเสียงเชียร์ !

ในฐานะที่พระคุณท่านเป็นตัวละครตัวหนึ่งของโลก ท่านได้ใช้ชีวิตอยู่บนเวทีแสดงอย่างน่าดู เสียงปรบมือดังกราว ๆ อยู่รอบ ๆ เวที กระทั่งแม้พระคุณท่านจะหลบเข้าไปสงบอยู่ในม่านดำแล้ว เสียงปรบมือก็ยังรัวอยู่ แต่ อนิจจา ! พระคุณท่านหมดโอกาส หมดหน้าที่ ๆ ที่จะเต้นต่อไปอีกแล้วในละครโรงใหญ่นี้

พวกเราท่านทั้งหลายได้เห็นบทบาทของพระคุณท่านแล้ว จะย้อนกลับมาดูตัวเองไหมหนอว่า เราเองก็เป็นตัวละครตัวหนึ่ง บทบาทของเราได้รับเสียงเชียร์ หรือได้รับคำแช่ง ? และเมื่อเราหลบเข้าไปในม่านดำแล้ว จะมีเสียงกู่เรียกหาให้กลับมาสู่เวทีอีกหรือไม่ นี่เป็นสิ่งที่น่าคิดไม่น้อย

อย่างไรก็ตาม พระคุณท่าน ท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ เป็นองค์เจดีย์ที่มั่นคงแข็งแรงมาตลอดกาล แม้ในสายตาของปุถุชนจะเห็นไปว่า บัดนี้เจดีย์องค์นี้ทรุดโทรมไปแล้ว แต่นั่นเป็นการเพ่งพิศดูเพียงรูปกาย ซึ่งเป็นทาสของอนิจธรรมเท่านั้น ลองมองลึกลงไปถึงก้นบึงแห่งมโนธรรม เราก็จะเห็นได้ว่าสิ่งที่รวมตัวกันเข้าเป็น "คนดี–ผู้ไม่ตาย" นั้น พระคุณท่านมีมากมายน่าภาคภูมิใจ ! และสิ่งนี้เองที่ทำให้พระคุณท่านคงอยู่ และเจดีย์องค์นี้ก็หาได้มีวันโทรมไม่ !

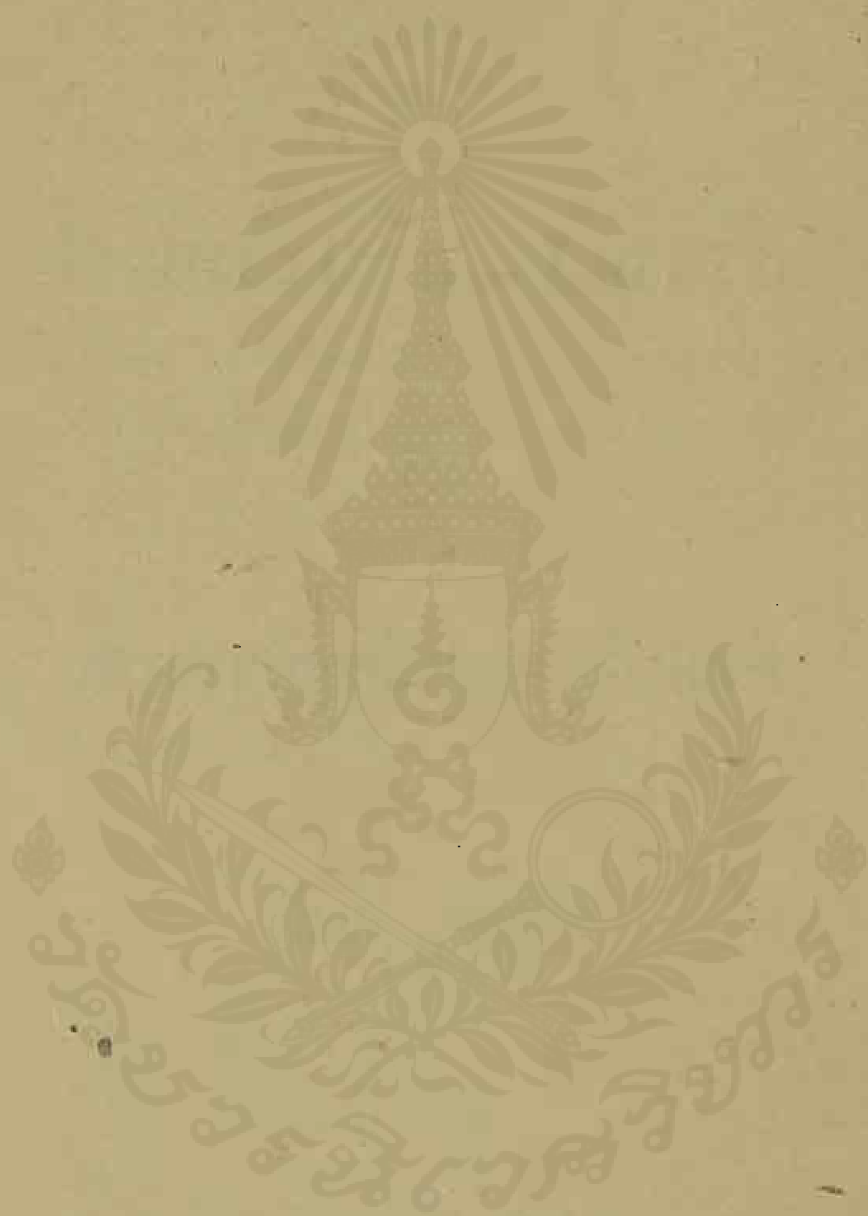
ในบั้นสุดท้ายแห่งการเขียน "อนุสรณ์" นี้ ข้าพเจ้าไม่จำเป็นต้องขอวิงวอนเอาคุณอะไรมาช่วยดลบันดาล ให้ดวงวิญญาณของพระคุณท่านลอยละล่องไปสู่สุคติภพ เพราะข้าพเจ้าเชื่อแน่เหลือเกินว่า พระคุณท่านมีคุณธรรมมากมายพอที่ดวงวิญญาณของท่านจะสถิตย์อยู่ในสุคติด้วยคุณความดีและเนกขัมมจริยาของท่านเอง . . .

ธรรมเทศนาบางกัณฑ์

ของ

ท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์

(สิริจนฺโท จันทร์)

วัดบวรนิเวศวิหาร

ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร์

เอวมฺเมสุตนฺติ อาทิกํ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสุตฺตํ ภาสิสฺสามีติ ฯ

บัดนี้จักวิสัชนาพระธรรมเทศนาในพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร์ ในธรรมจักกัปปวัตน-สูตรซึ่งเป็นปฐมเทศนานั้น มีคำปฏิญญาในเบื้องต้นว่า "เอวมฺเมสุตํ" อย่างนี้ข้าพเจ้าได้ฟังแล้ว ดำเนินนิทานวจนะว่า "เอกํ สมยํ" สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันใกล้กรุงพาราณสี ตรัสเรียกเบ็ญจวัคคีย์ภิกษุให้เป็นผู้รับธรรมเทศนา แล้วทรงแสดงพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร์ ในพระธรรมจักกัปปวัตตสูตร์นั้น จัดเป็น ๕ ประเภท

ประเภทที่ ๑ ทรงแสดงมิจฉาปฏิปทา ทางผิด ๒ ประการ คือกามสุขัลลิกานุโยคและอัตตกิลมถานุโยค

ประเภทที่ ๒ ทรงแสดงมัชฌิมาปฏิปทา ทางกลางตรงต่อพระนฤพานได้แก่พระอัฏฐังคิกมรรคมีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น

ประเภทที่ ๓ ทรงแสดงพระจตุราริยสัจจ์ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ประเภทเคารพ ๔ ทรงประกาศญาณทัสสนะสยัมภูสัมมาสัมโพธิญาณ อันบริสุทธิ์หมดจดพิเศษแล้วอย่างไรซึ่งมีแล้วในพระองค์

ประเภทที่เคารพ ๕ ทรงปฏิญญาพระองค์ ในทางสยัมภูพุทธวิสัย ให้เบ็ญจวัคคีย์ภิกษุได้สดับ เพื่อให้เกิดญาณจักษุ มีใจความเป็น ๕ ประเภทดังนี้ ฯ

ประเภทที่ ๑ แสดงตามสำเนาในพระสูตร์ มีใจความว่า "เทฺว เม ภิกฺขเว อนฺตา ปพฺพชิเตน น เสวิตพฺพา" ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลามกธรรมเหล่านี้ ๒ ประการ คือ กามสุขัลลิกานุโยโค ความประกอบเกี่ยวเกาะในกามทั้งหลายเป็นของต่ำ จากอุตตริ-มนุสสธรรม เป็นธรรมแห่งชาวบ้าน เป็นของสำหรับปุถุชน ไม่ใช่ทางแห่งพระอริยะ เจือไปด้วยโทษเป็นทางผิดประการ ๑ อัตตกิลมถานุโยโค ความประกอบตามซึ่งความลำบาก

เหน็ดเหนื่อยแก่ตน เป็นทุกข์ด้วย ใช่ทางแห่งพระอริยะด้วย เจือไปด้วยโทษด้วยเป็นทางผิดอีกประการหนึ่ง ๑ อันบรรพชิตผู้เห็นภัยในวัฏฏะสงสาร ไม่พึงเสพย์สมาคมประพฤติปฏิบัติเลย ฯ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ฉลาดในมรรคาทรงแสดงทางผิด คือ กามสุขัลลิกานุโยค แล อัตตกิลมถานุโยคก่อน ให้เบ็ญวัคคีย์ทราบด้วยประการฉนี้ ฯ แล้วทรงแสดงประเภทที่ ๒ อันเป็นมัชฌิมาปฏิปทา ทางกลางตรงต่อพระนฤพาน ณ ภายหลังว่า "เอเต เต ภิกฺขเว อุโภ อนฺเต อนุปคมฺม มชฺฌิมาปฏิปทา" ดูกรภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิปทา ทางกลางตรงต่อพระนฤพาน ไม่เข้าใกล้ลามกธรรมทั้ง ๒ ประการนั้น "ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา" อันพระตถาคตเจ้าตรัสรู้ด้วยบัญญาอันยิ่งแล้ว เป็นญาณจักษุกำจัดมืดมหนธการ คือโมหให้พินาศแล้ว "อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ" ย่อมเป็นไปเพื่ออภิญญาสัมโพธนฤพาน เป็นเขมวิธีมรรคาเอก ด้วยประการฉนี้ ฯ

แล้วทรงจำแนกมรรคา มีองค์อวัยวะ ๘ ประการนั้น คือ *สัมมาทิฏฐิความเห็นชอบ ๑ สัมมาสังกัปโปความดำริห์ชอบ ๑ สัมมาวาจา วิรัติเป็นเหตุ เจรจาชอบ ๑ สัมมากัมมันโต วิรัติธรรมเป็นเหตุ ทำการด้วยกายชอบ ๑ สัมมาอาชีโว เครื่องอาศัยเลี้ยงชีพชอบ ๑ สัมมาวายาโม พยายามชอบ ๑ สัมมา-สติระลึกชอบ ๑ สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้เสมอชอบ ๑* องค์ ๘ ประการนี้ เป็นองค์อวัยวะสัมภารของมรรคา จึงเป็นอัฏฐังคิโกมัคโค มรรคามีองค์อวัยวะ ๘ ประการ "อริโย" เป็นทางกำจัดข้าศึกภายใน คือกิเลสได้จริง มรรคาเดียวเท่านี้ เป็นมัชฌิมาปฏิปทา ทางกลางที่พระตถาคตเจ้าตรัสรู้ด้วยบัญญาอันยิ่งแล้ว กระทำจักษุคือปรีชาญาณ เป็นไปเพื่ออภิญญา สัมโพธนฤพาน ดับซึ่งสังสารทุกข์ทั้งปวง ฯ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงสัมมาปฏิปทา อันเป็นประเภทที่ ๒ โดยนัยดังวิสัชนามาด้วยประการฉนี้

ต่อนี้จักแสดงเนื้อความ โดยอรรถาธิบายด้วย พระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร์ แสดงโดยบุคคลาธิฏฐาน มีเบ็ญจวัคคีย์ภิกษุเป็นที่อ้าง คือบรรพชิตเป็นผู้รับเทศนา เท่ากับว่าทรงสอนบรรพชิตอย่างเดียว *แต่ความจริงธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นของกลาง แม้นผู้ครองเคหสถานก็อาจน้อมไปให้สำเร็จกิจของตนได้บางประการเหมือนกัน ฯ* ในประเภทที่ ๑ ทรงแสดง

กามสุขัลลิกานุโยค อัตตกิลมถานุโยค ว่าเป็นทางผิด คือผิดต่อทางกลาง คือทางตรงต่ออุตตริมนุสสธรรม ได้แก่พระอัษฏางคิกมรรค เพราะกามสุขัลลิกานุโยค เกี่ยวด้วยอิฏฐารมณ์สัสสตานุสัย อัตตกิลมถานุโยค ด้วยอนิฏฐารมณ์ อุจเฉทานุสัย ฯ ส่วนกามสุขัลลิกานุโยค ต้องหมายความว่าเข้ากับตนเกินไปด้วยอารมณ์ทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ส่วนเป็นอิฏฐารมณ์ คือ ส่วนที่ชอบใจเป็นที่พึงปรารถนา ส่วนที่มีอยู่แล้วก็เพลินอยู่แล้ว ที่ยังไม่มีก็ยังมีหวังต่อไป เมื่อเพลินอยู่ในอามิสสุขเช่นนี้ ย่อมเป็นนิวรณ์กางกั้นนิรามิสสุขอยู่เอง การที่ต้องเพลิดเพลินอยู่ในอารมณ์นั้น ๆ ก็เพราะความเห็นตนและอารมณ์นั้น ๆ เป็นของถาวรยั่งยืน จึงเห็นความว่า เข้ากับตนเกินไป กามสุขัล-ลิกานุโยค จึงนับว่าเป็นความผิดประการ ๑ ฯ

ส่วน อัตตกิลมถานุโยค ต้องหมายความว่าเกลียดชังตนเกินไป เห็นตนเป็นโทษโดยส่วนเดียว จึงขาดเมตตาในตน ทำตนให้ลำบากด้วยประการต่าง ๆ ดังบรรพชิตบางพวกทรมานตนให้ลำบาก มีอดอาหารตั้ง ๗ วัน ๑๕ วันเป็นต้น ฝ่ายคฤหัสถ์ผู้ครองบ้านเรือน เมื่อประสพอนิฏฐารมณ์ คืออารมณ์ที่ไม่พึงปรารถนาเป็นต้นว่า สามี ภรรยา บุตร นัดดาตาย หรือเกิดวิบัติแห่งโภคทรัพย์ อย่างหนึ่งอย่างใดขึ้น ก็เกิดความโศรกเศร้าเสียใจร้องไห้ทุบอกทุบองค์ของตน อดข้าวปลาอาหารตั้ง ๔ ซ้ำ ๕ วัน จนซูบจนผอม ซึ่งเป็นการหาผลประโยชน์ทางดีไม่ได้ การที่ทำโทษแก่ตนอย่างนี้ ก็เพราะขาดความรักความกรุณาแก่ตน เห็นตนไม่มีประโยชน์ ผู้ติดอยู่ด้วยกังวลเหล่านี้ ย่อมเป็นนิวรณ์กางกั้นต่อทางสัมมาปฏิบัติอยู่เอง อัตตกิลมถานุโยค จึงนับว่าเป็นทางผิดอีกประการ ๑ ฯ

ส่วนมัชฌิมาปฏิปทา ปฏิบัติเป็นกลาง คือกลางสุขกลางทุกข์ ได้แก่ความไม่ติดไม่ข้องอยู่ในทางผิดทั้ง ๒ นั้น ปฏิบัติตรงต่อไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา ตรงตามพระอัฏฐังคิกมรรค ในธรรมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงปัญญาก่อน เห็นจะเป็นเพราะท่านเบ็ญจวัคคีย์ได้บำเพ็ญ ศีล สมาธิ เต็มอยู่แล้ว ถ้าไม่เช่นนั้นก็เป็นการชี้ผลค้นหาเหตุ เพราะผลพระองค์ทรงแสดงให้กระจ่างแจ่มแจ้งแล้ว การสาวหาเหตุก็ไม่ลำบากอาศัยเหตุนี้พระองค์จึงทรงแสดงสัมมาฏฐิญาณทัสสนะ เป็นประธานแห่งองค์มรรคทั้งปวง ยกเป็นอุเทศขึ้นว่า สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ เป็นอาทิ

ในธรรมจักกัปปวัตตนสูตร์ ทรงแสดงแต่เพียงอุเทศเท่านั้นต้องอาศัยที่มาในมัคควิภังคสูตร์ทรงแสดงอุเทศนิเทศเป็นปุจฉาวิสัชนา มีใจความในองค์ที่ ๑ ปุจฉาว่า เห็นอย่างไร จึงชื่อว่าสัมมา-ทิฏฐิ ? ตอบว่า มีญาณหยั่งรู้ในทุกข์ ในสมุทัย ในนิโรธ ในมรรค นี่แลชื่อว่าสัมมาทิฏฐิฯ ในองค์ที่ ๒ ปุจฉาว่า ดำหริห์อย่างไรชื่อว่าสัมมาสังกัปโป ตอบว่า ความดำริห์เห็นโทษของกามว่า เป็นเครื่องผูกพันเกี่ยวเกาะทำให้ปัญญาทุพลภาพ ดำริห์หาโอกาศที่จะหลีกจากกาม แลเห็นโทษแห่งพยาบาทวิเหสา เห็นคุณแห่งเมตตากรุณา ดำริห์ให้จิตต์สัมปยุตอยู่ด้วยเมตตากรุณา นี่แลชื่อว่า สัมมาสังกัปโป ฯ ในองค์ที่ ๓ ปุจฉาว่า เจตนาวิรัติอย่างไร จึงชื่อว่าสัมมาวาจา ? ตอบว่า เจตนาวิรัติว่า จักไม่กล่าวคำเท็จ คำหยาบ คำส่อเสียด คำไร้ประโยชน์ มีสมาทานเจตนา ว่าจักกล่าวแต่คำจริง คำอ่อนโยน คำสมัคสมาน คำเป็นไปกับด้วยประโยชน์ นี่แลชื่อว่า สัมมาวาจา ฯ ในองค์ที่เคารพ ๔ ปุจฉาว่า เจตนากรรมวิรัติ อย่างไรชื่อว่าสัมมากัมมันโต ? ตอบว่า เจตนา คือตั้งใจว่า จักไม่ฆ่าสัตว์ แลจักไม่ลักของท่าน แลจักไม่ล่วงประเวณีที่มีผู้หวงแหน ตั้งใจว่าจักประกอบการงานด้วยกาย ให้สัมปยุตร์ด้วยเมตตากรุณาอยู่ทุกเมื่อ นี่แลชื่อว่า สัมมากัมมันโต ฯ ในองค์ที่เคารพ ๕ ปุจฉาว่า เจตนากรรมวิรัติอย่างไรชื่อว่าสัมมาอาชีโว ? ตอบว่า เจตนากรรม คือตั้งใจเว้นอุบายทางหาเลี้ยงชีพที่ผิดเสีย ตั้งใจแสวงหาการเลี้ยงชีพโดยชอบธรรม นี่แลชื่อว่าสัมมาอาชีโว ฯ ในองค์ที่ ๖ ปุจฉาว่า ตั้งความเพียรอย่างไร ชื่อว่า สัมมาวายาโม ? ตอบว่า เพียรละบาปที่มีอยู่แล้วไม่ให้มีต่อไป บาปที่ยังไม่เคยมีก็เพียรระวังไม่ให้มีขึ้น เพียรบำรุงบุญกุศลที่ไม่เคยมีให้มีขึ้น ส่วนบุญกุศลที่เคยมีอยู่แล้ว ก็เพียรกระทำให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป นี่แลชื่อว่า สัมมาวายาโม ฯ ในองค์ที่ ๗ ปุจฉาว่า ตั้งสติอย่างไร ชื่อว่าสัมมาสติ ? ตอบว่าตั้งสติที่กายที่เวทนา ที่จิตต์ ที่ธรรม นี่แลชื่อว่าสัมมาสติ ฯ ในองค์ที่ ๘ ปุจฉาว่า ตั้งใจอย่างไร จึงชื่อว่าสัมมาสมาธิ ? ตอบว่า ตั้งใจให้สัมปยุต ในองค์ฌานทั้ง ๔ คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน นี่แลชื่อว่าสัมมาสมาธิ ฯ

เมื่อองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงมัชฌิมาปฏิปทาสัมมาปฏิบัติ สรูปอุเทศดังนี้แล้ว สัมมาทิฏฐิญาณจักษุที่สามารถประหารกิเลศ มีธรรมประเภทใดเป็นเครื่องรับรอง จึงทรงแสดงธรรมเครื่องรับรองญาณจักษุ คือ พระอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ฯ ทุกขอริยสัจจเป็นปฐมพระองค์ตรัสเทศนาดังนี้ว่า "อิทํ โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺขํ อริยสจฺจํ" ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็อันนี้แล ทุกขอริยสัจจของจริงอย่างประเสริฐ คือ ทุกข์ ชาติปิทุกฺขา แม้ชาติความเกิด ด้วยเป็นขันธ์ ๕ ขันธ์ ๑ ขันธ์ ๔ ในสัตตนิกายนั้น ๆ โดยชลาพุชะ อัณฑชะ สังเสทชะ อุปปาติกะ ชื่อว่าชาติความเกิดก็เป็นทุกข์ ชราปิทุกฺขา แม้ความชำรุดเสื่อมถอยแห่งขันธ์ที่เกิดแล้วนั้นก็เป็นทุกข์ มรณมฺปิทุกฺขํ แม้มรณะความแตกแห่งขันธ์ที่เกิดแล้วชำรุดแล้วนั้นก็เป็นทุกข์ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาปิ ทุกฺขา ก็ล้วนเป็นทุกข์แต่ละอย่าง ๆ อยู่ร่วมกันด้วยสัตว์แลสังขารที่ไม่ชอบใจก็เป็นทุกข์ พลัดพรากไปจากสัตว์แลสังขารที่ตนรักใคร่ก็เป็นทุกข์ ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นสมหวังก็เป็นทุกข์ สํขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา โดยย่นย่อแล้วอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ เป็นทุกข์ ทุกข์ทั้งปวงย่นลงในอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดง ทุกขอริยสัจจ มีสรุปอุเทศฉนั้นแล้ว ทุกข์มีประเภทต่าง ๆ ที่บังเกิดเป็นไป เพราะสิ่งใดเป็นเหตุมีกำลัง ซึ่งแจ้งประจักษ์แก่พระสยัมภูญาณแล้ว พระองค์จะทรงแสดงเหตุที่บระชุมให้เกิดทุกข์ขึ้นนั้น จึงตรัสทุกขสมุทัย อริยสัจจที่ ๒ เป็นลำดับว่า "อิทํ โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺขสมุทโย อริยสจฺจํ" ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็อันนี้แลเป็นเหตุที่ให้ทุกข์ซึ่งเป็นผลเกิดขึ้นพร้อม ได้แก่ตัณหาความดิ้นรนของใจไปพร้อมด้วยความกำหนัด แลความเพลินในอารมณ์นั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เป็นสมุทัยให้ทุกข์ซึ่งเป็นผลเกิดขึ้นพร้อม เป็นปัจจัยแห่งอุปาทานอุดหนุนซึ่งเจตนาเป็นตัวกรรม นำปฏิสนธิในภพน้อยภพใหญ่ จึงเป็นทุกขสมุทัยอริยสัจจที่ ๒ ฯ

เมื่อพระโลกนารถตรัสทุกขสมุทัยอริยสัจจที่ ๒ แสดงเหตุมีกำลังให้เกิดทุกข์ฉนี้แล้ว จึงตรัสทุกขนิโรธ ความดับโดยไม่เหลือแห่งทุกข์ เป็นอริยสัจจที่ ๓ ว่า "อิทํ โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺขนิโรโธ อริยสจฺจํ" ดูกรภิกษุทั้งหลาย อันนี้แลอริยสัจจของจริงอย่างประเสริฐ คือ ทุกขนิโรโธ ความดับทุกข์โดยไม่เหลือ คือความปราศไป ดับไปโดยไม่เหลือ

แห่งตัณหา ความสละปล่อยวาง ความหลุดพ้น ขาดอาลัยในตัณหานั้นเอง ความที่ตัณหาผู้แต่งทุกข์นั้น มาดับสนิทเสียได้ เป็นทุกขโรโธ ความดับโดยไม่เหลือแห่งทุกข์ เป็นอริยสัจจที่ ๓ ฯ

สมเด็จพระโลกนาถตรัสทุกขนิโรโธอริยสัจจที่ ๓ แสดงความดับทุกข์เพราะดับแห่งตัณหาฉนี้แล้ว ความดับตัณหาดับทุกข์นั้น สัตว์จะพึงได้ด้วยดำเนิน กาย วาจา ใจ โดยมรรคาใด จะทรงแสดงมรรคาปฏิปทานั้น จึงตรัสมรรคอริยสัจจที่ ๔ โดยชื่อว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ ด้วยภาษิตว่า "อิทํ โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ" ดูกรภิกษุทั้งหลาย อันนี้แลอริยสัจจของจริงอย่างประเสริฐคือปฏิปทาให้สัตว์ผู้ปฏิบัติถึงความดับทุกข์ ได้แก่มรรคามีองค์อวัยวะ ๘ ประการนี้ อย่างเดียวเท่านี้ องค์สัมภาระแห่งมรรคทั้ง ๘ ประการ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น มีสัมมาสมาธิเป็นปริโยสาน โดยนัยที่ได้วิสัชนามาแล้ว ทั้งอุเทศแลนิเทศ สงเคราะห์ลงในกองศีล กองสมาธิ กองปัญญา อันนับเนื่องในไตรสิกขาเป็นกิจอันกุลบุตรผู้มุ่งหวังต่อปรมัตถประโยชน์ จะพึงศึกษาให้ได้ความชัดเจน แล้วจะได้ปฏิบัติไม่งมงาย ถ้ามีอุปนิสัยสามารถก็อาจจักบรรลุโลกุตตราภิสมัย ตามสมควรแก่อุปนิสัยของตน ด้วยประการฉนี้ ฯ

ต่อนี้จักอธิบายสัจจทั้ง ๔ นั้น พอเป็นทางประดับสติปัญญาแก่ผู้สดับ ตามนัยอุเทศพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยก ชาติ ชรา มรณะ ขึ้นแสดงว่า เป็นประธานแห่งทุกข์ ถ้าจะแสดงเนื้อความตามนัย แห่งพระอรรถกถาจารย์ ก็กว้างขวางมาก จะแสดงแต่พอ ได้ใจความ *ชาติ แปลว่าความเกิด จัดโดยกำเนิดเป็น ๔ คือ สังเสทชะ ๑ อัณฑชะ ๑ ชลาพุชะ ๑ อุปปาติกะ ๑ สังเสทชะเกิดด้วยน้ำไม่สอาด อัณฑชะ เกิดเป็นฟองก่อน ชลาพุชะ เกิดเป็นตัวอยู่ในครรภ์ อุปปาติกะ เกิดปรากฏใหญ่ขึ้นทันที* ฯ ตามนัยที่มาต่าง ๆ ท่านชี้ตัวอย่างสังเสทชะนั้น ได้แก่สัตว์ที่อาศัยน้ำสกปรกเกิดขึ้นดัง เลือดไร เป็นต้น อัณฑชะนั้น ได้แก่สัตว์ที่เกิดจากฟองมีนก และไก่เป็นต้น ชลาพุชะนั้น ได้แก่สัตว์ที่คลอดออกเป็นตัวทีเดียว ดังมนุษย์และสัตว์บางจำพวกเป็นต้น อุปปาติกะนั้น ได้แก่เทวดาและสัตว์นรกเป็นตัวอย่าง ชื่อว่าชาติความเกิด ฯ

ถ้าจะวินิจฉัยตามทางวิปัสสนานัย ท่านไม่ประสงค์การเพ่งภายนอก การเห็นภายนอก ท่านให้เพ่งในตนอย่างเดียว ถ้าจะถือเอาเนื้อความตามนัยนี้ อุปปาติกะ ได้แก่เมื่อคลอดจากครรภ์มารดา ก่อนแต่คลอดยังอยู่ในครรภ์มารดา มีอวัยวะศีรษะมือเท้าบริบูรณ์แล้ว ในระหว่างเพียงเท่านี้ ชื่อว่า ชลาพุชะ ก่อนแต่ ชลาพุชะ คือยังเป็นก้อนเป็นแท่งกลมอยู่ ตั้งอยู่ในครรภ์ของมารดา ในระหว่างเพียงเท่านี้ ชื่อว่า อัณฑชะ ก่อนแต่ อัณฑชะ คือยังไม่ข้นแข็ง จะเป็นน้ำหรือเป็นโลหิตใสหรือข้นก็ตาม ในระหว่างกาลเพียงเท่านี้ชื่อว่า สังเสทชะ ในสัตตนิกายโดยมากย่อมได้กำเนิด ๔ ดังนี้ทั่วกัน อยู่ในกำเนิดใด ก็ชื่อว่าชาติทั้งนั้น ชาตินี้เป็นเหตุแห่งทุกข์

ถ้าจะย่นชาติความเกิดลงให้สั้นคงเหลืออยู่ ๒ ประการ คือ *ปฏิจฉันนชาติ* ความเกิดที่ปกปิดไม่พิจารณาไม่เห็น ได้แก่ตั้งต้นแต่ปฐมปฏิสนธิวิญญาณมาตลอดไป ถึงวันมรณะเป็นที่สุด ชื่อว่าชาติ ความเกิดอยู่เสมอประการ ๑ *อัปปฏิจฉันนชาติ* ความเกิดไม่ปกปิดได้แก่คลอดจากครรภ์ของมารดา รู้ทั่วกันว่า เกิดวันนั้น เดือนนั้น ปีนั้น ชื่อว่าชาติประการ ๑

ส่วนชราความแก่นั้น ก็คงย่นลงมีประเภทเป็น ๒ เหมือนกัน คือ *เป็นปฏิจฉันนชรา* ความแก่ที่ปกปิด ไม่พิจารณาไม่เห็น ได้แก่ชราที่มีมาตั้งต้นแต่ปฐมปฏิสนธิมา คือเกิดขึ้นวันใด ชราความแก่ก็ติดกันมา แก่วันแก่คืนมาตามลำดับ ชื่อว่าชราประการ๑ *อัปปฏิจฉันนชรา* ความแก่ที่เปิดเผย ได้แก่ผู้ตั้งอยู่ในปัจฉิมวัย มีอวัยวะพิการ คือผมหงอกฟันหักเป็นต้น ชื่อว่าชราประการ ๑

ส่วนมรณก็มี ๒ เหมือนกัน คือ *ปฏิจฉันนมรณะ* ความตายที่ปกปิด ได้แก่ความตายตั้งต้นแต่ปฐมปฏิสนธิวิญญาณมา ก็ตายตามลำดับมา คือความสูญไปหายไปแห่งชาติแลชรานั้น ชื่อว่ามรณะตลอดจนถึงสิ้นชีวิต ชื่อว่าสิ้นชาติเป็นมรณะประการ ๑ *อัปปฏิจฉันนมรณะ* ความตายที่เปิดเผย รู้ทั่วกันได้แก่สิ้นชีวิตขาดลมหายใจ ชื่อว่ามรณะประการ ๑ ชาติ ชรา มรณะ ทั้ง ๓ นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า เป็นทุกข์ในธรรมจักกัปปวัตตนสูตร แต่มีต่อไปว่า *โสกะ* ความแห้งใจ *ปริเทวะ* ความบ่นเพ้อรำไร *ทุกข* ทนลำบากยากใจ *โทมนัส* ความต่ำใจน้อยใจ *อุปายาส* ความคับแค้นใจ ว่าเป็นทุกข์แต่ละอย่าง ๆ ถ้าเพ่งเนื้อความตามนัยนี้ คงจับอาการของทุกข์ได้เป็น ๔ อย่าง คือ *โสกะ ปริเทวะ โทมนัส อุปายาส* เท่านั้น ส่วน *ชาติ ชรา มรณะ* นั้นเป็นตัวทุกข์ด้วย เป็นเหตุแห่งทุกข์ด้วย ซึ่งว่าเป็นทุกข์นั้น คือเป็นตัวของเราเอง ที่ว่า

เป็นเหตุนั้น คือเป็นสัญญาอดีตเป็นตัวสมุทัย ฯ ทุกข์ส่วนแสดงต่อไป คือ *อัปปิเยหิสัมปโยคทุกข์ ปิเยหิวิปปโยคทุกข์ แลยัมปิจฉํ นลภติทุกข์ เป็นปกิรณทุกข์* ย่นทุกข์ทั้งสิ้นลงในอุปาทานขันธ์ คือขันธ์ที่มีอุปาทานเท่านั้น ขันธ์จึงเป็นทุกข์ อธิบายว่า *เกลียดชังกันและได้อยู่ด้วยกัน ก็เป็นเหตุแห่งทุกข์ รักกันชอบกันและได้พลัดพรากจากกัน ก็เป็นเหตุแห่งทุกข์ ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นสมประสงค์ ก็เป็นเหตุแห่งทุกข์* ทุกข์เป็นตัวผล อาการของทุกข์ก็คือ โสกะ ปริเทวะ โทมนัส อุปายาสนั่นเอง ทุกข์จะเกิดขึ้นก็เพราะความถือเนื้อถือตนได้แก่อุปาทานขันธ์นั่นเอง ทุกข์เป็นของจริง จึงเป็นทุกขอริยสัจจอย่าง ๑ อธิบายว่าทุกข์เป็นข้าศึก ถ้าผู้รู้ทุกข์เห็นทุกข์ได้จริง ทุกข์ล้มเลิกไม่ต่อสู้ท่านนั้นอีก จึงชื่อว่า อริโย ผู้ไม่มีข้าศึกภายใน

เนื้อความในทุกขสมุทัยอริยสัจจ ตามในพุทธภาษิตทรงแสดงตัณหา ๓ คือ *กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา* เป็นสมุทัย คือ เป็นเหตุยังทุกข์ให้เกิดขึ้นพร้อม สมุทัยที่ทรงแสดงในธรรมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ย่อมาก จะถือเอาเนื้อความได้ด้วยยาก เพราะหน้าตาของตัณหา ๓ เป็นของลี้ลับมาก *ถ้าจะเพ่งดูหน้าตาของสมุทัยให้กระจ่าง ควรสังเกตในปฏิจจสมุปบาท จะเพิ่มความเข้าใจในประเภทแห่งสมุทัยขึ้นได้มากทีเดียว* คือในปฏิจจสมุปบาททรงแสดงอริยสัจจเพียง ๒ คือ สมุทัยวาร ๑ นิโรธวาร ๑ เท่านั้น ความกระจ่างทั้ง ๒ ประเภท – –

ในสมุทัยวารทรงแสดงอวิชชาเป็นประธานแห่งสมุทัย อวิชชาอฏฺฐวตฺถุกา อวิชชามีวัตถุ ๘ ได้แก่ไม่รู้ของ ๘ อย่างนี้ คือไม่รู้อดีต ๑ ไม่รู้อนาคต ๑ ไม่รู้ทั้งอดีตอนาคต คือไม่ปัจจุบัน ๑ ไม่รู้ทุกขสัจจ ๑ ไม่รู้สมุทัยสัจจ ๑ ไม่รู้นิโรธสัจจ ๑ ไม่รู้มรรคสัจจ ๑ ไม่รู้ปฏิจจสมุปบาท ๑ ชื่อว่าอวิชชา เพราะเป็นอวิชชานี้เองจึงเป็นปัจจัยแก่สังขาร ๓ คือ ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อเนญชาภิสังขาร สังขารจึงเป็นปัจจัยแก่วิญญาณ ๖ มีจักขุวิญญาณเป็นต้น วิญญาณจึงเป็นปัจจัยแก่นามรูป นามรูปเป็นปัจจัยแก่อายตนะ ๖ มีจักขุเป็นต้น อายตนะเป็นปัจจัยแก่ผัสสะ ๖ มีจักขุผัสสะเป็นต้น ผัสสะเป็นปัจจัยแก่เวทนา ๓ คือ สุข ทุกข์ อุเปกขาเวทนาเป็นปัจจัยแก่ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยแก่อุปาทาน ๔ มีกามุปาทานเป็นต้น อุปาทานเป็นปัจจัยแก่ภพ ๒ ภพเป็นปัจจัยแก่ชาติ ๒ ชาติเป็นปัจจัยแก่ชรา ๒ ชราเป็นปัจจัยแก่มรณะ ๒ แต่สังขารมาถึงมรณะเป็น

อาการของอวิชชา ๑๒ ประการ เหล่านี้แหละเป็นลักษณะของสมุทัย ซึ่งว่าเป็นปัจจัยแก่กันแลกันนั้นไม่ใช่เหตุ เป็นแต่เพียงอุดหนุนเหตุให้มีกำลังเท่านั้นคือสังขาร วิญญาณเป็นต้น จนถึงมรณะเป็นตัวเหตุอยู่แล้ว เพราะอวิชชาเป็นผู้อุดหนุนธรรมเหล่านั้นจึงตั้งอยู่ได้

ถ้าตนของเรายังเป็นสังขารวิญญาณเป็นต้นอยู่ตราบใด ทุกข์ตัวผล คือ โสก ปริเทว โทมนัส อุปายาส ก็มีอยู่ตราบนั้น เพราะทุกข์เป็นผลของสมุทัย เมื่ออวิชชาดับอันเดียวเท่านั้น สังขารวิญญาณเป็นต้น จนถึงมรณะดับตามกันไปหมด ความดับสมุทัยนี้ เป็นนิโรธสัจจ เมื่อสมุทัยดับหมดแล้ว ความไม่มีทุกข์ คือไม่มีโสก ปริเทว โทมนัส อุปายาส ซึ่งเป็นผลของนิโรธอริยสัจจ ก็มีขึ้นพร้อมด้วยประการฉนี้ ปัญญาที่รู้จักทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นองค์สัมมาทิฏฐิ เป็นมรรคอริยสัจจ แสดงเนื้อความในสัจจทั้ง ๔ โดยย่อพอได้ใจความด้วยประการฉนี้ ฯ เมื่อองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงแสดงอริยสัจจทั้ง ๔ ซึ่งเป็นอาธารวิสัย ที่เป็นไปแห่งสัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นประธานแห่งมัชฌิมาปฏิปทานั้นด้วยประการฉนี้แล้ว

พระองค์ตรัสญาณทัสสนะของพระองค์อันเกิดขึ้นแล้วในอริยสัจจทั้ง ๔ นั้น สัจจ ละ ๓ ๆ คือ สัจจญาณ ๑ กิจจญาณ ๑ กตญาณ ๑ โดยภาษิตว่า อิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจนฺติ เม ภิกฺขเว เป็นอาทิ มีเนื้อความว่า *ดูกรภิกษุทั้งหลาย จักษุได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ญาณได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา วิชชาความรู้แจ้งได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ว่าอันนี้อริยสัจจ คือทุกข์ อันนี้อริยสัจจ คือสมุทัย อันนี้อริยสัจจ คือนิโรธ อันนี้อริยสัจจ คือมรรคดังนี้* ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ในกาลก่อน ญาณจักษุที่รู้ชัดแจ้งสว่าง ว่าอันนี้ทุกขอริยสัจจ อันนี้ทุกขสมุทัยอริยสัจจ อันนี้ทุกขนิโรธอริยสัจจ อันนี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ ดังนี้ เป็นสัจจญาณที่ ๑ ในทุกข์ในสมุทัย ในนิโรธ ในมรรค ฯ

อนึ่ง ทุกขอริยสัจจนั้น อันบุคคลพึงกำหนดรู้ ทุกขสมุทัยอริยสัจจนั้น อันบุคคลพึงละเสีย ทุกขนิโรธอริยสัจจนั้น อันบุคคลพึงทำให้แจ้ง ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจนั้น อันบุคคลพึงทำให้เกิดให้มีดังนี้ เกิดขึ้นแก่เราแล้วในธรรมทั้งหลาย ที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่

ในกาลก่อน อันนี้เป็นกิจญาณที่ ๒ ในทุกข์ ในสมุทัย ในนิโรธ ในมรรค ฯ อนึ่งทุกขอริยสัจจนั้น เราได้กำหนดรู้แล้ว ทุกขสมุทัยอริยสัจจนั้น เราได้ละเสียแล้ว ทุกขนิโรธอริยสัจจนั้น เราได้ทำให้แจ้งแล้ว ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจนั้น เราได้ทำให้เกิดให้มีแล้ว ดังนี้ เกิดขึ้นแก่เราแล้ว ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมา แต่ในกาลก่อน อันนี้เป็นกตญาณที่ ๓ ในทุกข์ ในสมุทัย ในนิโรธ ในมรรค ฯ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระญาณจักษุปัญญาวิชชาความรู้แจ้งแสงสว่างละ ๓ ๆ ใน ๔ อริยสัจจด้วยประการฉนี้ เป็นการประกาศพระสยัมภูสัมมาสัมโพธิญาณ แล้วทรงปฏิญญาพระองค์ในทางตรัสรู้อีกวาระหนึ่งเป็นประเภทที่เคารพ ๕ โดยภาษิตว่า ยาวชีวญฺจ เม ภิกฺขเว *ดูกรภิกษุทั้งหลาย ยถาภูตญาณทัสสนะ ปัญญาอันรู้อันเห็นจริงแท้ในอริยสัจจ ๔ เหล่านี้ ของเรามีปริวัฏฏ์เวียนไปละ ๓ ๆ มีอาการ ๑๒ ดังนี้ ยังไม่บริสุทธิ์เพียงใดแล้ว เราผู้ตถาคตยังปฏิญญาตน ในโลกกับทั้งเทพดา มาร พรหมหมู่สัตว์ทั้งสมณพราหมณ์ เทพดามนุษย์ ว่าเป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะ ซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณไม่ได้เลย*

ยโต จ โข เม ภิกฺขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็แต่ใดแล ยถาภูตญาณทัสสนะ ปัญญาอันรู้อันเห็นจริงแท้ มีปริวัฏฏ์ ๓ มีอาการ ๑๒ ดังนี้ ในอริยสัจจ ๔ เหล่านี้ของเราเป็นญาณทัสสนะ อันบริสุทธิ์หมดจดพิเศษแล้ว อถาหํ เมื่อนั้นเราผู้ตถาคตจึงปฏิญญาตน ในโลกกับทั้งเทพดามารพรหมหมู่สัตว์ทั้งสมณพราหมณ์ เทพดามนุษย์ ว่าเป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้วซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณได้ ญาณญฺจ ปน เม ทสฺสนํ อุทปาทิ อนึ่งปัญญาอันรู้อันเห็นเกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า อกุปฺปา เม วิมุตฺติ ความพ้นพิเศษของเราไม่กำเริบ ไม่มีที่จะเสื่อมถอยคืนคลาย อยมนฺติมา ชาติ ชาติความเกิดด้วยเป็นอัตตภาพเบญจขันธ์ของเรา ชาตินี้มี ณ ที่สุดแล้ว นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว บัดนี้ความเกิดอีกของเรามิได้มีต่อไป ปัจจเวกขณญาณ อันหยั่งรู้ประจักษ์แน่ดังนี้ ได้เกิดมีแก่เราแล้ว

เอวํ ปวตฺติ ตํ อโหสิ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาให้พระอนุตตรธรรมจักร์เป็นไปแล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันด้วยประการฉนี้ อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยากรณสฺมึ

ภญฺญมาเน ก็เลธรรมจักกัปปวัตตนสูตร์เวยยากรณ์คือบาลีล้วน ไม่ระคนด้วยคาถาอันนี้ อัน สมเด็จพระผู้มีพระภาคตรัสเทศนาอยู่ วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ จักษุในธรรมปราศจากธุลีแลมีมลทิน อันปราศไปแล้วได้เกิดขึ้นแล้วแก่พระโกญฑัญญะว่า **ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ** *ไตรวัฏฏ์คือกรรมกิเลสวิบากอันใดอันหนึ่ง ที่มีความเกิดขึ้นพร้อมเป็นธรรมดา* **สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ** *ไตรวัฏฏ์ทั้งปวงนั้นก็เป็นของมีความดับเป็นธรรมดาดังนี้* โดยความว่าพระโกญฑัญญะบรรลุพระโสดาบัตติผลญาณ เป็นพระอริยบุคคลถึงพร้อมอริยธรรมโลกุตตราภิสมัย สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เกิดมีขึ้นเป็นปฐมมนุษย์ พุทธสาวก ณ พุทธบาทกาลนี้ เป็นพยานในพระสยัมภูภาพ อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ของสมเด็จพระโลกุตตมาจารย์สัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยประการดังนี้ ฯ

มีคำอุปมาว่าจักรรัตนเป็นของทิพย์ เกิดมีแด่บรมจักรพรรดิราช นำเสด็จให้เวียนรอบปถพีมณฑล ปราบปรามปฏิปักษ์ทั่วทั้งสกลทิศาภาคให้ยินยอมในพระราชอาณา มิได้มีกษัตริย์องค์ใดจะต่อต้าน จักรรัตน์มีฤทธานุภาพไพศาลประกาศให้ประเทศราชกษัตริย์ทั่วปถพีมณฑลทราบซึ่งความเป็นบรมจักรพรรดิราช อาคาริกอัจฉริยมนุษย์บุรุษรัตนฉันใด พุทธพจนปฐมภาษิตนี้ ก็ประกาศให้สัตว์โลกทั้งเทพดามนุษย์มารพรหมให้ทราบซึ่งความเป็นวิสุทธขันธสันดาน สยัมภูสัมมาสัมพุทธเจ้าฉนั้น พระสูตร์เวยยากรณภาษิตปฐมพุทธพจน์นี้ จึงมีนามตามอรรถว่า ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร์ โดยสาสนโวหารดังวิสัชนามาด้วยประการฉนี้ ฯ

อนัตตลักขณสูตร์

อิทานิ ปณฺณรสึ ทิวเส สนฺนิปติตาย พุทฺธปริสาย กาจิ ธมฺมิกถา กถิยเต รูปํ ภิกฺขเว อนตฺตาติ อาทิกํ อนตฺตลกฺขณสุตฺตํ ภาสิสฺสามีติ อิมสฺส ธมฺมปริยายสฺส อตฺโถ สาธายสฺมนฺเตหิ สกฺกจฺจํ โสตพฺโพ ฯ

ณ วันนี้ เป็นวันปัณณรสีดิถีที่ ๑๕ ค่ำ แห่งปักขคณนา พุทธบริษัทได้มาสันนิบาตพรักพร้อมกัน เพื่อจะสดับตรับฟังพระธรรมเทศนา อันเป็นพุทธโอวาทคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อพร้อมด้วยสันนิบาตเสร็จกิจในเบื้องต้นแล้ว ต่อนี้เป็นโอกาสที่จักฟังพระธรรมเทศนา พึงตั้งใจคอยกำหนดตามให้สำเร็จประโยชน์ของตน ๆ *คือให้เข้าใจว่า พุทธโอวาทที่เราฟังอยู่บัดนี้ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเราคนเดียว เราคนเดียวจะเป็นผู้รับพุทธโอวาทนี้ จะเป็นผู้ปฏิบัติตามให้ได้ถึงตามพระพุทธประสงค์ เป็นอันได้ชื่อว่าน้อมธรรมนั้นมาสู่ตน ให้เป็นโอปนยิโก*

ความจริงพุทธบริษัทควรแล้วที่จักปรารภถึงลาภอันสำคัญอันตนได้ตนถึงแล้ว คือทุลลภวัตถุ ๔ ประการ เป็นวัตถุหายาก ยากจะพบจะเห็น เนื่องด้วยความเป็นเองด้วย จะแต่งเอาตามชอบใจไม่ได้บางประการ คือลาภได้แก่ความได้อัตตภาพเป็นมนุษย์นี้ ๑ คือลาภได้แก่ความได้ชีวิตยืนนานมาถึงวันนี้ ๑ คือลาภได้แก่ความได้สดับตรับฟังพุทธโอวาทศาสนาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านี้ ๑ คือลาภได้แก่ที่ได้เกิดทันพุทธศาสนา เหมือนได้ประสพพบเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ ๑ สองประการเบื้องต้น คือ *ความได้อัตตภาพเป็นมนุษย์ กับความมีชีวิตอันยืนนานนี้ ได้มาเองได้มาโดยชอบธรรมแท้ ถึงลาภคือความเกิดทัน พระพุทธ-ศาสนาก็ออกจะเป็นเองเหมือนกัน ที่เราจะแต่งเอาได้ ก็มีแต่การสดับตรับฟังพุทธโอวาทเท่านั้น* เมื่อลาภอันสำคัญทั้ง ๔ อย่าง มาถึงพร้อมในตนแล้ว กิจอันใดที่ตนปรารถนาก็ควรจะรีบเร่ง ไม่ควรปล่อยเวลาให้เสียไปเปล่า ๆ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นทางที่จักปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ส่วนใดยังบกพร่องก็รีบขวนขวายให้บริบูรณ์เสียเป็นการชอบยิ่ง

ด้วยว่า มรรคผลนิพพานซึ่งเป็นธรรมระงับดับทุกข์นั้น เป็นธรรมละเอียดสุขุม ยากที่จะทำให้เกิดให้มีขึ้นได้ แต่ว่าพุทธโอวาทยังประกาศชี้ทางดำเนินปรากฏอยู่ ผู้รับโอวาทท่านก็ได้สำเร็จมาแล้วเป็นตัวอย่าง ดังพระเบ็ญจวัคคีย์ได้รับเทศนาอนัตตลักขณสูตร์ พอจบลงท่านก็ได้สำเร็จ ส่วนพวกเราก็เชื่อแน่ว่าเป็นจริงอย่างนั้น จึงต้องพากันเรียนอนัตตลักษณสูตร์จำได้สวดได้ นักปราชญ์ท่านแปลไว้ เอามาเทศน์สู่กันฟังก็เข้าใจความตลอด อาจจักเทศน์ให้ผู้อื่นฟังได้ด้วย แต่เหตุไฉนจึงไม่พากันได้สำเร็จ ข้อนี้น่าพิศวงนักหนา บัดนี้จะยกใจความในอนัตตลักขณสูตรนั้นมาแสดงสู่กันฟังอีก *จะเป็นหนังสือผิดหรือพวกเราจะผิดขอให้ช่วยกันตรึกตรองให้เกิดความสงสัยขึ้นให้จงได้ เหตุที่เราไม่สงสัย เชื่อเอาเป็นจริงเป็นจังตามที่ท่านแสดงนั้นแหละเป็นความผิดของเราเอง บัดนี้อย่าพากันเชื่อ แต่ให้พากันกำหนดตามให้ได้ความทุกข้อ ๆ*

ดำเนินความในอนัตลักขณสูตรนั้นว่า ในสมัยเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนะมฤคทายวัน ทรงประกาศพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตรยังพระอัญญาโกณฑัญญะให้สำเร็จโสดาปัตติผล แล้วทรงสั่งสอนท่านทั้ง ๔ ด้วยธรรมมิกถาควรแก่อุปนิสัย ท่านทั้ง ๔ ได้สำเร็จโสดาปัตติผล แลได้รับเป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทาเสร็จแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นอุปนิสัยของท่านทั้ง ๕ สมควรจะรับธรรมเทศนาแล้ว จึงเรียกประชุมแล้วทรงสั่งสอนให้ได้ความในเบื้องต้นก่อน มีเนื้อความว่า "รูปํ ภิกฺขเว อนตฺตา" ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูปสภาวธรรมส่วนที่รู้ฉิบหายด้วยเย็นแลร้อน เวทนาสภาวธรรมส่วนที่รับรู้สุข ทุกข์ อุเบกขา สัญญาสภาวธรรม ส่วนที่รับรู้ความจำความหมายสังขารสภาวธรรม ส่วนที่รับรู้ความปรุงความแต่งวิญญาณสภาวธรรม ส่วนที่รับรู้อารมณ์ตามสัญญาสังขารนั้น ๆ เป็นอนัตตาไม่ใช่ตัว "รูปญฺจ หิทํ ภิกฺขเว" ดูกรภิกษุทั้งหลายถ้าหากว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเหล่านี้เป็นอัตตาเป็นตัว เป็นตนจริงแล้ว "นยิทํ รูปํ" รูป เวทนา สัญญา สังขารเหล่านี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธความเบียดเบียฬ "ลพฺเภถ จ" อนึ่งสัตว์ทั้งหลายก็จะพึงได้ใน รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ตามใจหวังว่า "เอวํ เม รูปํ โหตุ" รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ของเราจงเป็นอย่างนี้ อย่าป่วยไข้ อย่าชราชำรุดทรุดโทรมเสื่อมเสียสวดทรงสีสันฐาน อย่าพิบัติเลย "ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว" ดูกรภิกษุทั้งหลายเหตุใด

รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อมเป็นอนัตตาไม่เป็นตัวเป็นตน "ตสฺมา รูปํ อาพาธาย สํวตฺตติ" เหตุนั้น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั้น จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ ความเกิดแลความฉิบหายโรคภัยต่างๆ มาเบียดเบียฬ "น จ ลพฺภติ รูเป เอวํ เม รูปํ โหตุ เอวํ เม รูปํ มา อโหสิ" อนึ่งสัตว์ทั้งหลายย่อมไม่ได้ใน รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั้น โดยประสงค์เพราะรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนั้น เป็นอนัตตา จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ แลสัตว์ทั้งหลายไม่ได้ตามปรารถนาด้วยประการฉะนี้ ฯ

(ตอนที่ ๑ ในพระสูตรนี้ ไม่ได้ทรงแสดงอาการทั้ง ๕ ว่าเป็นขันธ์ แสดงแต่เพียงว่าอาการทั้ง ๕ นั้นเป็นลักษณะอนัตตาเท่านั้น เข้าในว่าเอาสกลกายซึ่งเป็นสภาวธรรมนี้เป็นอัตตาเป็นตัวยืน ซึ่งไม่ต้องกล่าวนั้น เพราะอัตตาเป็นพื้นอยู่แล้ว) เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสั่งสอนให้รู้ลักษณะอนัตตาให้ได้ความชัดแล้ว ทรงซักถามทวนดูให้พระผู้เป็นเจ้าเบ็ญจวัคคีย์ปฏิญญาตามที่ตนเข้าใจ ตรัสถามในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่า "ตํ กึ มญฺญถ ภิกฺขเว" *ดูกรภิกษุทั้งหลายท่านทั้งหลายจะสำคัญเนื้อความนั้นเป็นไฉน รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง* "อนิจฺจํ ภนฺเต" *ไม่เที่ยง* "ยมฺปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา" *ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นทุกข์หรือสุขเล่า* "ทุกฺขํ ภนฺเต" *ข้าแต่พระผู้มีพระภาค สิ่งนั้นทุกข์ทนยาก* "ยมฺปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ" *ก็สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์มีความแปรปรวนเป็นธรรมดาแล้ว* "กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ" *ควรหรือเพื่อจะตามเห็นโดยสำคัญซึ่งสิ่งนั้นว่า* "เอตํ มม" *นั่นของเรา* "เอโส หมสฺมิ" *นั่นเป็นเรา* "เอโส เม อตฺตา" *นั้นเป็นตัวของเรา ดังนี้* "โน เหตํ ภนฺเต" *ข้าแต่พระผู้มีพระภาค อันจะตามเห็นโดยสำคัญซึ่งสิ่งนั้นว่าเป็นของเรา เป็นเราเป็นตัวตนของเราดังนี้นั้นไม่ควรเลย ฯ*

(ตอนที่ ๒ นี้ทรงแสดงทุกขสัจจด้วยรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทรงแสดงสมุทัยสัจจด้วยความไม่รู้เท่าสังขาร เข้าใจว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นตัว)

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาค ทรงซักถามให้พระผู้เป็นเจ้าทั้ง ๕ ปฏิญญา ตามที่ตนตรองเห็นฉนี้แล้ว จึงตรัสสอนให้พิจารณา รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั้น โดยยถาภูตญาณทัสสนะ คือปัญญาที่รู้จริง เห็นจริง ตามความเป็นจริงอย่างไร ถอนอุปาทานความยึดมั่นถือมั่น ด้วยตัณหามานะทิฏฐิออกเสียจากสันดานว่า "ตสฺมาติห ภิกฺขเว" ดูกรภิกษุ

ทั้งหลาย เหตุที่ท่านทั้งหลายได้เห็นลงแน่แล้วว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีความแปรไปเป็นธรรมดา ไม่ควรที่จะเห็นโดยสำคัญด้วยตัณหามานะทิฏฐิว่านั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเราดังนี้ เหตุดังนั้น ท่านทั้งหลายพึงพิจารณาซึ่ง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนั้น ด้วยปัญญาอันชอบ ถอนทิฏฐิอุปาทาน ออกเสียจากสันดาน "ยํ กิญฺจิ" รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณอันใด "อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ" ที่เป็นอดีต ล่วงไปแล้ว หรือเป็นอนาคตยังไม่มาถึง หรือที่เป็นปัจจุบันเกิดขึ้นเฉพาะหน้า "อชฺฌตฺตํ วา" เป็น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ภายใน ได้แก่ประสาทรูป ๕ ประสาทเวทนา ๕ ประสาทสัญญา ๕ ประสาทสังขาร ๕ ประสาทวิญญาณ ๕ ก็ดี "พหิทฺธา วา" หรือเป็น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ภายนอกได้แก่ที่เหลือออกไปจากภายในนั้นก็ดี "โอฬาริกํ วา" เป็น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ส่วนหยาบได้ แก่รูปารมณ์ สัททารมณ์ คันธารมณ์ รสารมณ์ ปถวี เตโช วาโย ธาตุ กับประสาทรูป ๕ และประสาทเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อย่างละ ๕ ๆ เหล่านั้น ชื่อว่า โอฬาริกรูป โอฬาริกเวทนา โอฬาริกสัญญา โอฬาริกสังขาร โอฬาริกวิญญาณ นั้นก็ดี "สุขุมํ วา" เป็น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ละเอียด คือที่เหลือจากส่วนหยาบเหล่านั้น ชื่อว่าสุขุมรูป สุขุมเวทนา เป็นต้นนั้นก็ดี "หีนํ วา" เป็นส่วนที่เลวทรามก็ดี "ปณีตํ วา" เป็นส่วนที่ประณีตก็ดี สพฺพํ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งสิ้น "เนตํ มม" นั่นใช่ของเรา "เน โสหมสฺมิ" นั่นใช่เรา "น เมโส อตฺตา" นั่นใช่ตัวตนของเราดังนี้ "เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ" รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเหล่านั้น ท่านทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างไรดังนี้เถิด

(ตอนที่ ๓ นี้ พระผู้มีพระภาคทรงสอนทางวิปัสสนาให้รู้จักนิโรธสัจจ ด้วยการถอน อนัตตาออกจากอัตตา ให้รู้มรรคสัจจ ด้วยยถาภูตญาณทัสสนะ อริยสัจจ ๔ เต็มรอบแล้ว) เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแนะนำสั่งสอนทางวิปัสสนานัย ให้พิจารณา รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ถอนตัณหามานะทิฏฐิอุปาทานด้วยประการฉนี้แล้ว จึงทรงแสดง อานิสงส์แห่งยถาภูตญาณทัสสนะนั้นว่า "เอวํ ปสฺสํ ภิกฺขเว สุตฺวา อริยสาวโก" ดูกรภิกษุ

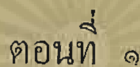
ทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เมื่อได้เห็นด้วยยถาภูตญาณทัสสนะอย่างนี้แล้ว "รูปสฺมึปิ นิพฺพินฺทติ" ย่อมเหนื่อยหน่ายทั้ง ในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ "นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ" เมื่อเหนื่อยหน่ายเกิดนิพพิทาญาณแล้ว อริยมรรคก็เกิดขึ้นประหารกิเลสเครื่องย้อมจิตให้ปราศไป "วิราคา วิมุจฺจติ" เพราะวิราคะ คือ อริยมรรคญาณบังเกิดขึ้นแล้ว อริยสาวกนั้นก็บรรลุวิมุตติคืออริยผล ด้วยประการฉนี้ "วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติ" ครั้นอริยสาวกนั้นพ้นพิเศษแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่าจิตพ้นพิเศษแล้วดังนี้ "ปชานาติ" อริยสาวกนั้นท่านย่อมรู้ประจักษ์ คือ เกิดปัจจเวกขณญาณหยั่งรู้ชัดว่า "ขีณา ชาติ" ชาติความเกิดสิ้นแล้ว "วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ" พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว "กตํ กรณียํ" กิจที่จำจะต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว "นาปรํ อิตฺถตฺตาย" กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี อริยสาวกผู้บรรลุวิมุตติคือ พระอรหัตตผล ย่อมเกิดปัจจเวกขณญาณหยั่งรู้ด้วยประการฉนี้ ฯ จบพุทธภาษิตเพียงเท่านี้ ฯ

ต่อนี้เป็นคำปรารภถึงภิกษุเบ็ญจวัคคีย์ว่า "อิทมโวจ ภควา" สมเด็จพระมีพระภาคเจ้าตรัสเทศนา อนัตตลักขณสูตรแก่ภิกษุเบ็ญจวัคคีย์ฉนี้ "อตฺตมนา ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู" พระภิกษุเบ็ญจวัคคีย์ทั้งหลายมีใจเป็นของ ๆ ตน "ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุํ" เพลิดเพลินจำเพาะต่อภาษิตแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า "อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยากรณสฺสฺมึ ภญฺญมาเน" ก็แลอนัตตลักขณสูตร เวยยากรณ์ภาษิตอันมิได้ระคนด้วยคาถานี้ อันสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเทศนาอยู่ "ปญฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขูนํ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจึสุ" จิตแห่งพระเบ็ญจวัคคีย์ก็วิมุตติพ้นพิเศษแล้ว จากอาสวะกิเลสทั้งหลายมิได้ถือมั่นด้วยอุปาทาน เป็นอเสขอริยบุคคล ถึงที่สุดแห่งสาวกบารมีภูมิ เอวํ ก็มีด้วยประการฉนี้ ฯ

จักอธิบายเนื้อความในพระสูตรนี้

พอเป็นเหตุสงสัย

☆ ☆

ตอนที่ ๑

"รูปํ ภิกฺขเว อนตฺตา"

ในพระสูตรนี้เหตุไฉนจึงมิได้พูดถึงขันธ์ ๕ แต่คล้ายกันกับขันธ์ ๕ มี รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เหมือนกัน แต่มิได้พูดว่าขันธ์ ๕? เหตุที่ไม่พูดถึงขันธ์ ๕ พึงเข้าใจอย่างนี้ ในพระสูตรนี้หมาย ความต่างกันกับขันธ์ ๕ การที่แสดงในประเภทแห่งขันธ์ ๕ นั้น ท่านหมายเอาขันธ์เป็นตัวประธาน เอาขันธ์เป็นอัตตาเป็นตัวยืน ขับไล่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งเป็นอนัตตาออกไปเสีย ๆ ส่วนในพระสูตรนี้ ท่านหมายเอาสภาวธรรม คือสกลกายนี้ เป็นประธานเป็นอัตตาเป็นตัวยืน เป็นคู่ขับไล่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งเป็นแต่อาการของอัตตาให้ออกไปเสีย การที่ไม่พูดถึงอัตตาซึ่งเป็นตัวยืนนั้น เพราะอัตตาเป็นพื้นย่อมรู้ทั่วกันอยู่แล้ว ในพระสูตรนี้กับขันธ์ ๕ มีเนื้อความต่างกันอย่างนี้ ฯ

ถ้าหากมีผู้ถามว่าที่ทรงสอนว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อมเป็นไปเพื่ออาพาธความป่วยไข้ อันสัตว์ย่อมบังคับไม่ได้ตามใจหวัง เพราะเป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวดังนี้ จะให้เข้าใจความอย่างไร ส่วนรูปที่ว่าเป็นไปเพื่ออาพาธก็พอจะเข้าใจได้ ส่วน เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นนามธรรมจะเป็นไปเพื่ออาพาธอย่างไร จตุโวกาลสัตว์ เหมือนพวกพรหม ท่านแสดงว่า ไม่มีอาพาธความป่วยไข้ สิ้นอำนาจกุศลแล้วก็จุติเฉย ๆ

ส่วนในอนัตตลักขณสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า นามธรรมมีป่วยไข้ จะให้ถือเอาเนื้อความอย่างไร? ควรจะแก้ว่า ข้อนี้ต้องพูดกันยืดยาว ถือเอาความยาก พวกพรหม

เขาไม่มีรูปประคนอยู่ด้วยเขาก็ไม่มีอาพาธป่วยไข้ ในที่นี้รูปกับนามเกี่ยวเนื่องเป็นอันเดียวกัน ในเบื้องต้นเมื่อยังไม่ถูกสมมติว่าเป็นรูปเป็นนาม เขาก็มีเจ้าไม่รู้กับเจ้ารู้คุมเป็นก้อนอันเดียวกันเต็มก้อนด้วยกันทั้ง ๒ อย่าง นั่นแหละเป็นตัวสภาวธรรม ถ้าจะแสดงในประเภทขันธ์ ๕ ก็สมมติก้อนสภาวธรรมนั่นแหละเป็นขันธ์เป็นอัตตา ถ้าจะแสดงอัตตาก็สมมติก้อนสภาวธรรมนั่นแหละเป็นอัตตา ก้อนสภาวธรรม ภายหลังเจ้าไม่รู้นั้นถูกเขาสมมติให้เป็นรูปไป ส่วนเจ้ารู้นั้น ถูกเขาสมมติให้เป็นนามไป แต่ความเป็นจริงจะเรียกรูปก็ถูกนามด้วย จะเรียกนามก็ถูกรูปด้วย เพราะเขาเกาะกันแน่นเป็นอันเดียวกัน เมื่อสมมติให้เป็นรูปแล้ว อาการของรูป ควรแจกได้เท่าไรก็แจกไป อาการของนามควรแจกได้เท่าไรก็แจกไป ฯ

ในตอนต้นแห่งพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงให้รู้รูปนาม ส่วนรูปยังไม่ทรงแจกอาการ คงแสดงแต่ว่ารูปเท่านั้น ส่วนนามแจกอาการออกเป็น ๔ คือ เป็น เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ความจริงจะแจกรูปออกไปตั้งร้อยตั้งพันก็ตาม จะแจกนามออกไปตั้งร้อยตั้งพันก็ตาม ก็เป็นแต่เพียงสมมติไปตามอาการเท่านั้น ผู้รับสมมติทั้งสิ้นมีอยู่ก้อนเดียว คือเจ้าไม่รู้กับเจ้ารู้ ซึ่งคุมกันอยู่ที่เรียกว่าสภาวธรรมเท่านั้น เพราะเหตุนั้นจะสมมติว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ประการใดก็ตาม ส่วนสภาวธรรมนั้นจะได้เปลี่ยนแปลงไปตามสมมตินั้นเป็นอันไม่มีเลย ย่อมเป็นไปตามสภาวของตนอยู่อย่างนั้น เพราะเหตุนั้นสัตว์จึงมิได้ตามใจหวัง คงได้ความว่าที่สมมติว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั้นคงเล็งเอาอาการของสภาวธรรมอันเดียวกัน จึงทรงแสดงว่าเป็นไปเพื่ออาพาธเหมือนกัน พึงเข้าใจความตามนัยที่อธิบายมานี้ ฯ

ตอนที่ ๒

“ตํ กึ มญฺญถ ภิกฺขเว”

ในตอนที่ ๑ ทรงสั่งสอนให้รู้ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตา แลเป็นไปเพื่ออาพาธ สัตว์ไม่ได้ตามประสงค์เท่านั้น **ครั้นมาในตอนที่ ๒ นี้ ทรงซักถามหา**

ความเข้าใจตามที่ตนตรองเห็น ว่าท่านทั้งหลายจะสำคัญเนื้อความนั้นเป็นไฉน ? รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง สุขหรือทุกข์ ท่านทั้ง ๕ ทูลตอบว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์ด้วย ทรงตรัสถามต่อไปอีกว่า ก็สิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ควรหรือที่จะตามเห็นว่า นั่นเป็นของเรานั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ท่านทั้ง ๕ ทูลตอบว่าไม่ควรเลย ท่านทั้ง ๕ รู้ความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เพราะ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นไปเพื่ออาพาธความป่วยไข้ รู้ว่าเป็นอนัตตา เพราะบังคับไม่ได้ตามใจหวัง ท่านยังเห็นยิ่งขึ้นไปอีก คือ เห็น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งเป็นอนัตตา เข้าใจว่าเป็นอัตตานี่เอง จึงเป็นทุกข์ เมื่อเห็นทุกข์แล้ว ตรองหาเหตุแห่งทุกข์ ก็ได้ความชัดว่า อวิชชาความไม่รู้ตัวจริง รู้แต่ตัวปลอมนี่เอง เป็นตัวสมุทัยตอนที่ ๒ นี้ เป็นอันว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแนะนำให้เห็นทุกข์เห็นสมุทัย คือทรงแสดงอริยสัจจนั่นเอง ฯ

ตอนที่ ๓

"ตสฺมาติห ภิกฺขเว"

ตอนนี้ทรงสั่งสอนวิธีวิปัสสนาภูมิ มีใจความว่า เพราะเหตุที่ท่านทั้งหลายเห็นลงแน่นอนด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างไร ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรไปเป็นธรรมดา ไม่ควรที่จะเห็นโดยสำคัญด้วยตัณหา มานะ ทิฏฐิ ว่านั่นเป็นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ดังนี้แล้วพึงพิจารณาให้เห็นแจ้งชัดดังนี้ต่อไป แล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแจกรูปออกไปเป็น ๑๑ ประเภท คือเป็น อดีต อนาคต ปัจจุบัน เป็นภายในเป็นภายนอก เป็นส่วนหยาบเป็นส่วนละเอียด เป็นส่วนเลวทรามเป็นส่วนประณีต เป็นส่วนไกลเป็นส่วนใกล้ รูปทั้งสิ้นให้เห็นว่าไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตนของเราดังนี้เถิด ได้ความว่าเมื่อสมมุติรูป ๑๑ ประเภท

นั้นลงณที่ใด ก็ต้องสมมตินามทั้ง ๔ นั้นลงณที่นั้น คงได้ความว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง

แสดงนิโรธสัจจด้วยการถอนสังขาร คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ออกจากตัว คือเห็นเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวคือไม่มีในตัว ทรงแสดงมรรคสัจจ ด้วยยถาภูตญาณทัสสนะ เป็นองค์วิปัสสนาญาณ ก็เป็นอันทรงแสดงศีล สมาธิด้วย เพราะศีลเป็นภาคพื้นของสมาธิ ๆ เป็นภาคพื้นของปัญญา เป็นอันทรงแสดงไตรสิกขาเต็มรอบธรรมประเภทใดขาดไตรสิกขา ขาดจตุรารียสัจจ ไม่มีทางที่จะให้ผู้ฟังผู้ ปฏิบัติบรรลุมรรคผลได้ ฯ

ในพระสูตรนี้มีข้อสำคัญอยู่ใน ๓ ตอนเท่านี้ ต่อไปเป็นแต่ทรงแสดงอานิสงส์ของญาณทัสสนะเท่านั้น ในท้ายพระสูตรน่าตรองอยู่คำหนึ่งที่ว่า "อิทมโวจ ภควา อตฺตมนา ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู" ความว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเทศนา อนัตตลักขณสูตรแก่พระเบ็ญจวัคคีย์ ภิกษุเบ็ญจวัคคีย์ มีใจเป็นของ ๆ ตน "ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุํ" เพลิดเพลินต่อภาสิตแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้ น่าคิดคำที่ว่า "อตฺตมนา" มีใจเป็นของ ๆ ตน แต่ท่านมักแปลไปเสียอย่างอื่น ถ้าแปลตรง ๆ อย่างนี้ออกจะแยบคาย แต่เมื่อไม่ได้ฟังพุทธโอวาทก็ถือเอาอนัตตามาเป็นอัตตา ครั้นรู้อนัตตาแล้วก็รู้ว่าใจนี้เองเป็นอัตตา จึงว่า "อตฺตมนา" มีใจเป็นของ ๆ ตน ฯ

ข้อนี้เป็นแต่ความเห็นสุดแต่ผู้จะเห็นนั้นเถิด ได้อธิบายพอเป็นทางให้เกิดความสงสัยไว้เพียงเท่านี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ

☆ อาทิตตปริยายสูตร์ ☆

อิทานิ อฏฺฐมึ ทิวเส สนฺนิปติตาย พุทฺธปริสาย กาจิ ธมฺมิกถา กถียเต อิโต ปรํ สพฺพํ ภิกฺขเว อาทิตฺตนฺติอาทิกํ อาทิตฺตปริยายสุตฺตํ ภาสิสฺสามิติ อิมสฺส ธมฺมปริยายสฺส อตฺโถ สาธายสฺมนฺเตหิ สกฺกจฺจํ โสตพฺโพฯ

ณ วันนี้เป็นวันอัฏฐมีดิถีที่ ๘ ค่ำ แห่งปักขคณนา พุทธบริษัทได้มาสันนิบาตเพื่อจะสดับตรับฟังพระธรรมเทศนา เมื่อได้พร้อมกันกระทำบุรพกิจในเบื้องต้นสำเร็จแล้ว บัดนี้พึงตั้งใจฟังพระธรรมเทศนา อันเป็นโอวาทานุสาสนีคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า ให้สำเร็จประโยชน์ของตน ๆ พึงเห็นผลที่เราได้ประสพมงคล ๒ ประการ ตามพุทธบริหารในมงคลสูตร์ว่า "ปฏิรูปเทสวาโส จ ปุพฺเพ จ กตปุญฺญตา" ดังนี้ มงคลทั้ง ๒ ประเภทนี้ เป็นของได้มาด้วยบุญ ได้มาเอง นับว่าเป็นลาภอันสำคัญอันเราได้แล้ว ในมงคลที่ ๑ ซึ่งว่าได้เกิดหรือได้อยู่ในปฏิรูปเทศนั้น ถ้าจะอธิบายตามนัยมงคลทีปนีก็ยืดยาวมาก ท่านอ้างมัชฌิมประเทศหรือประเทศที่มีพุทธศาสนา ความจริงจะเป็นประเทศใด ๆ ก็ตาม ก็คงมีมงคลและอัปมงคลปนกันอยู่ทุกประเทศ โดยที่สุดแต่ประเทศน้อย ๆ คือ ร่างกายของมนุษย์เรานี้ ก็ยังเป็นมงคลบ้างอัปมงคลบ้าง ดังผู้ที่ประพฤติทุจริตด้วยกายวาจาใจ ได้รับโทษทุกข์มีประการต่าง ๆ ก็ต้องนับว่าเป็นอัปมงคล ส่วนผู้ประพฤติสุจริตกิจชอบด้วยกายวาจาใจ ได้รับผลเป็นสุขคือไม่ได้รับความเดือดร้อนทุกข์ยากลำบากเข็ญใจ ได้พากันตั้งหน้าบำเพ็ญบุญกุศลมีทานศีลเป็นต้น ก็ต้องนับว่าเป็นมงคล

ด้วยร่างกายนี้ท่านแสดงไว้ว่า เทโห แปลว่ากาย เทโห นั้นก็คือ เทสะ ที่แปลว่าประเทศนั้นเอง พึงเข้าใจว่า ร่างกายของมนุษย์เรานี้ชื่อว่ามัชฌิมประเทศ คือ เป็นประเทศอันเป็นท่ามกลาง คือกลางบุญ กลางบาป กลางนรก กลางสวรรค์ กลางทุกอย่าง อธิบายว่า ถ้าเราได้อัตตภาพเป็นมนุษย์แล้ว ปรารถนาจะไปทางใดก็ได้ ถ้าอยากไปนรกก็ตั้งหน้าทำบาปให้มากขึ้นก็ต้องได้ไป ถ้าอยากไปสวรรค์ก็ทำบุญให้หนักขึ้นก็ต้องไปสวรรค์ ถ้าอยากสำเร็จมรรคผลนิพพาน ก็เร่งปฏิบัติให้ ศีล สมาธิ ปัญญา เต็มรอบขึ้นก็ต้องสำเร็จ ที่

แสดงนี้อ้างพยานตัวอย่างได้ทั้งสิ้น คือผู้ตกนรก ผู้ไปสวรรค์ ผู้สำเร็จมรรคผลนิพพาน ล้วนแต่ได้อัตตภาพเป็นมนุษย์นี้ทั้งนั้น เมื่อเข้าใจความนี้แล้ว พึงมีความยินดีว่า เราได้เกิดได้อยู่ในมัชฌิมประเทศ ก็ควรตั้งหน้าตรงต่อสถานที่ตนประสงค์

ความจริงถ้าหากเพียงแต่ได้เกิดอยู่ในมัชฌิมประเทศเท่านั้น ถ้าขาด บุพเพ จ กตปุญญตา คือ ขาดบุญหนหลังอุดหนุน เกิดมาเป็นคนยากจน หรือมีร่างกายวิกลวิการใบ้บ้าเสียจริตอายุสั้น ถ้าเช่นนั้นก็ไม่สามารถจะให้ความปรารถนาของตนสำเร็จได้ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสมงคลที่ ๒ นี้ไว้เป็นคู่กันต้องเกิดในมัชฌิมประเทศด้วย ต้องเป็นคนมีบุญได้ทำไว้แล้วด้วย จึงจักสำเร็จกิจที่เป็นมงคล พึงรู้ว่าตนมีบุญได้ทำไว้แล้ว ด้วยพยานในตน คือ *ไม่เป็นคนยากจนขัดแค้นเหลือเกิน มีรูปสมบัติพรักพร้อมบริบูรณ์ มีโรคาพาธน้อย มีสติปัญญาพอรู้ดีรู้ชั่ว มีอายุยืนตามสมควร นี้เป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าตนมีบุญได้ทำไว้แล้ว* เมื่อพร้อมด้วยมงคลทั้ง ๒ นี้แล้ว ควรประพฤติให้ถูกต้องในมงคลที่ ๓ คือ อตฺตสมฺมาปณิธิ ตั้งตนไว้ในกิจที่ชอบ คือกิจที่จักให้ตนได้ความสุขในชาตินี้ กิจที่จักให้ตนได้ความสุขในชาติหน้า คือสวรรค์หรือมนุษย์ กิจที่พ้นจากชาตินี้ชาติหน้า คือมรรคผลนิพพาน ให้ตั้งตนไว้ในกิจที่ตนต้องประสงค์นั้นแหละชื่อว่า อตฺตสมฺมาปณิธิ ตั้งตนไว้ในที่ชอบ เมื่อชอบใจในทางมรรคทางผลทางนิพพาน ซึ่งเป็นของได้ด้วยยาก ก็ต้องขวนขวายรีบเร่งข้อปฏิบัติ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้เป็นอธิศีล อธิจิตต์ อธิปัญญาขึ้น ส่วนศีล สมาธินั้น เป็นของไม่สู้ลึกซึ้งนัก

ส่วนปัญญาเป็นของลึกซึ้งมากยากจะตรองเห็นได้ ถึงได้ยินได้ฟังอยู่เสมอ ก็ยังเข้าใจความได้ด้วยยาก *ดังอาทิตตปริยายสูตร ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแก่บุราณชฎิลภิกษุพันหนึ่ง พอจบลงท่านเหล่านั้น ก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ทั้งสิ้น ส่วนพวกเราฟังมาจนชำนาญก็ไม่เห็นว่ากระไร ออกจะเห็นเป็นธรรมดาไปเท่านั้น ข้อนี้ก็คงเป็นความผิดของพวกเรา ที่ไม่พากันมีความสงสัย รับ อามกันเต เอาทีเดียวนั้นเอง* บัดนี้จักนำมาแสดงให้ฟังอีก แต่ฟังที่นี้ให้พากันสงสัย อย่ารับเอาง่ายๆ แต่ให้กำหนดตามให้เข้าใจความให้ตลอด.

ในอาทิตตปริยายสูตรนั้น มีนิทานวจนะว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทับอยู่ ณ คยาสีสะประเทศ ทรงเห็นอินทรีย์แห่งภิกษุบุราณชฎิลพันหนึ่งนั้น แก่รอบควรรับธรรมมิกถาได้แล้ว จึงทรงรับสั่งให้ประชุม แล้วทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตรนี้ว่า สพฺพํ ภิกฺขเว อาทิตฺตํ เป็นอาทิ มีเนื้อความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อนรุ่งเรืองแต่ต้น "กิญฺจ ภิกฺขเว สพฺพํ อาทิตฺตํ" ดูกรภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่าชื่อว่าสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อนรุ่งเรืองแต่ต้น ฯ เมื่อพระองค์ตรัสถามฉนี้แล้ว ทรงวิสัชนาสิ่งทั้งปวงนั้น คือ อายตนะภายใน ๖ ประการ อายตนะภายนอก ๖ ประการ วิญญาณ ๖ ประการ มีจักษุวิญญาณ เป็นต้น สัมผัส ๖ ประการ มีจักษุสัมผัส เป็นต้น และเวทนา ๓ ประการ คือ สุข ทุกข์ อุเบกขา อันเกิดแต่สัมผัสนั้นๆ ชื่อว่าสิ่งทั้งปวง ณ ที่นี้ แล้วทรงจำแนกโดยทวารเป็นลำดับต่อไปดังนี้ "จกฺขุํ ภิกฺขเว อาทิตฺตํ" ดูกรภิกษุทั้งหลาย จักษุ แลรูป แลจักษุวิญญาณ แลความประชุมพร้อมแห่งจักษุแลรูปแลจักษุวิญญาณ ชื่อว่าจักษุสัมผัส แต่ละส่วนล้วนเป็นของร้อน สุข ทุกข์ อุเบกขา ที่อาศัยจักษุสัมผัสนั้นเกิดขึ้นก็เป็นของร้อน "โสตํ อาทิตฺตํ" ดูกรภิกษุทั้งหลายโสตแลเสียงแลโสตวิญญาณแลโสตสัมผัส แลสุข ทุกข์ อุเบกขา ที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสนั้นก็ดี ล้วนเป็นของร้อน "ฆานํ อาทิตฺตํ" ดูกรภิกษุทั้งหลาย ฆานะแลกลิ่นแลฆานวิญญาณ แลฆานสัมผัสแลเวทนา คือ สุข ทุกข์ อุเบกขาที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยฆานสัมผัสก็ดี ล้วนเป็นของร้อน "ชิวฺหา อาทิตฺตา" ดูกรภิกษุทั้งหลาย ชิวหาแลรสแลชิวหาวิญญาณแลชิวหาสัมผัส แลเวทนา คือ สุข ทุกข์ อุเบกขา ที่เกิดเพราะชิวหาสัมผัสก็ดี ล้วนเป็นของร้อน "กาโย อาทิตฺโต" ดูกรภิกษุทั้งหลาย กายแลโผฏฐัพพะส่วนที่จะพึงถูกต้องแลกายวิญญาณแลกายสัมผัสแลเวทนา คือ สุข ทุกข์ อุเบกขา ที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสก็ดี ล้วนเป็นของร้อน "มโน อาทิตฺโต" ดูกรภิกษุทั้งหลาย ใจแลธัมมารมณ์แลมโนวิญญาณแลมโนสัมผัส แลสุข ทุกข์ อุเบกขา ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสก็ดี ล้วนเป็นของร้อน *ร้อนด้วยอะไร อะไรมาเผาให้ร้อน? ร้อนด้วยเพลิงกิเลศ คือ ราคะ โทษะ โมหะ ร้อนด้วยทุกข์ คือ ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ ร้อนด้วยโศกแลร่ำไร ร้อนด้วยทุกข์ระทมกายแลน้อยใจคับแค้นใจ* สรรพสิ่งทั้งปวง คือ อายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ วิญญาณ ๖ สัมผัส ๖ เวทนา ๓ เหล่านี้ ร้อนด้วยกิเลศแลกองทุกข์อันกิเลศแลกองทุกข์มาเผาให้ร้อนรุ่งเรืองแต่ต้นด้วยประการฉนี้ ฯ

คำอธิบาย

ในตอนนี้ให้ผู้สดับพึงถือเอาเนื้อความดังนี้ ที่ทรงแสดงอายตนะภายใน ภายนอก วิญญาณกายสัมผัสกาย แลเวทนาว่าเป็นของร้อน คือทรงแสดงทุกขอริยสัจจ บัญญัติทุกข์ลงที่อายตนะภายในภายนอก วิญญาณกาย สัมผัสกาย เวทนาให้เป็นที่กำหนดทุกข์แลทรงแสดงสมุทัยอริยสัจจด้วยราคะ โทษะ โมหะ ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โศก ปริเทวทุกข์ โทมนัส อุปายาส เพราะเป็นตัวเหตุมาเผาให้ร้อน ทรงแสดงมรรคอริยสัจจด้วยการให้พิจารณาเห็นซึ่งสิ่งทั้งปวงว่าเป็นของร้อน คือเป็นวิปัสสนานัยเป็นเหตุแห่งญาณทัสสนะ คือ อริยมรรค!

เมื่อทรงแสดงวิปัสสนาก็คือแสดงปัญญาสัมมาทิฏฐินั่นเอง *ปัญญาจะเกิดก็ต้องอาศัยสมาธิ สมาธิจะเกิดก็ต้องอาศัยศีล* เป็นอันว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงไตรสิกขาในพระอัฏฐังคิกมรรคเต็มรอบ เมื่อผู้ดำเนินด้วยข้อปฏิบัติทำมรรคภาวนาให้เกิดขึ้นเต็มรอบแล้ว ไม่ต้องกล่าวถึงผลคือนิโรธก็ได้ นิโรธอริยสัจจนั้นก็คือ ราคะ โทษะ โมหะ จนถึงอุปายาส ดับไปโดยไม่เหลือด้วยกำลังแห่งญาณทัสสนะนั้นเองถ้ากิเลสเหล่านี้ดับแล้ว ตา จมูก หู ลิ้น กาย ใจ แลรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ แลวิญญาณกาย สัมผัสกาย เวทนาก็เป็นปกติไม่ร้อนไม่เย็น หรือจะว่าเย็นเป็นคู่กับร้อนก็ได้ ในตอนนี้ เป็นอันว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงจตุราริยสัจจเต็มที่ ด้วยประการฉนี้ ฯ

สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงแสดงอานิสงส์แห่งวิปัสสนาญาณทัสสนะต่อไปว่า "เอวํ ปสฺสํ ภิกฺขเว สุตฺวา อริยสาวโก" *ดูกรภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เมื่อท่านมาเห็นอยู่อย่างนี้ ท่านย่อมเหนื่อยหน่ายในสิ่งทั้งปวง มีจักษุ แลรูปเป็นต้น จนถึงเวทนาที่เกิดแต่มโนสัมผัสเป็นที่สุดนั้นทุกอย่าง ๆ* "นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ" เมื่อเกิดนิพพิทาความเหนื่อยหน่ายแล้วก็บรรลุอริยมรรคญาณ สยายกิเลศเครื่องย้อมจิตให้ปราศไปจากสันดาน "วิราคา วิมุจฺจติ" เพราะวิราคะอริยมรรคญาณประหารกิเลศออกจากสันดานได้แล้ว วิมุตฺติ คืออริยผลก็บังเกิดขึ้นในลำดับแห่งอริยมรรคด้วยประการฉนี้ ฯ

"วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมีติ ญาณํ โหติ" ครั้นเมื่อจิตพ้นพิเศษแล้ว ก็เกิดญาณหยั่งรู้ว่าจิตพ้นพิเศษแล้วดังนี้ "ปชานาติ" อริยสาวกนั้น มารู้ชัดด้วยปัจจเวกขณญาณว่า "ขีณา

ชาติ" ชาติความเกิดสิ้นแล้ว "วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ" พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว "กตํ กรณียํ" กิจที่จะต้องทำได้ทำสำเร็จแล้ว "นาปรํ อิตฺถตฺตาย" กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มี อริยสาวกผู้บรรลุวิมุตติแล้ว ย่อมเกิดปัจจเวกขณญาณหยั่งรู้อย่างนี้ จบส่วนพุทธภาษิตเพียงเท่านี้ฯ

ต่อนี้เป็นคำปรารภถึงพระภิกษุทั้งหลายว่า "อิทมโวจ ภควา" สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแล้วซึ่งอาทิตตปริยายนี้ สั่งสอนภิกษุทั้งหลายเหล่าบุราณชฎิลนั้น "อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุํ" พระภิกษุทั้งหลายนั้น รู้สึกว่ามีใจเป็นของ ๆ ตนก็ชื่นชมยินดีต่อภาษิตแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า "อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยากรณสฺมึ ภญฺญมาเน" ก็แลเวยยากรณ์ภาษิตนี้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเทศนาอยู่ จิตแห่งภิกษุทั้งพันองค์นั้น ก็ไม่เข้ายึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน มีสังขารอันเข้าไประงับแล้ว เป็นผู้พ้นพิเศษจากอาสวกิเลสทั้งหลาย คือพระผู้เป็นเจ้าทั้งพันองค์ได้สำเร็จอาสวักขัยอรหัตตผล เป็นอเสขบุคคลในพระพุทธศาสนา ด้วยประการฉะนี้ ฯ

เมื่อพุทธบริษัทได้สดับพระสูตรนี้แล้ว พึงสงเคราะห์เนื้อความลงสู่อริยสัจจธรรม แล้วน้อมนำมาสู่ตน ถ้ามีอุปนิสสัยก็อาจจักสำเร็จผลตามที่ตนต้องประสงค์ โดยนัยดังวิสัชนามา ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ที่วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ

วันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๘

ถึง อุบาสกบุญยัง วันที่ ๑๔ ตุลาคม ฉันได้รับจดหมายของเธอใจความว่า เธอยังสงสัยสติปัฏฐาน ๔ ขอให้ฉันชี้แจง ทราบความตลอดแล้ว **การที่เธอสงสัยนั้นเป็นการสมควรยิ่งนัก เพราะสติปัฏฐานเป็นองค์อวัยวะของอริยมรรค ถ้าไม่เข้าใจก็บำเพ็ญมรรคให้เต็มไม่ได้ ขาดมัคคสามังคี จะเอาผลมาแต่ไหน** ฯ ฉันจักอธิบายให้ฟัง **กายนอก** ได้แก่สกลกายของเรานี้เอง **กายใน** ได้แก่ธัมมารมณ์ คือกายนอกนี่แหละ แต่มันเข้าไปเป็นคู่ของใจ เรียกว่า **ธัมมารมณ์** หลับตาดูก็เห็นฯ **เวทนานอก** ได้แก่ สุข ทุกข์ อุเบกขา ที่อาศัยอารมณ์เกิดขึ้น

นี้เอง **เวทนาใน** ได้แก่ธัมมารมณ์ คือเวทนานอกนี้แหละแต่มันเข้าไปเป็นคู่ของใจ เรียกว่า **ธัมมารมณ์ จิตนอก** ได้แก่จิต ๘๙ ดวงนั้นเอง **จิตใน** ก็ตัวธัมมารมณ์เหมือนกัน คือ **จิตนอก** นี้แหละเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป แต่มันไม่ดับไปจริง มันเข้าไปเป็นคู่ของใจจึงเรียกว่าธัมมารมณ์ ฯ **ธรรมนอก** ได้แก่กุศลธรรม อกุศลธรรม อัพยากตธรรมนี้เอง เมื่อดับจากนอกแล้วเข้าไปเป็นคู่ของใจเรียกว่า **ธัมมารมณ์** เหมือนกัน

การเจริญสติปัฏฐาน ต้องมี ๔ ทุกอารมณ์ เราจะยกกายพิจารณาเวทนาก็อยู่ที่กายนั้น จิตก็กำหนดอยู่ที่กายนั้น และธรรมก็มีอยู่ที่กายนั้น เพราะยกกายขึ้นเป็นประธาน ก็เรียกว่ากายานุปัสสนา แม้เวทนา จิต ธรรม ก็มีนัยอย่างเดียวกัน ฯ สติมีอันเดียว อารมณ์ที่ตั้งของสติมี ๔ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม เมื่อเจริญสติปัฏฐานให้เพ่งกายก่อน กายเป็นของหยาบ ถ้าเราเพ่งกายหนักเข้ากายดับกลายเป็นเวทนา คือกายไม่ปรากฏ เหลืออยู่แต่เวทนา ครั้นเราเพ่งเวทนาหนักเข้า เวทนาเป็นของหยาบต้องดับ กลายเป็นจิตไป เมื่อเราเพ่งจิตหนักเข้าจิตดับคงเหลือแต่ธรรม ๆ เป็นยอดของสติปัฏฐาน **อธิบายว่า กายดับเป็นเวทนา เวทนาดับเป็นจิต จิตดับเป็นธรรม ถ้าเป็นธรรมแล้วดับไม่ได้เพราะเป็นของจริงเป็นตัวสภาวะ**

ที่ว่าจิตดับหมายเอาจิตที่เกี่ยวกับเจตสิกดับไป จิตที่เหลืออยู่นั้นเป็นธรรม เพ่งธรรมก็คือเพ่งตัวเอง จะว่าธรรมเพ่งธรรมก็ได้ จะว่าจิตเพ่งจิตก็ได้ จะว่าใจเพ่งใจก็ได้ อธิบายว่ากายบีดเวทนา เวทนาบีดจิต จิตบีดธรรม ถ้ากายเวทนาจิตไม่ดับไม่เห็นธรรม ฯ ที่แสดงมานี้สำหรับผู้เจริญสติปัฏฐานจึงจะเข้าใจ **เพราะเหตุนั้น ถ้าเธอตรวจเห็นทางแล้วให้ลงมือเจริญ** จะ**นึกอยู่อย่างเดียวว่าให้ใจอยู่ที่ใจ เท่านี้ก็เป็นอันเจริญสติปัฏฐานครบทั้ง ๔ แต่ให้เจริญไม่กำหนดเวลายืน เดิน นั่ง นอน ให้นึกอยู่เสมอ** เนื้อความที่แสดงไว้นั้นนักระจ่างขึ้นตามลำดับ

คำที่ว่ากายก็หมายสกลกายอันนี้ คำที่ว่าเวทนาก็หมายสกลกายก้อนนี้ คำที่ว่าจิตก็หมายสกลกายก้อนนี้ คำที่ว่าธรรมก็หมายสกลกายก้อนเดียวกันนี้ธรรมนั้นเป็นประธานหมายสกลกายอันนี้แลเป็น ธมฺโม กาย เวทนา จิต เป็นอาการของธรรมถึงนาม รูป ธาตุ ขันธ์ อายตนะ ก็เป็นอาการของธรรมตลอดถึงสติปัฏฐาน สัมมัปปธาน อิทธิบาท อินทรีย์ พล โพชฌงค์ อัฏฐังคิกมัคค์ ก็เป็นอาการของธรรม หรือจะว่าเป็นลักษณะของธรรม หรือจะว่าเป็นกิริยาของธรรมก็ได้ ตัวธรรมมีอันเดียวอาการมี ๘๔๐๐๐

ธมฺโม มีอันเดียวเปรียบเหมือนพานเป็นภาชนะ เอาหมากใส่เข้าก็เป็นพานหมาก เอาดอกไม้ใส่เข้าก็เป็นพานดอกไม้ เอาธูปเทียนใส่เข้าก็เป็นพานธูปเทียนฉันใดก็ฉันนั้น เอาบุญใส่เข้าก็เป็นกุศลกรรม เอาบาปใส่เข้าก็เป็นอกุศลธรรม เอาที่ไม่เป็นบุญไม่เป็นบาปใส่เข้าก็เป็นอัพยากตธรรม ฯ ถ้าเธอตรองได้ความแล้วจะสิ้นสงสัยในธรรมทุกประเภท แลจักได้รู้จักว่าตัวของเรานี้เองเป็นธรรม ถ้าตัวของเรามีศีลมีสมาธิมีปัญญา ตัวของเราก็เป็นศีลธรรม สมาธิธรรม ปัญญาธรรม เรียกไปตามอาการ.

พระโพธิวงศาจารย์

รถจักรขบวนสุดท้าย

อ. สุวัตถี
อาศรมศิริอำมาตย์

. . . , ตลอดคืนนั้น ข้าพเจ้าถือเป็นกิจวัตรเลยทีเดียว ที่ไม่พยายามจะให้ธูปต้องดับ โดยที่มิได้จุดสำรองไว้ เพราะในราตรีที่วังเวง อาบด้วยแสงจันทร์แรมสลัว ในขณะที่เพื่อน ๆ ร่วมโดยสาร ทอดตัวสู่นิทราหมดแล้ว อย่างน้อยๆกลิ่นธูปก็ยังคงจะเป็นเพื่อนที่ให้ความอบอุ่นอยู่บ้าง. . . บางคราวข้าพเจ้าจะนั่งพิศภาพถ่ายขนาด ๒๔ นิ้ว ของ ท่านเจ้าคุณอุบ๋ชฌาย์ที่พิงอยู่กับโกศศพอย่างโสกาดูร . . . "โอ้ ! องค์อุบ๋ชฌาย์ผู้ที่ครั้งหนึ่ง เคยรุ่งเรืองด้วยฐานันดรศักดิ์ เป็นเจ้าคณะมณฑล ผู้นาถะของชาวอีสานทั้งภาค ! บัดนี้ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจมฤตยูเสียแล้ว" และแล้วจิต ใต้สำนึก ก็พยายามจะ เร่ง เร้าให้ ข้าพเจ้าหลั่งอัสสุชล . . . . .

ณ ที่แห่งนั้น–ย่านสินค้าพหลโยธิน... ยามวิกาลช่างเงียบสงัด และวังเวงเหมือนอยู่ในท่ามกลางสุสาน ได้ยินแต่เสียงกรีดปีกเรไรของจิ้งหรีดทุ่ง กลมกลืนไปเสียงระงมของกบเขียดช่างเป็นประหนึ่งวงดนตรีตุ๊กตาเล็ก ๆ ที่แสนจะไพเราะเพราะพริ้ง ซึ่งจะหาฟังไม่ได้ในใจกลางนาครธรรม

ภายในตู้ ต. ญ. หมายเลข ๕๕๒ ถึงจะถูกปลดให้ต้านลมทุ่งอย่างเดียวดาย เป็นเวลานาน ข้าพเจ้ากับเพื่อนอีก ๔ ชีวิตก็รู้สึกอบอุ่นใจอยู่บ้าง. แม้ท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์ จะสงบนิ่งอยู่ในโกศอย่างผู้ปราศจากวิญญาณแล้วก็ตาม แต่วิสามัญสำนึกของข้าพเจ้าก็พยายามจะค้านว่า ท่านเจ้าคุณพระอุปัชฌาย์ยังมีชีวิตอยู่ พระอุปัชฌาย์ยังไม่ตาย!

ถูกแล้ว ! พระธรรมเจดีย์พระอุปัชฌายะของข้าพเจ้ายังอยู่ แต่ลมปราณ และสรีรยนต์ของท่านแตกดับไป ซึ่งคนทั่วไปเข้าใจว่า พระธรรมเจดีย์อุปัฌายะของข้าพเจ้ามรณภาพไปแล้ว

แน่แล้วหรือที่ว่า . . . . . . ความตายเป็นเพียงการเปลี่ยนฉากใหม่ของชีวิต ! ความตายเป็นอมตธรรมมีที่ครองจักรวาฬ ! ความตายเป็นเพียงการพักผ่อนของวิญญาณที่เหน็ดเหนื่อยหรือมิฉะนั้นก็เป็นประตูแรกของพระนิพพาน !

ถูกอีกเหมือนกัน ! ความตายเป็นเพียงการพักผ่อนของวิญญาณที่เหน็ดเหนื่อย ! ท่านเจ้าคุณพระอุชฌายได้ใช้สรียนต์ของท่านมานานแสนนานเป็นเวลาถึง ๗๖ ปี แน่ละสรียนต์อันนี้ท่านเพียงยืมเขามาเท่านั้น บัดนี้เจ้าของเขามาทวง และท่านก็ได้คืนให้เขาไปแล้ว

สิ่งที่เขาเหลือไว้ให้ท่านก็คือ คุณธรรม ! ความดี ! โดยที่เจ้าของเขาไม่ต้องการสิ่งเหล่านี้ ดังนั้น จึงเป็นสิ่งที่ไม่น่าอัศจรรย์เลย . . . จากความคิดที่พยายามจะเข้าใจเช่นนั้นจึงทำให้ตัวเองได้แรงใจพิเศษ เพราะยังเชื่อว่า ข้าพเจ้ามิได้อยู่กับผี ! มิได้อยู่กับทรากศพ ! หากแต่อยู่ในสำนักของพระอุปฌาย์ กอปรทั้งกลิ่นพวงมาลัยมะลิสดที่กองพะเนินอยู่ข้างโกศ บวกกับกลิ่นธูปและควันเทียน ก่อให้สดชื่นอย่างปลาด เพราะนั่นมันคือสัญญลักษณ์ความสงบ หรือพฤติการณ์ที่แสดงออกในทางภักดีในสิ่งที่เราเทอดทูน เคารพบูชา

ท่ามกลางความเงียบ เสียงกึงกัง อย่างแรงได้เกิดขึ้น จนทำเอาพวกเราทั้ง ๕ ชีวิตที่นั่นคุยกันอยู่เกือบหัวคมำ "อ้อ ! ขบวนรถสินค้ามาเกาะเอาตู้ของพวกเราแล้ว" เสียงหนึ่งในห้าพูดขึ้น พวกเราดูนาฬิกาในขณะนั้นเป็นเวลา ๑๙.๓๕ น. เออ! จะได้ไปกันเสียที นั่งแกร่วมานานตั้งแต่บ่าย ๓ โมง จนถึงทุ่มกว่าแล้ว

ตู้ ต.ญ. ๕๕๒ ของพวกเราพ่วงท้ายตู้สินค้าอื่น ๆ ซึ่งรถขบวนนี้เป็นรถสินค้าที่ยาวเหยียดเอามาก ๆ คณนานับได้ ๒๐ ตู้ หลังจากที่เกาะกันเรียบร้อยแล้ว พวกเราดีใจกันว่า

เจ้าม้าเล็ก ท่าจะห้อตะบัน คึกคัก ๆ ๆ ๆ ๆ ไปเรื่อย ๆ จนถึงสถานีปลายทาง แต่ความคิดของพวกเราผิดถนัด เพราะตั้งแต่มาเกาะตู้ของพวกเราแล้วก็เที่ยวเข้ารางนั้น ออกรางนี้ เดี๋ยวตัดตู้ เดี๋ยวก็ต่อตู้ พวกเราต้องหัวพื้ด หัวเหวี่ยง ระวังตัวแจทีเดียว ยิ่งตอนรถปะทะกันกึงกังดัง ๆ นั้นทำให้ใจหายทุกที เพราะเกือบจะหล่นลงไปปะทะกับก้อนหินระเกะระกะเบื้องล่าง เป็นผีเฝ้าท้องทุ่งย่านพหลโยธินให้ได้ เพราะหน้าต่างตู้ ต.ญ.ที่ ๕๕๒ ที่เราบรรทุกโกศศพเจ้าคุณอุปัชฌาย์นั้น มันกว้างและเปิดปิดลำบาก ยิ่งถ้าปิดแล้วก็ไม่มีอากาศหายใจ ถ้าเปิดหรือก็ยากแก่การทรงตัว ตกลงเลือกเอาเปิดหน้าต่างดีกว่า เพราะลมโกรกเข้ามาก ๆ เป็นการช่วยไล่ยุงและลมจะช่วยพัดกลิ่นขี้หมูทะแม่ง ๆ นั้นด้วย สนุกดีเหมือนกันผจญภัยดูสักพัก เป็นการเปลี่ยนบรรยากาศที่จำเจซ้ำซากมาสู่บรรยากาศใหม่

แม้จะอยู่ในสภาพหัวพื้ดหัวเหวี่ยง ข้าพเจ้าคลานเข้าหาโกศศพท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์แล้วก็จุดธูปเทียนบูชา อธิษฐาน ขอให้พวกเราทั้ง ๔ ชีวิตที่คอยเกาะบารมีอยู่บนตู้ ตญ. นี้โดยสารถึงจุดหมายปลายทางโดยสวัสดี อย่าได้มีอันเป็นไปในทางที่ไม่เป็นมงคลเลย สิ้นการอธิษฐานทำให้ข้าพเจ้ามีกำลังใจดีขึ้น เสียงล้อบดไปกับรางเหล็ก เสียงปะทะกันกึงกังกึมปนาทอยู่ตลอดเวลานั้นทีแรกก็รู้สึกทรมานเอามาก ๆ แต่นานไป . . . นานไปก็รู้สึกเฉย ๆ คุยกันไปตามปรกติ

เวลาผ่านพ้นไปเรื่อย ๆ จาก ๑๙.๓๕ น. เกือบ ๒ ยามแล้ว พวกเราและโกศศพท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์ยังไม่ไปถึงไหนเลย คงขยันเที่ยวนับรางรถ รางแล้วรางเล่า เดี๋ยวต่อตู้ เดี๋ยวตัดอยู่เช่นนั้น เหล่าสหธรรมมิก และปวงสัปบุรุษที่ไปส่งโกศในวันนั้นคงจะคิดไปว่า ป่านฉะนี้ รถโกศของท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์คงจะถึงปากช่อง หรือ นครราชสีมา ไปแล้ว ความจริงก็น่าจะเป็นเช่นนั้น ถ้าคิดตามใจพวกเรา แต่พนักงาน พ.ข.ร. เขาไม่คิดเช่นนั้น

๒๓.๓๕ น. ตู้ ตญ. ที่ ๕๕๒ ได้ถูกตัดอีกครั้งหนึ่ง ในเวลาที่กล่าวนี้เอง ห่างจากแสงไปฟ้าที่ต้นเสาออกไปประมาณเส้นกว่า ๆ พวกเราได้เห็นร่างของคน ๓ คน ดูเหมือนเป็นผู้ชายคนหนึ่ง หญิงสอง แต่งกายไว้ทุกข์ เราตั้งตาดูอยู่สักครู่ใหญ่ ๆ ร่างของทั้ง ๓ คน ก็เคลื่อนมาถึงตู้รถของพวกเรา

"อ้อ ! คุณหมอ" พี่แสงอุทาน พร้อมกับพนมมือไหว้ ถูกแล้ว ! *คุณหมออวย*หรือ*ศาสตราจารย์อวย เกตุสิงห์* พร้อมกับ*คุณหญิง* กับใครอีกคนหนึ่ง ขอโทษที่ข้าพเจ้าจำชื่อไม่ได้ คุณหมอได้ถามถึงความสุขทุกข์ของพวกเรา ด้วยความเป็นห่วง และได้นำโอยั๊วะ น้ำบัวถวายพวกเรา และขนมอีก ๒ ห่อ ให้ลูกศิษย์ผู้ติดตาม ในเวลาเดียวกันนี้ คุณหมอและคุณหญิงก็ได้จุดธูปเทียนบูชาโกศศพของท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ด้วย

เมื่อพูดถึง*คุณหมออวย* และ*คุณหญิง* ทำให้อดชมเชยมโนธรรมของท่านไม่ได้ เพราะคุณหมอเป็นผู้เอาใจใส่กับท่านเจ้าคุณพระอุบาลีฯ เป็นพิเศษ นับตั้งแต่วันที่ไปนมัสการท่านเจ้าคุณฯ ที่วัดโพธิสมภรณ์ อุดรธานี เป็นต้นมา โดยที่ในครั้งนั้น ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ กำลังอาพาธมีอาการไม่ปรกติสุข แต่ไม่ถึงกับล้มหมอนนอนเสื่อ ด้วยมโนธรรมของแพทย์คุณหมอจึงตรวจดูอาการไข้ของท่าน แต่ยังไม่ทราบสมุฏฐานของโรคที่แน่นอน เพราะไม่ได้เตรียมอุปกรณ์การตรวจโรคไปด้วย จึงได้นิมนต์ให้ท่านล่องกรุงเทพฯ เพื่อรักษาพยาบาล และตรวจดูให้รู้สมุฐานที่แน่นอน พอดี*ท่านอาจารย์มหาบัว*ก็อยู่ในสำนักของท่านด้วย จึงได้กราบเรียนถวายเพิ่มเติม ด้วยประการฉะนี้ ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ จึงได้มาพักรักษาตัวที่ ร.พ. ศิริราช ภายใต้การรักษาพยาบาลอย่างใกล้ชิด ของ*คุณหมออวย* และ*คุณหญิง* กอรปกับ*ท่านอาจารย์มหาบัว*ก็มาเฝ้าอุปัฏฐากไม่ห่างเหิน เพราะท่านไว้ใจใน*ท่านอาจารย์มหาบัว*มาก

ณ ข้างเตียงพยาบาล บรรดาศิษย์ และท่านที่เคารพในตัวท่านเจ้าคุณ–อุบาลีฯ ที่เข้าเยี่ยมไข้ท่านแล้วก็กลับ แม้คนอื่น ๆ จะกลับไปพักผ่อน สำหรับท่านทั้ง ๓ คือ *ท่านอาจารย์มหาบัว* *คุณหมออวย* และ*คุณหญิง*จะต้องดูอาการไม่ยอมห่าง ยิ่งในคืนที่อาการไข้ของท่านทรุดหนัก จนแทบหมดอาลัยแล้วนั้น คุณหมอยิ่งไม่เป็นอันนอน ต้องนั่งชิดขอบเตียงทำการพยาบาลจนถึงท่านสิ้นใจ คือเวลา ๑๕.๒๗ น. ของวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๐๕

จนลุถึงวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๕.๓๐ น. โกศของท่านเจ้าคุณ–อุบาลีฯ ได้ถูกอัญเชิญไปประดิษฐานบนรถสินค้าที่ย่านสินค้าพหลโยธิน เพื่อจะได้นำไปบำเพ็ญ

กุศลที่วัดโพธิ์สมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี ท่ามกลางผู้ไปส่งโกศเนืองแน่นมีทั้งพระมหาเถรานุเถระ และฆราวาส มากหน้าหลายตา ณ เพลาดังกล่าวนี้ คุณหมอก็ไปด้วย และเข้าใจว่า คงจะกลับถึงบ้านแล้วในเวลาบ่าย ๔ โมงเศษ ๆ แต่กระนั้นก็ตามด้วยความเป็นห่วงว่าโกศศพของท่านเจ้าคุณจะเป็นอย่างไร บ้านฉนี้ พ.ข.ร. เขาไปถึงไหนกันแล้ว

ด้วยประการฉะนี้ เวลา ๒๓.๓๕ น. คุณหมอและคุณหญิงจึงต้องขับรถไปที่สถานีบางซื่อ เพื่อติดตามข่าวคราวโกศศพท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์ ในขณะที่รถจักรคันนั้นกึงกัง ๆ ๆ ไป ๆ มา ๆ รางแล้ว รางเล่า เดี๋ยวต่อตู้ เดี๋ยวตัดตู้ อยู่นั้นเอง คุณหมอและคุณหญิง คงตั้งตาคอยดูอยู่ต่าง ๆ ภายในบริเวณสถานีบางซื่อและตอนหลังนี้ ตู้ ต.ญ. ๕๕๒ ของเราได้ถูกตัดอีกครั้งหนึ่ง

ขณะนั้นเป็นเวลา ๒๓.๕๕ น. คราวนี้คุณหมอมาอีก ตรงมายังโกศศพของท่านเจ้าคุณ ฯ โดยมีเด็กคนหนึ่งติดตาม คุณหมอและเด็กคนนั้นต่างก็หิ้วของพะรุงพะรังทั้งนี้เพื่อนำมาฝากลูกศิษย์ผู้ติดตามโกศ สิ่งที่คุณหมอนำมาฝากก็คือข้าวผัด ๔ ห่อ ขนม ๒ ห่อ, ซาลาเปา ๒ ถุง และน้ำแข็งพร้อมทั้งกระป๋องเก็บใบเขื่อง ๆ ๑ กระป๋อง ความอารีย์ของคุณหมอที่มีต่อพวกเรามากมายเช่นนี้ ทำให้เราต้องน้ำตาคลอด้วยความปลื้มปีติ จนไม่รู้จะสรรค์หาคำอะไรมากล่าวขอบพระคุณให้สาสมแก่ใจคิด เรื่องนี้ผู้เขียนต้องขออภัยมาก ๆ ที่ต้องเอาเรื่องราวอื่น ๆ แทรกเข้ามาบ้าง แต่ถึงกระนั้นก็เกี่ยวกับท่านเจ้าคุณอุปฌาย์เอามาก ๆ ซึ่งผู้เขียนไม่สามารถจะอดใจไม่ให้เขียนถึงคุณงามความดีของคุณหมอและคุณหญิงได้ ในเมื่อข้าพเจ้ามีความเคารพสักการะในท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์มากมายเพียงใด ก็ทำให้นับถือและศรัทธาในมโนธรรมของคุณหมอและคุณหญิง เพียงนั้น และคุณงาม ความดี ที่ข้าพเจ้านำมาเขียนไว้นี้ เป็นเพียงการพรรณาคุณงามความดีประมาณ ๑ ใน ๑๐๐ ของคุณงามความดี ที่คุณหมอและคุณหญิงมีต่อท่านเจ้าคุณพระอุปัชฌาย์ ทั้งในขณะท่านยังมีชีวิตอยู่ และหาชีวิตไม่แล้ว !

๐๑.๐๐ น. รถสินค้าคันนั้นจึงเคลื่อนผีจักร ออกจากสถานีบางซื่อ ทำให้พวกเราทั้งห้าชีวิตต่างก็เหนื่อยอ่อนไปตาม ๆ กัน ด้วยการกระแทกกระทั้น ยังกับจะเต้นร็อคต่อหน้าโกศท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์ ที่สุดเพื่อน ๆ ก็พากันหลับผลอยไปทีละคนสองคน แต่ข้าพเจ้าไม่มีทางจะ

หลับได้ และไม่มีเค้าจะงีบเอาเสียเลย เพราะเสียงกึงกัง ๆ และการโยกโคลงของตู้ ต.ญ. ที่ข้าพเจ้าฝากชีวิตไว้ มันกวนประสาทพอดู กอปรทั้งโอยั๊วะของคุณหมอก็กำลังผาดแผงสำแดงฤทธิ์อยู่ ที่สุด ก็หางานอดิเรกทำคือ คอยจัดพวงหรีด และพวงมาลัยดอกไม้สดให้เข้าแถวเข้าแนวเพราะรถคอยกระแทกกระทั้นอยู่เรื่อย ๆ จนถึงกับบางครั้งคิดไปว่าเผื่อฝาโกศกระเด็นออก หรือโกศมีอันล้มคว่ำลงมาทับเอาก็คงจะยุ่งพอดู แต่คงเป็นไปไม่ได้หรอก เพราะข้าพเจ้าเชื่อว่าดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของท่านเจ้าคุณอุบัขฌาย์ คงไม่แสดงพฤติการอันแปลกเช่นนั้น และแล้วข้าพเจ้าก็จุดธูปเพิ่มอีก ๓ ดอก

ตลอดคืนนั้น ข้าพเจ้าถือเป็นกิจวัตรเลยทีเดียวที่ไม่พยายามจะให้ธูปต้องดับไปโดยที่มิได้จุดสำรองไว้ เพราะในราตรีที่วังเวง อาบด้วยแสงจันทร์แรมสลัว ในขณะที่เพื่อนร่วมโดยสารอื่น ๆ ทอดตัวสู่นิทราหมดแล้ว อย่างน้อย ๆ กลิ่นธูปก็ยังคงจะเป็นเพื่อนที่ให้ความอบอุ่นอยู่บ้าง บางคราวข้าพเจ้าพิศภาพถ่ายขนาด ๒๔ นิ้ว ของท่านเจ้าคุณอุบัชฌาย์ที่พิงอยู่กับโกศอย่างโสกาดูร....'' โอ้องค์อุบัชฌาย์ ผู้ที่ครั้งหนึ่งเคยรุ่งเรืองด้วยฐานันดรศักดิ์ เป็นเจ้าคณะมณฑล ผู้เป็นนาถะของชาวอีสานทั้งภาค ! บัดนี้ต้องตกอยู่ใต้อำนาจมฤตยูเสียแล้ว––'' และแล้วจิตใต้สำนึก ก็พยายามจะเร่งเร้าให้ข้าพเจ้าหลั่งอสุชล....

จริงหรือที่ใครคนหนึ่งกล่าวว่า "ความตายไม่ได้หมายความว่าชีวิตได้หมดลงแล้ว ชีวิตยังมีหนี้กรรมจะต้องใช้ ไม่ได้หมดลงที่ความตาย ความตายเปนการพักผ่อนชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น"

หรืออีกนัยหนึ่ง ความตายเปนเพียงการเปลี่ยนเวทีใหม่ที่ชีวิตจะต้องขึ้นไปใช้หนี้ต่อไป จนกว่าหนี้นั้นจะหมด และหนี้หมดแล้ว ชีวิตก็จะหายไปในจักรวาฬที่ไม่มีจุดจบนั้นคือ นิพพาน

ยิ่งกว่านั้น ชีวิตคือนิยายเล่มใหญ่ และนิยายที่เราอ่านที่แท้ก็คือภาพจำลองจากชีวิตจริงนั้นเอง มันเป่นแบบอย่างของความชั่วร้ายที่เราเกลียด เปนความพินาศที่เรากลัว

และเปนบทเรียนที่เราจะต้องศึกษาถึงสภาพชีวิตที่สำคัญ ยิ่งกว่าความคิดฝันใด ๆ ทั้งสิ้น

คนผู้ฉลาดในการครองชีวิต ย่อมเลือกรับไว้เปนแนวทางเฉพาะที่ตัวชอบและควรแก่อัตภาพของตัว ทั้งนี้ด้วยการยึดสัจทรรศนะที่ว่า

"คนเราย่อมแตกต่างกันโดยฐานะ ความเปนอยู่การศึกษา และการครองตน แต่ทุกคนย่อมเสมอกันด้วยความใฝ่ฝัน และการสิ้นสุดของลมปราณ"

เจ้าม้าเหล็กห้อตะบันไปเรื่อย ๆ แต่มิทันไรเลย แค่บ้านภาชีก็สว่างโร่เสียแล้ว ทั้งนี้เพราะมัวแต่ชักช้าบิดขี้เกียจอยู่ที่บางซื่อนั่นเอง ครั้นแล้วก็ห้อต้วมเตี้ยมต่อไปอีก ถึงสถานีแก่งคอย ณ ที่แห่งนี้ ทำให้พวกเราทนรำคาญพอดู ไม่ผิดอะไรกับตอนที่อยู่บางซื่อ เดี๋ยวตัดตู้เดี๋ยวก็ต่อตู้อยู่นั่นเอง ต้องคอยระวังตัวแจ กลัวจะคะมำลงไป ข้าพเจ้าต้องคอยจุดธูปเทียนบูชาองค์อุปัชฌาย์ในโกศ เพื่อขอความอารักขา เผื่อพวกเราจะได้ปลอดภัย ณ ที่แห่งนี้เอง เราได้มีโอกาสลงยืดเส้นยืดสายบ้าง หลังจากที่ทนทุกข์ทรมานมาในอาณาจักรที่แสนจะคับแคบเป็นเวลา ๑๖ ชั่วโมงเศษ ๆ มิหนำซ้ำกลิ่นขี้หมูเหม็นตึ ๆ ทำให้ไม่ค่อยสบายแก่ฆานประสาท เท่าไรนัก

ที่สถานีปากช่อง เราเหลือบดูนาฬิกาเป็นเวลาเกือบ ๙ นาฬิกาแล้ว พอรถเข้าสู่สถานีและหยุดเท่านั้น พี่แสงก็กระโดดเหย็งลงจากรถ วิ่งเหยาะ ๆ เข้าไปที่ร้านอาหารแถว ๆ นั้น เพื่อซื้ออาหารให้ฉันเช้า พอพี่แสงมาถึง ก็พอดีหวูดสัญญาณ รถจักรเริ่มเคลื่อนคึกคัก ๆ ออกจากสถานี ตอนฉันเช้านี้ก็ขำพอดู ข้าวจะเข้าปากทีก็แสนลำบาก ยิ่งตอนดื่มน้ำยิ่งไปกันใหญ่เพราะแรงสั่นสะเทือนของตัวถังตู้ ต.ญ. ทำให้น้ำรดจีวรเรี่ยราด เหมือนเป็นไข้สันนิบาตมานานปีคิด ๆ ดูมันก็เป็นเจนไลฟ์ อย่างหนึ่งเหมือนกัน ที่พวกเราหาประสพได้ยาก

ระยะทางตั้งแต่ปากช่อง คลองไผ่ สีคิ้ว สูงเนิน จนถึงชานเมืองนครราชสีมา สองข้างทางปกคลุมไปด้วยธรรมชาติน่าชมมาก ข้าพเจ้าพยายามใช้เล็นซ์ธรรมชาติทั้งคู่จับภาพเหล่านั้นไว้อย่างจุใจทีเดียว เพราะขณะนั้นดอกไม้ป่ากำลังผลิดอกสพรั่งต้น มองดูขาวโพลนไปทั่ว เสมือนหนึ่งหรีดร้อยมาลาขนาดใหญ่ ถูกแล้ว

หรีดร้อยมาลาเหล่านั้นธรรมชาติผู้เป็นมาลาการเป็นผู้จัดสรรค์ไว้ แต่ทำไมถึงจัดสรรค์ได้สวยงามเช่นนั้น แม้ข้าพเจ้าไม่ใช่นักประพันธ์ และจินตกวีก็อยากจะพูดว่า มันช่างไม่ผิดเพี้ยนไปจากพุ่มปาริชาติในอุทยานสวรรค์เท่าไรนัก !

ความจริงบนเส้นทางรถไฟสายนี้ข้าพเจ้าเคยขึ้นล่องหลายสิบเที่ยว แต่ไม่เคยปรากฏมีครั้งใด ที่พฤกษชาติสองข้างทางจะนัดแนะกันชูพุ่มพวงดอกขาวระย้า เหมือนตอนที่ข้าพเจ้าเดินทางร่วมกับท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์ในโกศดังคราวนี้ ทำให้ข้าพเจ้าเชื่ออย่างสนิทใจว่า หรีดร้อยมาลาธรรมชาติเหล่านี้ จะต้องเกิดขึ้นด้วยบุญญาธิการของท่านเจ้าคุณในโกศเป็นมั่นคง--

ณ สถานีนครราชสีมา ตู้ ต.ญ. ของพวกเราถูกตัดห่างจากชานชาลาสถานีมาก ซึ่งในเวลาเดียวกันนี้ก็ได้มีคณะสัปบุรุษชาวนครราชสีมา มาทำการต้อนรับโกศศพภายใต้การนำของท่านเจ้าคุณศรีวรญาณ วัดสุทธจินดา ฝ่ายฆราวาส เท่าที่รู้จักก็มีคุณพระประมวล ฯ คุณหญิงราชสีมา ฯ ฯลฯ ท่านสัปบุรุษเหล่านี้ได้ตรงมาที่ตู้ ต.ญ. ที่ ๕๕๒ ครั้นแล้วก็ถามถึงโกศศพท่านเจ้าคุณ ฯ เราจึงนิมนต์และเชื้อเชิญให้ขึ้นวางพวงหรีดและจุดธูปเทียนบูชา ตามอัธยาศัย แล้วท่านเหล่านั้นก็นิมนต์พระขึ้นชักบังสุกุลหน้าโกศ ก็อปรทั้งขณะนั้นเป็นเวลา ๑๑.๓๐ น. ท่านเหล่านั้นจึงนิมนต์พวกเราไปฉันเพลที่ชานชาลาสถานีนั่นเอง ต่อจากนั้นเราก็ได้ตอบข้อซักถามและเรียนชี้แจงให้ท่านเจ้าคุณศรีวรญาณทราบโดยที่ท่านบอกว่า ได้นำคณะมาคอยรถตั้งแต่เช้าเลยทีเดียว เพราะทราบข่าวแต่เพียงคร่าวๆว่า ขบวนรถสินค้าที่บรรทุกโกศศพจะผ่านนครราชสีมาวันนี้ แต่ไม่รู้ว่าเวลาไหน ? ข้าพเจ้าได้กราบขออภัยท่าน เพราะมันเป็นความผิดพลาดของเราคณะศิษยานุศิษย์ทางกรุงเทพ ฯ ที่ไม่ได้โทร. ล่วงหน้าให้ท่านทราบ ดังนั้นข้าพเจ้าจึงยอมรับผิดจากท่านโดยชื่นตา

จากการที่ได้เห็นคณะสัปปบุรุษชาวนครราชสีมา ดินแดนคุณแม่โม แสดงออกซึ่งกตเวทิตาจิตต่อองค์ท่านเจ้าคุณในโกศ ทำให้รู้สึกตื้นตันใจเอามาก ๆ เพราะที่นั้น

ทุกคนต่างก็สนใจใต่ถามเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ของท่านเจ้าคุณพระอุปัชฌาย์ นับตั้งแต่ท่านไปพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราช จนถึงโกศศพผ่านนครราชสีมา พวกเราต้องทำหน้าที่พรรณนาเรื่องราวอย่างหนักเป็นพิเศษ และในขณะอธิบายบางครั้งก็พูดไม่ออกเพราะคล้าย ๆ กับมีก้อนอะไรไปจุกที่คอหอย โดยที่อุบาสิกาผู้รับฟังบางท่านถึงกับปล่อยโฮออกมา เลยต้องทำหน้าที่ทั้งสองอย่าง คือทั้งพรรณนาเรื่องราวของท่านเจ้าคุณในโกศและปลอบประโลมด้วยสังเวคธรรมของพระบรมศาสดา....

๑๕ น. เศษ รถจักรขบวนนั้น ก็พาโกศศพท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์ห้อกึงกัง ๆ ต่อไป ห่างจากตัวเมืองนครราชสีมาโดยลำดับ ในระหว่างนี้ ฝนเริ่มตั้งเค้าเสียแล้ว ไม่นานนักพระพิรุณก็หลั่งสายธารลงสู่เมทนีดล ราวกับฟ้ารั่ว....อนิจจา! จะปิดหน้าต่างตู้ ต.ญ. หรือก็ไม่มีอากาศจะหายใจ ยิ่งกว่านั้น พระพิรุณมิได้หลั่งเฉพาะสายฝนเท่านั้น ยังพาพระพายมาด้วย เลยต้องทนเปียกฝนจับเจ่ากันคนละมุม เหมือนไก่ตกน้ำ สบงจีวรเปียกโชกไปตาม ๆ กัน น้ำขังในตู้ ต.ญ. ยังกับแอ่งน้ำ ก็เลยถือโอกาสล้างขี้หมูเสียเลย ดีเหมือนกัน.... หลังจากล้างขี้หมูเสร็จแล้วก็ปูเสื่อเปียก ๆ ทับลงไป นั่งคุยกันไปทำให้เพลิดเพลิน จนไม่รู้ว่าสบง จีวรและเสื่อแห้งไปเมื่อไร!

เข้เขตอำเภอบ้านไผ่–ก็พอดีเป็นเวลาย่ำสนธยา ความมืดค่อย ๆ คืบคลานเข้ามาทีละน้อย ๆ ท้ายที่สุด ก็กลายเป็นอาณาจักรแห่งความมืด ข้าพเจ้ามองผ่าความทมึนของราตรีกาลออกไปสองข้างทาง เห็นแต่ไฟวอมแวมจากกระท่อมนาของเกษตรกรซึ่งมีอยู่ห่าง ๆ พวกเราไม่รู้จะทำอะไรดี คุยกันก็หมดเรื่องหมดราวแล้ว กอปรทั้งทุกคนต่างก็เหนื่อยอ่อน จึงต่างคนก็หามุมที่พอจะงีบตามชอบใจ....

ส่วนตัวข้าพเจ้าคงจับมุมสำราญได้มุมเดียวเท่านั้นคือ หันหน้าเข้าหาโกศศพท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์ จุดธูป เทียนบูชา ไหว้พระสวดมนต์ ที่สุดก็ได้นั่งพิศภาพถ่ายของท่าน ....อา! เทวทูตปรากฏต่อหน้าข้าพเจ้าแล้ว นี่คือความจริงของทุก ๆ ชีวิต แม้จะคัดค้านหรือปฏิเสธ ก็หนีไม่พ้น ชีวิตของมนุษย์แต่ละคนที่แต่เกิดมานั้น จึงเหมือนปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในความฝัน

เสมือนหนึ่งท่านเจ้าคุณพระอุปัชฌาย์ ผู้ที่ใช้ชีวิตตลอด ๗๖ ปี สะสมคุณงามความดี แต่ในขณะเดียวกัน ชีวิตของพระเดชพระคุณท่าน ๆ ก็คล้าย ๆ กับจะฝันไปว่า ได้เคยเป็น*สามเณรจูม พระมหาจูม ครูสังฆ์วุฒิกร พระครูชโนวาทธำรง พระญาณดิลก พระราชเทวี พระเทพกวี*และ*พระธรรมเจดีย์*ตามลำดับ... และแล้ว ฝันของท่านก็มาปิดฉากลงที่ความจริงอันเป็นตัวอมตธรรมที่ครองจักรวาฬ ดังที่ประจักษ์แก่สายตาของข้าพเจ้าในบัดนี้

อา! ชีวิตคือความฝัน.... ช่างเป็นความแน่นอนเสียเหลือเกิน ขอให้เราคิดดูในขณะที่เรากำลังทอดตัวสู่นิทราอย่างสลบไสล ความฝันมันช่างเป็นประหนึ่งว่าเป็นความจริง...ฉากของการต่อสู้.....ฉากของความรัก......ฉากของความผิดหวัง ฯลฯ ที่ฉายให้เห็นในความฝัน คล้าย ๆ กับว่ามันจะไม่แปรผัน แต่....พอผวาตื่น ปรากฏการณ์นั้น ๆ ในความฝันกลับอันตรธานไปสิ้นฉันใด ชีวิตที่คนเราผ่านมาในวัยนั้น ๆ ซึ่งโลกสมมติว่า มันคือ*ปัจจุบัน* แต่พอเราถอยไปยืนอยู่ในมุม*อนาคต*เสียแล้ว เรื่องราวในอดีตจึงเพียงเป็นเรื่องของความฝันที่แสนจะเลือนลาง นับวันแต่จะถูกลืมและสลายไปในสูญญากาศแห่งกาลเวลา ฉันนั้น

ท่ามกลางจินตนาการที่ฟุ้งสร้าน ก็พอดีรถจักรได้คืบคลานเข้าสู่สถานีขอนแก่น ข้าพเจ้ารีบสกิดเพื่อนทั้ง ๔ ชีวิตให้ตื่นนอน เพราะเข้าใจว่าที่สถานีขอนแก่นอาจจะมีคณะสัปบุรุษมาคอยต้อนรับขบวนโกศด้วย จริงดังคาด ฝูงชนจำนวนมากที่แต่งกายไว้ทุกข์ ต่างก็มุงมาที่ตู้ ต.ญ. ของพวกเรา เพราะพี่แสงกระโดดลงไปข้างล่าง ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์อยู่ที่นั่น พอทุกคนรู้ว่าโกศศพท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์มาถึงจริง ต่างก็เศร้าสร้อยไปตาม ๆ กัน บางท่านถึงกับสอื้นซิก ๆ และแล้วก็ได้พากันขึ้นวางพวงหรีด จุดธูปเทียนบูชาท่านเจ้าคุณในโกศ ที่สุดก็ถามถึงสารทุกข์สุขดิบของเราผู้ติดตามโกศ ด้วยความเอื้ออารีจึงพากันจัดหากาแฟดำร้อนและบุหรี่ให้พวกเรา นับเป็นการต้อนรับที่อบอุ่นอีกครั้งหนึ่ง ที่คณะสัปบุรุษชาวขอนแก่นแสดงออกทั้งต่อท่านเจ้าคุณในโกศ และเอื้อเฟื้อมาถึงพวกเรา ผู้ติดตามโกศด้วย

เวลาล่วงเลยไปอีก รถจักรพาเราบึ่งต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง ผ่านสถานีน้อยใหญ่เรื่อยไป พวกเราต่างก็พากันงีบอีกครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าคงปฏิบัติกิจวัตรที่ทำมาตามเคย โดยจัดพวงหรีดให้

ได้ระเบียบ และจุดธูปเทียนบูชาองค์พระอุปัชฌาย์ ครั้นแล้วก็นั่งหันหน้าออกทางหน้าต่าง มองผ่าความมืดออกไป แต่ไม่มีอะไรชวนพิศ เพราะมีแต่แนวป่าไม้เบ็ญจพรรณที่ถูกโอบไว้ด้วยความมืด

เมื่ออยู่ท่ามกลางบรรยากาศเช่นนั้นแต่ลำพัง ทำให้เกิดอุปาทานต่าง ๆ นา ๆ ถูกแล้ว ผู้สร้างอุปาทานไม่มีอะไรจะยิ่งไปกว่าความมืด ที่สุดก็ก่อให้เกิดโลมชาติชูชัน . . . . ขนหัว (ผม) ลุกเกลียว "*เอ๊ะ ! นี่หรือคือผีหลอก*" ข้าพเจ้าถามตัวเอง มองผ่าความมืดทมึนออกไปอีก เปล่า ตาของข้าพเจ้ามิได้ฝาดไป ห่างจากขบวนรถจักรคือแนวป่า ถูกแล้ว แนวป่าเหล่านั้นมีปรากฏ-การณ์คล้ายๆ*ร่างเปรต*สูงชะลูดไปหมด เสียงล้อเหล็กบดไปกับรางเอี๊ยดอ๊อด เสียงขอเหล็กเกี่ยวตู้รถอันยาวเหยียดคึกคัก ๆ และเสียงตัวถังของตู้ ต.ญ. ที่สั่นสะเทือนกึง ๆ กัง ๆ นั้นคล้ายกับเสียงคำรามกัมปนาทของเหล่า*อสูรกาย* ! !

ไม่รอช้า ข้าพเจ้ารีบสำรวมอารมณ์และควบคุมสติสัมปชัญญะ คลานเข้าไปจุดธูปเทียนบูชาองค์พระอุปัชฌาย์ในโกศ ขอได้เป็นที่พำนักของศานุศิษย์ด้วย พร้อมกันนั้นก็รำลึกถึงเมตตสูตรอันเป็นอาวุธที่คมกล้า ที่องค์สมเด็จพระบรมครูเคยประทานแก่ภิกษุผู้ไปทำความเพียรในป่าลึกมาแล้ว เมื่อก่อนพุทธศตวรรษโน้น

ในที่สุด อารมณ์ของข้าพเจ้าก็คืนสู่ปกติภาพ ไม่ช้าไม่นานนัก กาลเวลาก็เลยเข้าไปถึง ๒ ยาม ทำให้นึกอิจฉาเพื่อน ๆ อยู่ครามครัน ทำไมถึงนอนหลับได้หลับดีเหลือเกิน และแล้ว ๐๓.๐๐ น. ของวันใหม่ก็มาถึง รถจักรคันนั้นก็เข้าสู่เขตสถานีอุดรธานี ณ ที่แห่งนั้นมีผู้มาคอยต้อนรับบางตา ที่ข้าพเจ้าจำได้ดูมี*คุณเอื้อ จันทรวงศ์* และผู้ติดตามอีก ๒–๓ คน *คุณเอื้อ*นิมนต์เราให้ไปนอนที่วัด เราบอกปฏิเสธ จะขอนอนในสำนักพระอุปัชฌาย์เป็นครั้งสุดท้าย เพราะไหน ๆ ก็ได้ร่วมลำบากกับท่านมาแล้วตั้งแต่บางซื่อ จึงขอทำไปให้ถึงที่สุด จาก "*แรงใจ*" ที่เข้าใจว่า ตัวเองอยู่ใกล้องค์พระอุปัชฌาย์ ทำให้ไม่รู้สึกง่วง ไม่รู้สึกเหนื่อย และไม่รู้สึกหิว !

และแล้ว รถจักรคันนั้นก็ตัดตู้ ต.ญ. ของพวกเราไว้ที่อาณาบริเวณ*สถานีอุดรธานี* มุ่งสู่*หนองคาย*ต่อไป อา ! มันเป็นรถจักรขบวนสุดท้ายที่องค์พระอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้าได้โดยสารมันในโลกมนุษย์นี้ . . . .

อันเกษา, โลมา, นขาเล็บ
ทันตาเหน็บแหลมโผล่ ตโจหนัง
อุปาทานอย่าเชื่อ มันเรื้อรัง
สุดท้ายหวังเป็น "ผี" สิ้นดีเอย

บุญเรือน คงรอด

การครองชีวิต...

——ที่ถูกต้อง...

เรามีชีวิตอยู่ในความนึกคิด หาใช่ลมหายใจไม่
เรามีชีวิตอยู่ในความรู้สึก หาใช่ตัวเลขบนหน้าปัทม์นาฬิกาไม่
เรามีชีวิตในการกระทำ หาใช่อยู่ในระยะเดือนปีไม่

บุคคลใดนึกคิดมากที่สุด รู้สึกลึกซึ้งที่สุด
ประพฤติดีที่สุด และประกอบการงานที่เป็นประโยชน์มากที่สุด...
บุคคลนั้นถือกันว่า "เป็นผู้มีชีวิตบริบูรณ์"

แถมท้าย...

ที่สุด—"*ธรรมเจดียานุสรณ์*" ก็สำเร็จเป็นรูปเล่มดังที่ท่านเห็นอยู่นี้ แต่—ก็อย่างว่านั่นแหละ มันก็คงไม่อยู่ในรูปเล่มที่สมบูรณ์ แม้คณะผู้จัดทำจะพยายามทำให้ดี ก็อยู่ในลักษณะที่ว่า "*เอาดีไม่-ได้*" คงอดที่จะมีอะไรขาด ๆ วิ่น ๆ ไม่ได้อยู่นั่นเอง ถึงจะผ่านการตรวจปรู๊ฟมาหลายมือก็ยังมีผิดอยู่จนได้ ขอท่านผู้อ่านโปรดคิดเสียว่า "*โอ ! นี่ ปุถุชนทำงาน !*"

ด้วยประการฉะนี้เอง คณะผู้จัดทำจึงขอรบกวนท่านช่วยโปรดแก้คำ-ผิด ดังต่อไปนี้ — —

หน้า	บันทัด	คำผิด	คำถูก
๑๐	๑๘	เป็นคน	คนเป็น
๑๔	๑๑	อาศัอ	อาศัย
๑๕	๑๒	ตอลด	ตลอด
๑๗	๗	การสาธารูปการ	การสาธารณูปการ
๑๘	๒	ขตสังธรรม	สังขตธรรม
๒๒	๓	กตัญญูกเวที	กตัญญูกตเวที
๒๒	๘	บ็น	เป็น
๓๐	๑๓	โสตสัทธาราชเทวี	โสตสัททาราชเทวี
๓๑	๑๕	สีข้าง	สีข้าง
๓๑	๑๘	สังเกตุ	สังเกต
๓๑	๒๑	รูแบน ๆ	รูปแบน ๆ
๓๒	๒๔	สังเวชน์	สังเวช

หน้า	บันทัด	คำผิด	คำถูก
๓๓	๘	อดีตเจ้าอาวาสเทพศิรินทร์ฯ	อดีตเจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทร์ ฯ
๓๔	๑๗	สัทธิวิหาริก	สัทธิวิหาริก
๓๗	๖	ลัดเขาป่า	ลัดเข้าป่า
๔๓	๕	รู้อารมณ์	รู้อารมณ์
๔๓	๑๑	ชิวหวิญญาณ	ชิวหาวิญญาณ
๕๗	๗	ผลานิสงฆ์	ผลานิสงค์
๕๘	๔	ตอลด	ตลอด
๕๙	๓	สังเกตุ	สังเกต
๖๓	๑๘	ดูช่าง	ดูช่าง
๗๔	๑๐	ปรงทานคาถา	ประทานคาถา
๗๔	๑๗	อัตหิสมบัติ	อัตตหิตสมบัติ
๘๘	๖	โครตชื่อ	โคตรชื่อ
๙๒	๑๘	ผ้	ผู้
๑๐๓	๙	นรชาตริที่วางวาย	นรชาติวางวาย

คำผิดเหล่านี้ ได้สดุดตาคณะผู้จัดทำมาแล้ว และเป็นที่แน่เหลือเกินว่า คงจะมีคำผิดอีกมากมาย ที่จะเล็ดรอดออกสู่สายตาท่านผู้อ่าน จึงหวังว่าคงจะได้รับอภัย.

คณะผู้จัดทำ

๒๓ พฤษภาคม ๒๕๐๖

คติธรรม

ของ

พระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล)

- ความสงบเป็นการพ้นจากความหมุนเวียน
- การรู้ตามความเป็นจริง จึงพ้นจากทุกข์
- ความเป็นกลางย่อมไม่มีมลทิน
- หมดมลทินแล้วชื่อว่า "ย่อมไม่ตาย"

พิมพ์ที่ บริษัทการพิมพ์วีระสัมพันธ์ จำกัด ๖๔๓/๒ ตลาดเจริญผล พระนคร ปราณี บุญน้อย ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา